

SYNTAKTISK SIGNIFIKATION PÅ TYSK

ET DIAKRONT STUDIUM AF TYSK TOPOLOGI OG MORFOLOGI

Udarbejdet af stud.mag. i tysk og dansk Lasse Holmgren Brunø

S T A N D A R D F O R S I D E
T I L
E K S A M E N S O P G A V E R

Udfyldes af den/de studerende

Prøvens form (sæt kryds):	Projekt	Synopsis	Portfolio	Speciale X	Skriftlig hjemmeopgave
---------------------------	---------	----------	-----------	----------------------	---------------------------

Uddannelsens navn	Kandidatuddannelsen i tysk	
Semester	10.	
Prøvens navn (i studieordningen)	Kandidatspecialemodulet	
Navn(e) og fødselsdato(er)	Navn	Fødselsdato
	Lasse Holmgren Brunø	XXXXXXXX
Afleveringsdato	1/8 2011	
Specialetitel	Syntaktisk signifikation på tysk : Et diakront studium i tysk topologi og morfologi	
I henhold til studieordningen må opgaven i alt maks. fylde antal tegn	192.000 tegn (80 NS)	
Den afleverede opgave fylder (antal tegn med mellemrum i den afleverede opgave) (indholdfortegnelse, litteraturliste og bilag medregnes ikke)*	155.407 (64,7 NS)	
Vejleder (projekt/synopsis/speciale)	Lektor Susanne Annikki Kristensen (Hovedvejleder) Ekstern Lektor Preben Späth (Bivejleder)	

Jeg/vi bekræfter hermed, at dette er mit/vores originale arbejde, og at jeg/vi alene er ansvarlig(e) for indholdet. Alle anvendte referencer er tydeligt anført. Jeg/Vi er informeret om, at plagiering ikke er lovligt og medfører sanktioner.

Regler om disciplinære foranstaltninger over for studerende ved Aalborg Universitet (plagiatregler):

<http://plagiat.aau.dk/GetAsset.action?contentId=4117331&assetId=4117338>

Dato og underskrift

- Vær opmærksom på, at opgaven ikke er afleveringsberettiget, hvis den overskrider det maksimale antal tegn, som er angivet i studieordningens prøvebeskrivelse. Du/I har dermed brugt et eksamensforsøg.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Indholdsfortegnelse.....	3
Forord	2
1. Indledende betragtninger	3
1.1 Problemformulering.....	3
1.2 Begrebsafklaring	4
2. Metode	6
2.1 Specialets opbygning	6
2.2 Empiriske data	6
2.3 Analyseannotation.....	8
3. Sprogforandring.....	10
3.1 Begrebet Sprogforandring.....	10
3.2 Europæiske sprog på vej mod analytisme	13
3.2.1 Lüdtkes Sprogforandringslov	17
3.2.2 Accentforskydning og Bybees relevansprincip.....	18
3.4 Opsamling	22
4. Syntaktisk signifikation i moderne tysk	23
4.1 Begrebet <i>syntaktisk signifikation</i>	23
4.2 Tysk som morfologisk sprog	26
4.2.1 Ledbeskrivelser i tysk grammatik	26
4.2.2 Det tyske morfologiske system	31
4.3 Tysk som topologisk sprog	34
4.4 Opsamling : Syntaktisk signifikation på tysk	37
4.5 Egen undersøgelse	39
4.5.1 Subjektets og objektets morfologi.....	40
4.5.2 Ledfølge i undersøgelsesmaterialet	41
4.5.3 Forbehold	44
4.6 Opsamling og forventninger til oldhøjtysk	44
5 Syntaktisk signifikation i oldhøjtysk	46
5.1 Oldhøjtysk morfologi.....	47
5.2 Oldhøjtysk topologi	51
5.2.1 Oldhøjtysk Topologi i Forskningslitteraturen	51
5.3 Egen undersøgelse	53

5.4 Opsamling og sammenligning mellem moderne tysk og oldhøjtysk.....	58
6. Mulige Forklaringer på manglende eller få forandringer	62
6.1 Internalistiske forklaringer	62
6.2 Eksternalistiske forklaringer	64
7. Konklusion.....	68
Resümee.....	70
Litteratur	72
Bilag.....	75
Oversigt over bilag.....	75
Bilag 1: Fortegnelse over anvendte forkortelser	76
Bilag 2: „Gebellt wird immer, gelesen nicht“	77
Bilag 3: „Die FDP sucht ihren neuen Chef“	86
Bilag 4 : ”Pabst Benedikt spielt Schubert”	94
Bilag 5: „Einfach Irre : Briten sehen überall Hitler“	96
Bilag 6 : Aus der Übersetzung des Evangeliums Matthaei	102
Bilag 7 : Aus Tatian	105
Bilag 8 : Aus dem älteren Physiologus	109

FORORD

Det foreliggende speciale er ikke blot kulminationen på seks måneders intensivt arbejde, men samtidigt på fem års studier ved Aalborg Universitet, hvor jeg igennem årene – ikke mindst på grund af mine to vejledere er blevet mere og mere sprogvidenskabeligt interesseret. Specialeprocessen har været utrolig spændende og lærerig, og for hver side jeg har læst har der åbnet sig nye sider af den tyske grammatik og sproghistorie, som jeg ikke vidste eksisterede. Specialet er eksempelvis første gang, at jeg har arbejdet med oldhøjtysk, idet sproghistorie ikke indgår som del af tyskuddannelsen på Aalborg Universitet. Jeg har allerede tidligt i mit studium været sprogvidenskabeligt interesseret, og har således flere gange, når studieordningen gjorde det muligt arbejdet med grammatik og mere formel sprogvidenskab, og på denne interesse og til dels på disse studier er specialet også en kulmination.

Der er nogle nogle mennesker uden hvilke mit studium ville have været meget anderledes, og de fortjener tak. For det første skal min familie og særligt mine forældre have en stor tak. De har igennem hele min skole- og studietid støttet og opmuntret mig, og min mor Lene Brunø skal ligeledes have stor tak for korrekturlæsningen. For det andet skal også mine venner i min tyske studenterforening Neoborussia i Freiburg skal have stor tak. Jeg opholdt mig i specialeprocessen i Freiburg i knap otte uger og nød der godt af det gode selskab, spændende diskussioner og lærte tysk på den ”rigtige” måde.

Sidst men ikke mindst skal mine vejledere have stor tak. Bivejleder ekstern lektor Preben Späth var altid parat til at besvare spørgsmål af forskellig art, give henvisninger til yderligere litteratur og ydede desuden hjælp i forbindelse med det oldhøjtyske. Ekstra stor tak skal min hovedvejleder Susanne Annikki Kristensen dog have. Gennem timelange diskussioner på hendes kontor, mailudveksling, retning og kommentering har Susanne bidraget til at højne specialets niveau betydeligt og på mange måder inspireret og influeret min måde at forstå sprogvidenskab på.

Tak!

Lasse Brunø

Juli 2011

1. INDLEDENDE BETRAGTNINGER

Es ist seit der Sprachwissenschaft des 19. Jhd. ein bis heute nicht widerlegter Topos in der Typologie wie in den Einzelphilologien, dass sich alle indogerman. Sprachen des europäischen Kreises, vorsichtig ausgedrückt, historisch in Richtung auf einen (höheren Grad an) Analytismus zubewegen, der in den verschiedensten grammatischen Bereichen und Kategorien zum Ausdruck kommt.
(Hinrichs 2004 in Hinrichs 2004: 17)

Således skriver Uwe Hinrichs i bogen *Die Europäischen Sprachen auf dem Wege zum analytischen Sprachtyp*, hvor forskellige europæiske sprog bliver undersøgt med henblik på at fastslå deres udvikling i retning af mere analytiske¹. En lignende udvikling beskriver den amerikanske lingvist Edward Sapir med udgangspunkt i engelsk, idet han karakteriserer tre morfosyntaktiske drifts², som forventes at gælde på tværs af sprog. De tre drifts er: ”*leveling of case distinctions; the fixing word order; and the tendency towards invariable words*” (McMahon 1994: 138). Det er altså en generel antagelse indenfor sprogvidenskaben, at de indogermanske sprogs udvikling sker med især to særlige kendetegn: indskrænkning af morfologien og fastere ordfølge.

Dette speciale tager udgangspunkt i denne antagelse og vil med udgangspunkt i tysk undersøge, hvorvidt en sådan udvikling også kan konstateres i det tyske sprog. Specialets undersøgelse benytter begrebet *syntaktisk signifikation*, der gennemgås nærmere i kapitel fire, men det er overordnet et begreb, der betegner den måde, som sætningsled grammatisk angives som sådanne. Ud fra dette begreb bliver det undersøgt, hvordan sætningsled grammatisk kendetegnes i oldhøjtyisk og moderne tysk for at fastslå, om og i givet fald hvilken ændring, der har fundet sted i løbet af sproghistorien. Disse undersøgelser holdes sammen med sprogforandringsteoriernes udsagn om sprogforandring generelt for at undersøge, om det tyske sprog følger den ovenfor skitserede udvikling. Specialets problemformulering bliver derfor:

1.1 Problemformulering

Har den syntaktiske signifikation ændret sig mellem oldhøjtyisk og moderne tysk, i givet fald hvorledes, og hvordan stemmer det overens med forskellige sprogforandringsteorier?

¹ Analytisk er et begreb fra sprogtypologien. Det dækker over sprog, der i høj grad udtrykker de grammatiske forhold gennem ordstilling og præpositioner og ikke eller kun i begrænset omfang benytter sig af morfologi.

² Sapir definerer *drift* som ”*a single, isolated, undisturbed evolutionary strain or streak*” (Sapir 1981 efter McMahon 1994: 138)

1.2 Begrebsafklaring

Før specialets næste kapitel, metodekapitlet, skal der her gennemgås nogle termer, der bruges i dette speciale. I dette afsnit defineres nogle af dem, mens andre defineres, når de bruges første gang.

Fokus i specialet er især leddene *subjekt* og *objekt*, og når der i dette speciale skrives *objekt*, menes der det, der i nogle grammatikker omtales *akkusativobjekt*. Dativ- og genitivobjekterne omtales kun i begrænset omfang i dette speciale. Dette sker til dels, fordi der gælder andre parametre for disse, dativobjektet optræder eksempelvis som ”indirekte objekt”, objekt betinget af akkusativobjektets tilstedeværelse, dels for at indskrænke specialets omfang.

Der arbejdes i dette speciale udelukkende med skriftligt materiale. Det betyder, at når begrebet *tysk* bruges her, betegner det derfor det tyske skriftsprog i Forbundsrepublikken Tyskland i dag, altså en skriftlig udgave af det nyhøjtyske sprog. Dermed spiller hverken dialekter eller det talte sprog en rolle i forhold til det *tysk*, der omtales her. Begrebet er ydermere begrænset til sproget i de avisartikler, der danner udgangspunktet for analysen i det følgende kapitel. Ældre sprogtrin altid vil være omtalt som enten *ældre tysk* eller med benævnelse af den enkelte periode *oldhøjtysk*, *middelhøjtysk* etc. Betegnelsen *moderne tysk* dækker over det tysk, der bruges efter ca. år 2000.

Traditionelt bliver betegnelserne *hel-* og *hovedsætninger* og *led-* og *bisætninger* brugt på forskellig vis. Dette gælder eksempelvis i ”Gyldendal Tysk Grammatik” (Hansen og Stenestad 2005), hvor der er synonymitet mellem *led-* og *bisætninger*. Peter Jørgensen bruger derimod *bisætningsbegrebet* som syntaktisk kategori, idet det angiver underordning til en anden sætning, når han skriver: ”*Bisætninger har ingen formelle kendetegn. Der findes bisætninger af alle de tre ordstillingstyper*” (Jørgensen 1992c: 204). I dette speciale skelnes der mellem på den ene side syntaktiske, og på den anden side topologiske sætningsbetegnelser. Det vil sige, at de syntaktiske betegnelser *led-* og *helsætninger* udtrykker under- eller overordning, hvor en ledsætning er underordnet en anden sætning, mens en helsætning aldrig kan være underordnet. Det topologiske begreb *bisætning* bruges i specialet om sætninger, der følger bisætningsstrukturen – på tysk med det finitte verbal i sætningens slutfelt.³ Hovedsætningen har derimod det finitte verbal på en af sætningens første pladser. En bisætning vil på tysk altid være en ledsætning, men det modsatte er ikke nødvendigvis tilfældet. I sætningen

³ Eller på dansk ved ledfølgen s-a-v-V-S-A (Kristensen 2011).

Er	sag-t-e,	er	sei	müde
S	V		O-----	
		S	V	SP
PRN ^P	VERB	PRN ^P	VERB	ADJ
nom	-præt	nom	præs	
m, sg	-1/3, sg	m, sg	1/3, sg	
			konj	

er er sei müde eksempelvis en ledsætning, da den indgår som objekt i den overordnede sætning ”*er sagte, er sei müde*”. Men den har samtidigt hovedsætningrækkefølge pga. dens struktur med verbalet på andenpladsen. Havde den underordnende konjunktion *dass* indgået, ville sætningen ikke ændre ledfunktion og stadig være objekt, men der ville samtidig have været tale om bisætningsrækkefølge, idet verbalet *sei* ville blive placeret sidst i sætningen.

Analogt bruges termerne *verbum* og *verbal*. *Verbum* er en ordklassebetegnelse, mens *verbal* er en syntaktisk kategori. Et *verbal* er altid et *verbum*, mens det omvendte ikke gør sig gældende, idet et *verbum* godt kan være eksempelvis subjekt, objekt eller bruges adjektivisk.

Betegnelsen *utydelig* eller *tvetydig* bliver i løbet af specialet anvendt en del gange til at beskrive en morfologisk situation, og dækker over det faktum, at en del former har synkretisme mellem to eller flere kasusmærker. Således hedder det personlige pronomen i neutrum både i nominativ og akkusativ *es*. Denne tvetydighed gør, at morfologien ikke altid er velegnet til syntaktisk signifikation, og er derfor interessant for specialet. Denne utydelighed afdækkes yderligere i kapitel fire og fem, men brugen af termen henviser til det her omtalte faktum.

2. METODE

I dette kapitel bliver der redegjort for specialets opbygning og de empiriske valg undervejs i specialeprocessen. Det bliver derudover beskrevet, hvordan de grammatiske analyser, der ligger til grund for specialet er foretaget og annoteret.

2.1 Specialets opbygning

Specialet består udover det første kapitel, *1. indledende betragtninger*, og dette, *2. metode*, af yderligere fem kapitler. Dette afsnit redegør for indholdet i disse seks kapitler og sammenhængen mellem disse. Det næste kapitel, *3. Sprogforandring*, redegør for begrebet *sprogforandring* og fremstiller de antagelser og teorier, der kort blev omtalt i forrige kapitel yderligere. Kapitlet kan naturligvis ikke behandle alle sprogforandringsteorier, der findes, men fokuserer på enkelte, der beskæftiger sig med dels morfologiske forandringer, dels nogle udsagn om sprogtypologiske ændringer som følge af morfologiske forandringer. Kapitlet *4. Syntaktisk signifikation i moderne tysk* gennemgår ledbeskrivelser i en række bøger om tysk grammatik, samt en beskrivelse af, hvordan den syntaktiske signifikation kan fremstilles fra et teoretisk synspunkt ved hjælp af tyske grammatikbøger. Denne beskrivelse inddrager dels det morfologiske systems kasusangivelser, dels den tyske topologi. Denne teoretiske fremstilling suppleres efterfølgende af en undersøgelse af en række autentiske sætninger fra nutidige avisartikler. Dette sker for at undersøge, hvordan og i hvilket omfang de skitserede teoretiske muligheder realiseres i sprogbrugen. Kapitlet afsluttes af en delkonklusion, der sammenfattende fremstiller den syntaktiske signifikation i det moderne tyske skriftsprog, og der opstilles på baggrund af sprogforandringsteorierne nogle forventninger til den syntaktiske signifikation i oldhøjtysk. Kapitlet *5. Syntaktisk signifikation i oldhøjtysk* fremstiller analogt til kapitel fire den oldhøjtyske morfologi og topologi, hvilket efterfølges af undersøgelse af den syntaktiske signifikation i tre oldhøjtyske tekster. Kapitlet afsluttes med en sammenligning af moderne tysk og oldhøjtysk. I kapitel *6. Mulige forklaringer på få eller manglende forandringer* opregnes nogle af de muligheder, der muligvis findes på de forhold, der er fundet i de to foregående kapitler. Specialet afsluttes med kapitel *7. Konklusion*, hvor specialets problemformulering besvares.

2.2 Empiriske data

Specialets mere teoretiske diskussioner suppleres i flere tilfælde af egne syntaktiske analyser. Der vil her blive redegjort for nogle af de overvejelser, der ligger bag tekstvalget til disse analyser.

I kapitel 4. *Syntaktisk signifikation i moderne tysk* bliver det ved hjælp af diverse grammatikker beskrevet hvilke teoretiske muligheder, den tyske grammatik åbner for syntaktisk signifikation på tysk. En sådan fremstilling kan ikke stå alene, da det også er specialets formål at undersøge, hvordan det rent faktisk foregår i praksis, og ikke bare de teoretiske muligheder. Derfor bliver der analyseret en række sætninger fra 4 forskellige artikler fra *die Zeit*, *der Spiegel* samt *Bild-Zeitung*.⁴ Disse sætninger analyseres mhp. deres ledfølge samt entydigheden⁵ i de morfologiske angivelser.

Der er valgt avisartikler, da de stilistisk vurderes at være mest neutrale, og derfor mest dækkende for skriftsproget i almindelighed. Litteratur generelt og eksempelvis poesi eller eventyr ville indeholde stilistiske særtræk såsom fremhævelse af særlige led, rim, rytme, formler mm., der kunne spille en rolle i forhold til syntaksen, der dermed ville blive anderledes og afvige fra normalstilen. Avisartikler skal derimod - og i modsætning til eksempelvis andre dele af en avis såsom leder, artikler eller læserbreve - forsøge at være neutrale, objektive og berettende i stilen, hvorfor det forventes, at der her i langt mindre omfang bruges særlige syntaktiske træk. Det forventes desuden, at avisartikler i høj grad består af konstruktioner accepteret og anvendt bredt i befolkningen, da de skal nå et bredt publikum. Accepteres avisartiklen ikke som værende gældende for normalsproget som sådan, må analysens resultater i det mindste kunne ses som gældende for avisgenren som sådan, og specialets udsagn om syntatisk signifikation må derfor være gældende for det sprog, der findes i tyske aviser, subsidiært for sproget i de fire analyserede artikler.

Specialet arbejder af praktiske og omfangsmæssige årsager kun med skriftsprog, hvilket har den betydning, at dets konklusioner dermed hovedsagligt blot er gældende for det skriftlige sprog. En del af iagttagelserne må dog også forventes at gælde for talesproget, men der er formodentligt ikke tale om fuld overensstemmelse pga. talesprogets anderledes syntaks. Der er i talesproget, der som oftest er dialogbaseret, heller ikke samme krav om entydighed i forhold til den syntaktiske signifikation, da misforståelser nemt kan udryddes, hvorfor en lidt anderledes syntaks ville kunne forventes. Samtidigt forekommer der i talesproget tryk, hvilket spiller en stor rolle i forhold til angivelsen af de enkelte led. Et objekt i en sætnings fundament vil således have emfase og være særligt markeret.

Der er bevidst både valgt artikler fra medier med mere eller mindre kompleks sprogbrug gennem aviserne *Spiegel*, *Zeit* og *Bild-Zeitung*. Dette er sket for at gøre billedet så bredt og dermed

4 Analyserne findes i bilag 2.

5 Begrebet *entydigheden* henviser til de i forrige afsnit omtalte tvetydige former i den tyske morfologi.

fyldestgørende som muligt, men da undersøgelsen trods alt er af begrænset karakter, er det nødvendigt at tage det forbehold, at en større undersøgelse muligvis ville kunne vise et andet billede. Der synes dog i det undersøgte materiale at være ret faste mønstre, hvorfor det til trods for undersøgelsens omfang vurderes forsvarligt at påpege visse tendenser på baggrund af denne.

I kapitlet 5. *Syntaktisk signifikation i oldhøjtysk* bliver en række tekster fra den oldhøjtyske periode analyseret. Målet har her ligeledes været at undgå tekster med stilistiske særpræg, men jo længere man kommer tilbage i sproghistorien, jo mindre bliver analysegrundlaget. Derfor har målet således blot været at undgå poesi. Afsnit 5.3 indledes med en nærmere redegørelse for tekstudvalg og de dertil knyttede problemer i forbindelse med det oldhøjtyske.

2.3 Analyseannotation

Analyserne af eksempelmaterialet er gennemgående lavet efter den model, som Susanne Annikki Kristensen opstiller i *Grammatiske Grundbegreber : sætningen, ordet, sproget*. (Kristensen 2011). Da der til dette speciales formål ikke er brug for frasebeskrivelser, er disse ikke angivet, ligesom eksempelvis derivationer grundet manglende relevans for specialet ej heller anføres. Beskrivelsen består af fire eller fem linjer, hvor den første angiver syntaktisk funktion⁶, den anden ordklasse, mens den tredje og fjerde angiver bøjninger. Såfremt der optræder en ledsætning, bliver der efter den første tilføjet endnu en linje til syntaktisk annotation af denne. De følger altså følgende mønster:

Die	Liberal-en	steck-en	nach den	Landtagswahl-en	in	eine-r	tief-en	Krise.
S-----	V		A-----		A-----			
bART	SUBST	VERB	PRP	bART SUBST		PRP uART	ADJ	SUBST
nom/akk -pl		præs,		dat -pl		-dat	-dat	
		-1/3 pl/		pl		-f,sg	f,sg	
		Inf						

(<http://www.spiegel.de/politik/deutschland/0,1518,754020,00.html> (30.03.2011))

⁶ I bilag 1 findes en oversigt over de i analysen anvendte forkortelser.

Er der flere mulige morfologiske angivelser forbundet med en bestemt form eksempelvis *die*, der både kan være nominativ eller akkusativ singularis eller pluralis angives de adskilt af en skråstreg, /. Begge formerne angives, da en afkodning vha. syntaksen ville føre til en cirkelslutning: Et givent ord må være nominativ, fordi det er subjekt i sætningen, og det samme ord må være subjekt, fordi det er nominativ.

Selv om der i nogle tilfælde kan være sammenfald mellem en del former, bliver der alligevel kun angivet en, hvis den kan udledes af den samlede frase. Artiklen *der* kan både være maskulinum, nominativ, femininum, dativ eller genitiv samt pluralis, genitiv. Når annotationen *f,sg,d* sker som herunder, sker der fordi substantivet *Frau* er femininum, singularis, hvorved de mulige maskulinum og pluralis-former ikke er relevante. Præpositionen *mit* styrer per definition dativ, hvorved der kun er den ene mulige annotation.

Mit der	klein-en	Frau
PRP bART	ADJ	SUBST
f,sg	f,sg	sg
	dat	

Anvendes et adjektiv substantivisk, som det er tilfældet med *Liberalen* i det første eksempel, angives det som substantiv. Substantivers kasus og evt. køn anføres kun, såfremt de kan aflæses morfologisk, og ved proprier er der i de moderne tekster kun angivet kasus ved genitiv, mens tilfælde i de ældre tekster, hvor andre kasus også var angivet morfologisk, også anføres. Ved verbalerne gælder det, at modus kun er noteret, såfremt den ikke er indikativ. Alle sætninger er i bilagsmaterialet markeret med et bogstav eller en forkortelse og et nummer. Således er T11 eksempelvis helsætning nummer 11 i de nye avisartikler, mens eksempelvis OHT14 er den 14. oldhøjtyske sætning. Analyserne af avisartiklerne samt de oldhøjtyske sætninger findes i bilagene bagerst i specialet.

3. SPROGFORANDRING

Der blev i indledningen nævnt to eksempler på en antagelse om bevægelse mod mere analytisk sprogbrug. Dette kapitel begynder med præsentation af begrebet sprogforandring og præsenterer derefter en række forandringsteorier og forklaringer på sprogforandringer hovedsagligt inden for det morfologiske område. Der bliver i dette både inddraget mere universelle teorier samt teorier, der beskæftiger sig specifikt med det tyske sprog, samt mulige forklaringer på udviklingen i det gammeldanske sprog, da der synes at være visse lighedstræk, så forklaringer om dansk også eventuelt kan gælde for tysk.

3.1 Begrebet Sprogforandring

”*Alle natürlichen Sprachen befinden sich im ständigen Wandel*”, således indledes bogen *Historische Sprachwissenschaft des Deutschen* (Dübling 2008: 1), og citatet beskriver det faktum, at intet naturligt sprog i denne verden er statisk. Sprog har til alle tider ændret og forandret sig, og som sprogbruger har man også svært ved at forestille sig det anderledes. Alene den teknologiske og samfundsmæssige udvikling kræver hele tiden nye ord.

Sprogforandring er dog ikke blot koblet til et sprogs ordforråd, men den kan forekomme på mange forskellige sproglige områder. Nübling opererer i *Historische Sprachwissenschaft des Deutschen* med en ret klassisk sprogmodel, lögmodellen, hvor kernen udgøres af de tre områder syntaks, morfologi og fonologi (Nübling 2008: 2). Uden om denne kerne befinder sig så andre sproglige elementer såsom semantik, ordforråd, pragmatik mm., og det er Nüblings udsagn, at alle områderne ændrer sig og udvikling inden for et område, påvirker de andre, dog uden at have et fælles mål:

Man [muss] von Anfang an die verschiedenen Ebenen der Sprache (ihre sog. Teil- oder Subsysteme) unterscheiden [...]. In diesen Subsystemen verläuft Sprachwandel nach jeweils eigenen Prinzipien. So verfolgt der Lautwandel ganz andere „Interessen“ (z.B. eine sparsame Artikulation) als etwa der morphologische Wandel.
(Nübling 2008: 1)

Tidligere blev sprogets ”*ständige[r] Wandel*” opfattet således, at sproget per se ændrer sig, og at det er en egen organisme. August Schleicher, lingvist i 1800-tallet, var eksempelvis i sin opfattelse af sproget meget inspireret af Darwin. I bogen *Die Darwinistische Theorie und die Sprachwissenschaft* beskriver han fænomenet sprogudvikling på følgende darwinistiske måde:

Die Sprachen sind Naturorganismen, die, ohne vom Willen des Menschen bestimmbar zu sein, enstunden, nach bestimmten Gesetzten wuchsen und sich entwickelten und wiederum altern und absterben.
(Schleicher 1873: 6)

Fra et moderne synspunkt er der flere interessante synspunkter i den citerede passage. For det første er organismetankegangen typisk for Schleichers tid, for det andet er påstanden eller metaforen om sprogs udvikling, forældelse og uddøen også interessant. Ganske vist er der gennem tiden uddøet mange sprog, men at se udvikling og ”forældelse” som trin på vejen til et sprogs uddøen er ikke en holdbar påstand. Der findes i denne verden en hel del sprog af høj alder og med en lang og mangefacetteret udvikling, eksempelvis mandarinkinesisk, der ikke umiddelbart forekommer truet eller er på vej til at uddø. Og man kunne ligeledes spørge, om sproget hhv. sprogenes uddøen ville implicere, at der til sidst ikke vil være noget sprog mere? Derudover er der i Schleichers tænkemåde et stort problem, idet han ikke anerkender menneskernes indflydelse på sproget. Et sprog kan ikke eksistere uden de mennesker, der taler det, og det kan ej heller ændres uden, at de mennesker, der taler det, deltager i processen. Max Müller, der var lingvist og sprogforsker i Oxford i den sidste tredjedel af det 19. århundrede, kritiserede netop også i sine forelæsninger ”Lectures on Language” (1861 og 1863) tanken om sprog som en organisme for ikke at anerkende menneskets betydning for sproget, idet han skrev:

Wenn die Sprache wachsen soll, so bedarf sie eines Bodens dazu, und dieser Boden kann nur der Mensch sein. Die Sprache vermag nicht durch sich selbst zu bestehen. Wenn Friedrich Schlegel von der Sprache redet, als von einem Baum, der knospen und Schösslinge hervortreibt in Gestalt und Verbal- und Nominalendungen, oder wenn Schleicher sie ansieht als ein Ding für sich, als ein organisches Wesen, das ein ihm eigenes Leben führe, zur Reife gelange, Nachkommenschaft hervorbringe und dann ganz und gar dahinsterbe, so ist dieses als eine jenen Gelehrten eigentümliche Mythologie zu betrachten.
(Müller 1892: 44 cit. efter Keller 1994: 76)

Mennesket er altså, ifølge Müller, den jordbund, ud fra hvilken sproget skal vokse. Mere moderne udtrykt betyder det, at sprog tales og bruges af mennesker og derigennem udvikles. Enhver enkelt sprogbruger har mulighed for at influere på det sprog, han eller hun taler. Derfor er man nødt til at beskrive og forklare sprogforandringer ud fra menneskernes synspunkt. Hverken sprog eller fænomenet sprogforandring kan dog umiddelbart ses som en enkelt persons værk. Det er derimod en proces, der initieres og gennemføres af en større eller mindre gruppe sprogbrugere. Den tyske sproghistoriker Bernhard Keller beskriver eksempelvis sprogforandring på følgende måde:

Der Wandel der Sprache wie auch die biologische Evolution sind kollektive Phänomene. Für sie ist kennzeichnend, daß Populationen an den Prozessen beteiligt sind.
(Keller 1994: 25)

Det er dog sjældent alle medlemmer i et sprogfællesskab, der deltager i processen. Således bedømmer ofte ældre generationer sprogforandring som noget dårligt; for dem er sprogforandring ofte lig sprogforfald. Unges brug af engelske ord og udtryk eller en (efter enkelte sprogbrugeres mening) forkert brug af enkeltord, eksempelvis på dansk *bjørnetjeneste* og *forfordele*, der begge har udviklet sig fra at have negativ betydning til positiv betydning, (<http://dsn.dk/sproghjaelp/ofte-stillede-spoergsmaal/forfordele-bjoernetjeneste-laps-godt-rimelig-mv> (15.06.2011)) er eksempler på en sådan opfattelse af sprogforandring som sprogforfald. Kendetegnende for sådanne tanker er det faktum, at ”*Sprachverfall ist immer der Verfall der Sprache der Anderen*” (Keller 1994: 2)

Selv om der ved sprogforandringer er tale om en kollektiv process forårsaget af mennesker, er den som regel ikke bevidst.⁷ Keller opererer med tre slags fænomener, og han karakteriserer sprogforandringer som resultatet af handlinger af den tredje slags. Den første slags fænomener er dem, der hverken er målet med eller resultatet af menneskelige handlinger, eksempelvis, Alperne eller biernes kommunikation ved hjælp af dans. Menneskerne har ikke deltaget i eller haft noget mål med at skabe Alperne eller udvikle biernes dans. Denne første slags fænomener er af naturvidenskabelig karakter.

Den anden slags fænomener er både resultatet af og intentionen med menneskelige handlinger. Keller bruger eksemplerne *en kage*, *Kölner Dom* eller *Esperanto*, der alle tre er bevidst frembragt af mennesker.

Den tredje slags fænomener er derimod en mellemting, idet de er resultatet af menneskelige handlinger, men ej intenderede. Til sådanne fænomener gælder eksempelvis inflation eller netop sprogforandring (Keller 1994: 84). Hvis en gruppe tysktalende holder op med at bruge bisætningsstruktur efter konjunktionen *weil*, hvilket ifølge Nübling er et eksisterende fænomen (Nübling 2008: 1), er det altså ifølge Keller ikke med den intention at få hovedsætningsstruktur i

⁷ Det skal dog nævnes, at der findes sprogpoltiske tiltag, hvis formål er at lede et givent sprogs udvikling i en retning, f.eks. retskrivningsreformer eller en særlig fremmedordspolitik som på f.eks. Island eller i Frankrig, men sådanne vil i langt de fleste tilfælde skulle betegnes som sprogbevarende fremfor –udviklende. Derudover kan eksempelvis brugen af en bestemt socio- eller etnolekt dog ses som bevidste modtræk til den etablerede sprogbrug og dermed den etablerede kultur. Det ændrer dog ikke ved det faktum, at sprogforandring hovedsagligt er en ubevidst process.

weil-sætninger: At forestille sig at en sådan udvikling er resultatet af en aftale, der fastlægger sætningsstrukturen i *weil*-sætninger, er ikke plausibel.⁸ Det er det derimod, at det er et sådant fænomen, der er startet gennem enten dovenskab, manglende grammatisk viden eller lignende, og at det derefter har bredt sig til større og større grupper. Dermed ville et sådant tilfælde kunne bekræfte Kellers udsagn om sprogforandringer som et fænomen af den tredje slags, idet det ER resultatet af en menneskelig handling hhv. et menneskeligt valg, om end dette ikke har haft intentionen at ændre syntaks.

Selv om sprogforandringer ikke er intenderede, ligger der alligevel forklaringer bag disse. De følgende afsnit bringer sådanne forklaringer. Da specialet arbejder med de sproglige områder morfologi og syntaks er det teorier og forklaringer vedr. disse to, der behandles i de følgende afsnit. Da de tre sproglige kerneelementer, morfologi, syntaks og fonologi dog er så tæt forbundne som det er tilfældet, kan det ikke undgås også at inddrage fonologiske elementer i forklaringerne.

3.2 Europæiske sprog på vej mod analytisme

Det blev i kapitlet 1. *Indledende betragtninger* beskrevet, at der er en overordnet antagelse om, at de europæiske sprog bevæger sig i analytisk retning. Det vil sige, at morfologiske kendetegn forsvinder eller forandres, mens andre midler, eksempelvis ordstilling eller præpositioner bruges i sprogene i stedet. Dette afsnit vil behandle denne antagelse yderligere, mens de følgende vil give nogle forklaringer på denne tendens. Først vil begrebet *analytisme* dog blive præsenteret. Dette sker ved at kigge på to beskrivelser af fænomenet, og fremhæve de vigtigste karakteristika. Werner König skriver i „DTV-Atlas Deutsche Sprache“ om analytiske sprog:

Analytisch sind diejenigen Sprachen, bei denen ein Wort in der Regel jeweils ein Morphem auch ein Wort ist. Es werden als niemals (wie im klass. Chinesisch) oder nur sehr sparsam mehrere Morpheme in einem Wort zusammengefasst. (König2007:35)

I David Crystals ”A Dictionary of Linguistics and Phonetics” lyder der følgende beskrivelse af analytiske sprog:

In **analytic languages** [fed i original], all the words are invariable (and SYNTACTIC [fremhævet i original] relationships are shown primarily by word-order). The term is seen as opposition to SYNTHETIC [fremhævet i original] (and sometimes also POLYSYNTHETIC [fremhævet i original]).
(Crystal 2008: 24)

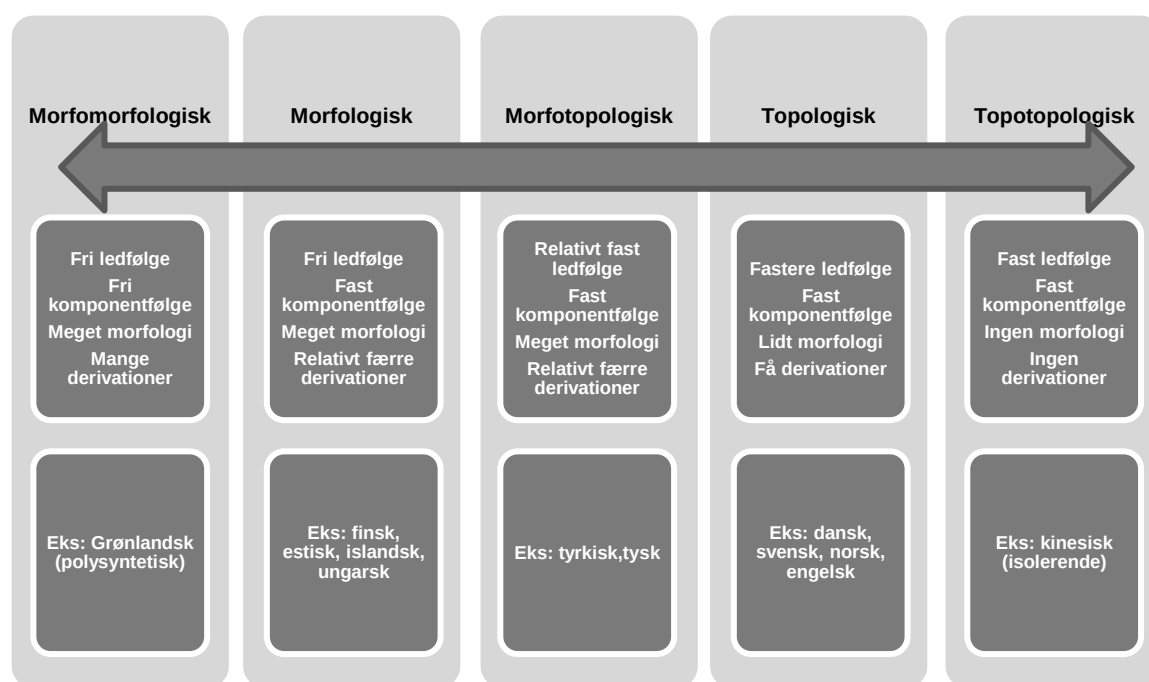
⁸ Der findes dog eksempel på mindre sprogfællesskaber i Stillehavsområdet, der angiveligt skulle lave aftaler vedrørende udtalen af bestemte ord. (Keller 2004: 152)

Ved analytiske sprog handler det altså om sprog, hvor hvert ord kun i begrænset omfang indeholder mere end et morfem, og de grammatiske strukturer udtrykkes derfor hovedsageligt gennem topologien.

Susanne Annikki Kristensen (SAK) har – til sprogtypologiske formål - opstillet et kontinuum, der kombinerer nogle af de traditionelle sprogtypologiske karakteristika, men samtidigt bygger på den syntaktiske signifikation.

Kontinuuet ser således ud:

FIGUR 1: FREMSTILLET EFTER ANNIKKI 2009

Her er det fremstillet i fem kategorier, men det skal dog forestilles som et egentligt kontinuum, idet eksempelvis svensk har mere morfologi end dansk, selv om de her tilhører den samme kategori. Det kan dog ikke udelukkende bruges til sprogtypologiske bestemmelser, men synes også velegnet til at illustrere sproglige forandringer, selv om det ikke oprindeligt var hovedtankerne med dette. Antagelsen om de europæiske sprogs udvikling er nemlig, at der kan iagttages en forskydning mod højre, altså mod et mere topologisk sprog og mindre morfologi. Igennem to af eksempelsprogene her ovenfor lader det sig også godt beskrive. Moderne islandsk minder i dag i utrolig høj grad om oldnordisk⁹, der også ville skulle klassificeres som *morfologisk sprog*, mens

⁹ At islandsk ikke har ændret sig mere, er i dette speciales sammenhæng og i forhold til nogle af de teorier, der senere præsenteres ret interessant, men det ville ligge uden for specialets rammer at behandle det dybere.

dansk som ovenfor angivet, er et topologisk sprog¹⁰ med *fastere ledfølge og fast komponentfølge*¹¹. Dansk har dog sit udgangspunkt i oldnordisk og kan derfor også siges at være gennemløbet samme udvikling.

Som man kan se på kontinuet ovenfor er morfologi og topologi delvist afhængige af hinanden, idet de to sproglige områder enten arbejder sammen, som det er tilfældet i den midterste kategori, *den morfotopologiske*, eller alene er udgangspunkt for den syntaktiske signifikation, hvor det som med tilfældet dansk har ændret sig fra den ene mulighed til den anden. Derfor er sprogforandringsteorier, og især sådanne, der beskæftiger sig med ændringer i kasussystemet nødt til også at inddrage topologi eller syntaks i forklaringerne. Elisabeth Leiss, tysk lingvist ved universitetet i Bamberg, skriver eksempelvis også i sin artikel "Ansätze zu einer Theorie des Sprachwandels auf morphologischer und syntaktischer Ebene" om dette:

Eine Theorie des Sprachwandels auf morphologischer Ebene läßt sich nur im Zusammenhang mit und gleichberechtigt neben einer Theorie des syntaktischen Wandels entwerfen. Einen der überzeugendsten Gründe für dieses Vorgehen liefert die Beobachtung, daß im Laufe der Sprachgeschichte einer spezifischen Einzelsprache ein- und dieselbe grammatische Funktion einmal wortintern, d.h. morphologisch realisiert werden kann, dann wieder wortextern, d.h. auf syntaktische Art und Weise.
(Leiss 1998 in Besch et al 1998: 850)

De to sproglige systemer er som tidligere angivet gensidigt afhængige eller påvirker i det mindste hinanden. Det betyder dog ikke, at de enkelte sproglige systemers udvikling leder i samme retning. Nübling bruger i denne sammenhæng begrebet "*lokale Optimierungen*", hvilket betyder, "*dass Vorteile auf der einen Ebene oft Nachteile auf einer anderen bewirken können (nicht müssen), d.h. jede Ebene verfolgt ohne Rücksicht auf die andere ihre Optimierungen*" (Nübling 2008: 269).

Disse lokale optimeringer fører til, at sprog ikke bliver statiske, når de enkelte sproglige områder konstant må tilpasse sig hinanden. Sproghistorikeren Herbert Schendl gengiver i bogen *Historical Linguistics* den (dog omstridte) teori, at sprog tenderer til at gennemgå den følgende typemæssige udvikling eller cyklus:

Isolerende*¹² -> *Agglutinerende*¹³ -> *Inflektionerende*¹⁴ -> *Isolerende

¹⁰ Beskrivelserne af *topologiske* og *topotopologiske sprog* stemmer i høj grad overens med karakteristikken af *analytiske sprog*.

¹¹ Termen *komponent* bruges af Kristensen til at beskrive frasens enkeltdeler, og termen *komponentfølge* behandler dermed frasens enkeltdeleres følge (Kristensen 2011: 95).

Han bruger engelsk som eksempel og angiver, at det rekonstruerede protogermanske havde formen **dag-u-miz*, der bestod af de tre morfemer *dag*-temavokal-DAT. I oldengelsk havde dette udviklet sig til *dag-um*, hvor det sidste ”um” er dativmærke. I den tidlige middelengelske periode var fire-kasus-systemet, som det kendes fra tysk, stort set, ifølge Schendl, forsvundet pga. accentforskydninger, og i nutidig engelsk må det, der tidligere udtryktes gennem kasus, udtrykkes gennem præpositioner og topologi. (Schendl 2001: 36)

På samme måde skriver Leiss om ”*der Synthese-Analyse-Zyklus*”. Hun stiller spørgsmålet:

Warum wechseln grammatische Funktion ständig zwischen wortinterner, morphologischer, synthetischer Kodierung und wortexterner, syntaktischer, analytischer Kodierung?

(Leiss 1998 in Besch et al 1998: 852)

Hun bruger latin og fransk som eksempel på denne udvikling:

Latin	Vulgærlatin	Fransk	Moderne talt fransk
cantābo	cantāre habēō	je chanterai	je vais chanterai

Latin udtrykte oprindeligt futurum syntetisk, mens det senere vulgærlatin udtrykte dette analytisk, altså ved hjælp af et hjælpeverbum. På samme måde er fransk, der er en videreudvikling fra latin, ifølge Leiss skiftet henholdsvis ved at skifte fra en syntetisk futurumform til en analytisk futurumform. (Leiss 1998: 852). For at forstå den udvikling, der i det foregående er blevet beskrevet på forskellig vis, er det nødvendigt at se på enkeltfænomener, hvor morfologien spiller en særlig rolle.

¹² Sprogtype, hvor hvert ord består af blot et morfem. Bliver set som modsætning til syntetiske sprog, der hvor et enkeltord kan bestå af mange morfemer. Isolerende og syntetiske sprog placeres normalt på et synteseindeks, der er en skala mellem de to beskrevne yderpunkter. (Whaley 1997: 128)

¹³ Sprogtype, hvor et ords morfemer afgrænset følger hinanden i ordet. Hvert morfem indeholder blot en information, eksempelvis kasus eller person. Modsætningen er fusionerende sprog, hvor et morfem kan indeholde flere informationer. Agglutinerende/fusionerende sprog placeres på fusionsidekset, der som synteseindekset er en skala mellem de to yderpunkter. (Whaley 1997: 133)

¹⁴ Sprogtype, hvor grammatiske funktioner udtrykkes morfologisk. Hvert morfem kan indeholde flere grammatiske informationer (Crystal 2008:244).

3.2.1 LÜDTKES SPROGFORANDRINGSLOV

Dette afsnit vil nærmere behandle begrebet *sprogøkonomi* og betegnelsen *sprogligt uøkonomisk*, idet det giver nogle forklaringsmuligheder bag nogle af de tendenser, der præger sproghistorien, og kan forklare de overordnede tendenser mod analytisme. Denne påstand bygger blandt andet på de tanker, som den tyske lingvist Helmut Lüdtke bragte i bogen ”*Kommunikationstheoretische Grundlagen des Sprachwandels*” i 1980. Lüdtkes teori eller lov går ud på at forklare en af de årsager, der findes til ændringer i sproget.

Han tager udgangspunkt i, at et sprogs grammatiske og fonetiske strukturer skal være præcist så udbyggede, at kommunikationen gnidningsfrit kan finde sted. I Keller 2004 beskrives det på denne måde: ”*Damit unsere kommunikative Akte verstehbar sind, müssen sie mit ausreichend viel Schallstruktur [...] versehen sein. Zu wenig Schallstruktur gefährdet die Interpretierbarkeit durch den Adressaten.*“ (Keller 2004: 147) En sprogbruger vil derfor bruge en lille smule mere ”skalstruktur” eller ”*Signal-Negentropie*”¹⁵, det vil eksempelvis sige tale en lille smule tydeligere, end nødvendigt for at være sikker på at blive forstået i en given situation. Dette kalder Lüdtke *Redundanz*, og enhver sprogbruger må i sin kommunikation styre denne redundans, så han er sikker på at blive forstået. Hvor meget redundans, der er nødvendigt er kontekstafhængigt. I nogle tilfælde er relativt lidt redundans nødvendigt. Han bruger det eksempel, at en kommer ind på en bar og siger [na:mt]. Det ville af langt de fleste blive forstået som *Guten Abend* på grund af den situationelle kontekst. På den anden side er mennesker, ifølge Lüdtke, fra naturens side dovne, og de vil derfor normalt tale efter devisen: „*Rede so dass, Du nicht mehr artikulatorische Energie aufbringen musst als erforderlich*“ og „*erforderlich ist g e n a u s o v i e l artikulatorischer Aufwand, wie der Adressat zur korrekten Identifikation benötigt.*“ (Keller 2004: 148). En sådan handling fra menneskers side vil ifølge Lüdtke frembringe en bestemt udvikling. Idet artikulation ikke kan blive tydeligere end tydelig, men derimod godt kan udvikle sig mod en mere utydelig form, vil udviklingen gå mod mere og mere utydelig tale og dermed også færre fleksions- og deklinationsendelser, idet de til sidst vil blive ”slebet af”, som en del af denne process. Keller beskriver det på denne måde:

Damit ist eine bestimmte Richtung des lexikalisch-morphologischen Wandels vorprogrammiert: Sprachliche Einheiten können aufgrund der Begrenztheit der Artikulation nach oben und ihrer Offenheit nach unten immer nur kürzer werden. Wörter schleifen sich ab, wie man umgangssprachlich sagt. Aufgrund der Maxime der artikulatorischen Energieersparnis werden immer wieder Formen, die ehemals „nachlässige“ Verkürzungen der Vollformen waren, zu Normalformen, d.h. zu neuen Vollformen, die dann dem gleichen

¹⁵ Dette er Lüdtkes begreb og dækker egentlig over det samme som ”skalstruktur”. Det betegner de grammatiske og fonetiske kendetegn en sprogbruger anvender i sit sprog for at gøre denne forståelig.

„Abschleifungsprozess“ unterzogen werden. Aus *hiu dagu* („an diesem Tage“) wurde über althochdeutsch *hiutu* und mittelhochdeutsch *hiute* unser heutiges *heute*, das vermutlich zu einem „spätneuhochdeutschen“ *heut* verkürzt wird.
(Keller 2004: 149)

Rationalet er altså, hvorfor udtale [Θ] i *heute*, hvis [heut] bliver forstået som netop *heute* uden udtale af [Θ]. Sådan ville processen, som det også beskrives i citatet ovenfor, kunne fortsætte i det uendelige. Der vil dog komme et tidspunkt, hvor ordformerne ville være så forkortede, at de ikke længere ville give mening. Så tager processen en ny drejning, og de forkortede former vil blive leksikalsk berigede, idet en morfologisk berigelse ikke er mulig. I tilfældet *heute* vil processen, derfor, ifølge Lüdtke, ikke være:

”hiu dagu” -> hiutu -> hiute -> heute -> *heut¹⁶ -> *heu¹⁷ -> heute

Men derimod ville følgende udvikling være at forvente:

”hiu dagu” -> hiutu -> hiute -> heute -> *heut -> *heu -> am heutigen Tag

I dette tilfælde blev udviklingen illustreret ved hjælp af et adverbium. Men det som Lüdtke her forklarer, gælder også for mange af de bortfald, der er sket i mange af de tyske flexions- og deklinationsformer, der i løbet af den tyske sproghistorie er forsvundet, og som bliver behandlet nærmere i det efterfølgende kapitel 5. *Syntaktisk signifikation i oldhøjtysk*.

3.2.2 ACCENTFORSKYDNING OG BYBEES RELEVANSPRINCIP

Lüdtkes sprogøkonomiske tilgang, der blev præsenteret i forrige afsnit, er dog kun en delforklaring på den morfologiske udvikling, der sker. I dette afsnit bliver der præsenteret to yderligere forklaringer og udviklingstendenser, der sammen med de sprogøkonomiske tanker udgør mulige og plausible forklaringer på nogle ændringer, der er sket i løbet af den tyske (og andre germanske sprogs) sproghistorie. Her udgør netop bortfaldet af deklinations- og fleksionsendelser en vigtig del af disse,

¹⁶ Både ”heut” og ”heu” er forestillede former, der dannes ud fra analogier til det resterende system. Formen ”heut” findes dog i det talte sprog.

¹⁷ Utydelig pga sammenfald med ”Heu”

som det også blev antydnet i forrige afsnit og vil blive behandlet nærmere i det næste kapitel.

I overgangen mellem den germanske og den oldhøjtydske periode¹⁸ (6. til 11. århundrede) finder den såkaldte accentforskydning sted. I denne proces ændrer betoningen af stavelser sig, således trykket kommer til at ligge på hovedmorfemet, hovedsagligt første stavelse. Dette får den betydning, at de følgende stavelser bliver ubetonede, og ubetonede stavelser mister med tiden den tydelige udtale og bliver reduceret til den utydelige schwa-vokal, [ə]. Denne udvikling rammer i høj grad deklinationer og fleksioner, da disse som oftest udtrykkes morfologisk gennem endelser (Meinke 2001: 184).

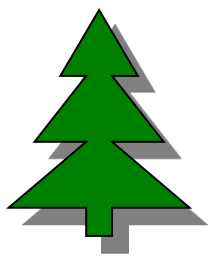
Der findes en lang række forskellige grammatiske kategorier, men alligevel synes det kun at være visse kategorier, der er ramt af bortfald. Derfor bliver Lüdtkes sprogforandringslov og accentforskydningen som forklaringer på sprogudviklingen her kombineret med Bybees relevansprincip, hvormed det kan forklares, hvorfor det netop er bl.a. kasus som kategori, der i lang højeste grad er forsvundet fra substantiverne, mens eksempelvis numerus er blevet bibeholdt. Bybee skal derfor her ikke forstås som kritiker af Lüdtke, men i højere grad som supplement.

Relevansprincippet, som Bybee har udarbejdet ved at sammenligne 50 ikke relaterede sprog, forholder sig til en grammatisk kategoris indflydelse på et ords semantiske betydning. Hvis det udøver en stor indflydelse på et givent ords primære betydning, betegnes det som højrelevant, mens kategorier uden eller med kun lille indflydelse på denne betegnes som mindre relevante. Eksempelvis betyder ordet *Baum* det samme uafhængigt af, om det står i nominativ som *der Baum* eller i akkusativ som *den Baum*. Kasus er dermed en mindre relevant kategori, mens eksempelvis numerus er vigtigere, da *Bäume* betyder noget andet end *Baum*. Med de Saussures begreber kan dette anskueliggøres på følgende måde. Signifiant er enten *der Baum* eller *den Baum*, signifié, den repræsenterede genstand, forbliver derimod det samme¹⁹:

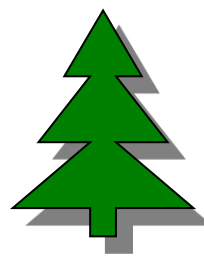
Signifiant: Der Baum

Signifié: Den Baum

Signifié:

Signifié:

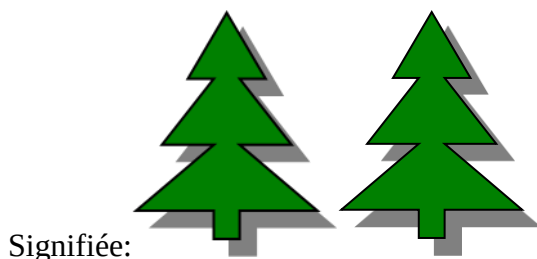
¹⁸ Omtales senere i kapitel 5.

¹⁹ Nübling bruger ikke de Saussure som del af sin præsentation af Bybees teori, men de Saussures begreber inddrages her, idet de forekommer velegnede til at beskrive netop dette fænomen.

Ved skift i numerus er situationen imidlertid en anden, idet der med ordet *Bäume* dannes et andet mentalt billede:

Signifiant: *Die Bäume*

*X

Derfor er det, ifølge Bybee, naturligt, at det netop er kasus, der er forsvundet hhv. forsvinder fra ords grammatiske kategorier²⁰ (Nübling 2008: 47). Relevansgraden er samtidigt også direkte at aflæse på et ords opbygning. Højrelevante kategorier tenderer i højere grad til at fusionere med et ords basis, mens mindre relevante kategorier forbliver i periferien af et ord. Som eksempel på dette gælder numerus, der blandt andet udtrykkes fusionerende gennem omlyd, mens de få kasusrester i substantivsystemet udelukkende realiseres gennem bøjningsendelser. Det samme gælder analogt for verbalsystemet, hvor person er mindre relevant og udtrykkes gennem en endelse, mens tempus, der er højrelevant blandt andet også udtrykkes gennem vokalskift eller et detalsuffiks, der kommer før numerusendelsen, som det ses i eksempelvis ”*wir leb-t-en*”. (Nübling 2008: 48) Derfor kan det være svært i forhold til den skitserede udvikling mod analytisme at afgøre, hvorvidt det er accentforskydningen og sprogøkonomien, der har været udløsende, eller om det er relevansprincippet, der har været afgørende i fht. eksempelvis kasus’ forsvinden. Resultatet, endelsesbortfald, er det samme i begge tilfælde, men vejen dertil er lidt forskellig. Man kunne dog forestille sig, at det er en kombination: Kasus forekommer ikke så relevant for sprogbrugeren og derfor kan den også rent sprogøkonomisk nemt udelades. Dette kan dog kun gøre sig gældende for sprog, der har muligheden for at angive den syntaktiske signifikation ved hjælp af topologi, og sprogbrugere af rent morfologiske sprog har ikke muligheden for blot at opgive kasus uden videre.

Eva Skafte Jensen præsenterer i artikelen *Kasus i Gammeldansk* (Skafte Jensen 2001) to udviklingsmuligheder for det danske sprogs udvikling. I denne sammenhæng er det interessant, at hun

²⁰ Det skal dog her tilføjes, at Bybees relevansprincip udelukkende synes at kunne gøre sig gældende for sprog, der har muligheden for at kendetegne dets sætningsled gennem andre sproglige markører, eksempelvis topologi, mens kasus for talere af et morfologisk sprog – eksempelvis finsk – ikke kan være et irrelevant grammatisk lag.

fokuserer mere på de forudsætninger, der skal være til stede for et skifte fra en sprogtype til en anden, end de faktorer, der udløser denne.

Hun opstiller to mulige scenarier, der kan gælde for udviklingen for dansk som topologisk sprog. Den ene mulighed er, at infortissvækkelsen²¹ i dansk omkring 1100 (Skautrup in Skaftø Jensen 2001) udløser de sproglige forandringer. Om denne skriver hun eksempelvis:

Udtalen i trykssvage endelser bliver utydelig, derved sløres distinktionerne mellem de forskellige bøjningsendelser (inkl. kasusmarkeringer), disse bøjningsendelser falder sammen i forskellige synkretismer, og pludselig har man brug for en fastere ordstilling for at kunne skelne mellem de forskellige syntaktiske funktioner. Man ser således en fastere ordstilling som reparationsmekanisme som skal få styr på et sprog i opløsning.
(Skaftø Jensen 2001: 163)

Hvorvidt dette er den rigtige kausalitet er dog usikkert, idet den blot er den ene af to muligheder, og Skaftø Jensen betvivler det da også. Senere skriver hun nemlig om forudsætningen for at udviklingen blev som den blev :

Hvis vi nu i stedet går ud fra at den fastere ordstilling opstår som reaktion på infortissvækkelsen, antager at ordstillingen allerede er i fuld gang med at stabilisere sig hen imod den vi kender fra senere dansk ved den tid hvor infortissvækkelsen holder sit indtog i dansk, så kunne den igangværende ordstillingsstabilisering være med til at forklare den kraft hvormed infortissvækkelsen slår igennem.
(Skaftø Jensen 2001: 163)

Det betyder, at hvis dansk allerede tidligt havde indført topologisk syntaktisk signifikation, åbner det mulighed for at undlade at udtale bøjningsendelserne distinkt. Det forudsætter dog, at der skal være en periode med både morfologisk og topologisk syntaktisk signifikation samtidigt. Det er imidlertid en omvendt kausalitet, at den Skaftø Jensen præsenterer først, idet man nu *”i stedet for at udnævne den fastere ordstilling til at være den medicin hvormed det syge sprog gøres rask, kan vi se på den fastere ordstilling som det sproglige træk der tillader at bøjningsendelserne forsvinder”* (Skaftø Jensen 2001: 164). Skaftø Jensen argumenterer for, at det nok nærmere er den sidste mulighed, der er den egentlige forklaring, da et isoleret fænomen som infortissvækkelsen næppe kan udløse så grundlæggende forandringer i et sprog (Skaftø Jensen 2001: 163). Så en fastere

²¹ Begrebet infortissvækkelse dækker over det fænomen, at flerstavellesord får hovedtryk på første stavelse, og at de efterfølgende stavelser dermed bliver trykssvage og med tiden kan bortfalde. Infortissvækkelsen bliver tydelig, når man sammenligner dansk og svensk, der ikke har gennemgået processen. Dansk ”gade” har schwa i sidste stavelse, mens det svenske ”gata” stadig har en fuldvokal i anden stavelse. (Skaftø Jensen 2001: 162f)

topologi skal, hvis man tror Skaftø Jensen, altså også med som forudsætning for, at morfologien kan bortfalde.

3.4 Opsamling

Dette afsnit vil kort opsummere de teorier og udsagn om sprogudvikling, der er blevet præsenteret i løbet af kapitlet. Som følge af processer af den tredje type, ubevidst forårsaget af mennesker, er sprog i konstant udvikling. Sprogbrugernes ubevidste grunde til at ændre sprogbrugen, hvilket er en process, som den enkelte nærmest ikke bemærker, idet den foregår så relativt langsomt, kan være sprogøkonomiske, hvilket i mere omgangssproglig form ville kunne betegnes som ”dovenskab” - hvorfor udtale mere end højest nødvendigt? Sprogøkonomi som forklaring skal dog suppleres af eksempelvis Bybee, der forudsiger, at de kategorier, der forsvinder i høj grad er de, som forekommer mindre relevante for den enkelte sprogbruger, eksempelvis kasus. Også den fonologiske udvikling med accentforskydning har en betydning, da mindre tryk på endelses-, ofte fleksions- eller deklinationsstavelser, i mange tilfælde fører til bortfald af tydelig udtale og en lang række endelser bliver udtalt [Ø].

Lüdtke forudsiger, at sprog vil fungere i en cyklus, hvor først endelser vil bortfalde, hvorefter et givent ord efter en periode vil nå en minimalform, der til sidst ikke er forståelig og må udvides leksikalsk for igen at sikre entydigheden. I tilfældet med *heute* ses der tegn på, at det er ved at ske og i fremtiden i højere grad vil ske med tilførelsen af en præposition og et substantiv. Hvis man sammenligner Lüdtke med den udvikling der blev beskrevet i afsnit 4.3 om typologiske ændringer om udvikling fra en sprogtype til en anden, mangler han et vigtigt fænomen, nemlig en fast ledfølge som forudsætning eller compensation for bortfald af morfologiske angivelse, mens hans leksikalske udvidelse passer godt overens med antagelser om udvikling mod analytisme.

Der synes dog at være en enighed om, at de europæiske sprog bevæger sig i en retning, hvor der bliver mindre morfologi, men mere topologi som erstatning. Det bliver derfor målet med de næste kapitler at undersøge denne påstand.

4. SYNTAKTISK SIGNIFIKATION I MODERNE TYSK

Formålet med dette kapitel er for det første at forklare begrebet *syntaktisk signifikation*, da netop dette begreb er udgangspunktet for den udvikling, der skal beskrives i løbet af dette og næste kapitel. Derefter leveres der i dette kapitel en fremstilling af den tyske morfologi og topologi med henblik på at beskrive disse to systemers muligheder for at angive den syntaktiske signifikation. Kapitlet afsluttes med en egen undersøgelse af, hvordan den syntaktiske signifikation reelt foregår i en række artikler.

4.1 Begrebet *syntaktisk signifikation*

I dette afsnit bliver begrebet *syntaktisk signifikation* nærmere forklaret og defineret. Begrebet stammer fra den sproglige skole *Formative Grammar*. *Formative Grammar* eller *Epiformal Analysis in Syntax* (EFA(X)) er en lingvistisk teori udviklet af Hans Götzsche siden starten af 1990'erne. Første udgave blev præsenteret i hans svenske doktorafhandling *Deviational Syntactic Structures* i 1994 (Götzsche 2009: 3). Doktorafhandlingen beskæftigede sig hovedsagligt med syntaktiske problemstillinger ud fra de topologiske sprog dansk og svensk. Siden er teorien, i tæt forbindelse til *Center for Lingvistik* ved Aalborg Universitet, blevet udviklet til også at kunne levere fyldestgørende beskrivelser af morfologiske sprog samt fraser. Dette arbejde er hovedsagligt sket gennem Kristensens mangeårige arbejde med sprogene tyrkisk og finsk i bl.a. hendes ph.d.-afhandling *Syntagmatiske Strukturer : frasestrukturelle beskrivelser af adverbelle udtryk i dansk og finsk* fra 2005, hvor bl.a. adverbial- og især verbalfraserne i finsk og dansk blev beskrevet.

Syntaktisk signifikation bruges som begreb til at forklare den mentale process, hvorved en sprogbruger hhv. angiver eller forstår de enkelte sætningsleds funktion i en given sætning. Götzsche skriver, ”at leddene skal vise hvem der er hvad, altså hvilke led der er hvilke led, for ellers kan logikken og informationen i sætningen ikke nå frem, og dette kalder jeg [Götzsche] SYNTAKTISK SIGNIFIKATION [sic!]” (Götzsche 2006: 7).

Götzsche angiver, at syntaktisk signifikation kan være morfologisk, så ledfunktioner er angivet gennem de enkelte leds bøjningsformer - hovedsagligt kasus. Den anden mulighed er den topologiske, hvor det ”er udtrykkenes lineære formation der fortæller hvad der er fx subjekt og objekt” (Götzsche 2006: 7). Morfologi og topologi, som nævnes i det forrige citat er blot to af de

muligheder, der findes for syntaktisk signifikation. Af andre muligheder kan eksempelvis toner nævnes. Syntaktisk signifikation er altså blot et overbegreb for en proces, mens de sproglige virkemidler, der optræder i enkeltprog, er forskellige. Her nedenfor bliver der gennem nogle eksempler fra finsk og dansk vist, hvordan to af mulighederne for syntaktisk signifikation, hhv. morfologi og topologi, fungerer.

Det finske sprog er karakteriseret ved at have et meget udbygget morfologisk system med eksempelvis 15 forskellige kasus, (Comrie 2004 in Hinrichs 2004: 421) samtidigt er der i finsk en næsten fri ledfølge. Derfor kan der i forbindelse med finsk tales om morfologisk syntaktisk signifikation. Susanne Annikki Kristensen undersøgte i forbindelse med sit speciale følgende sætning²²:

Pekka	anta-a	häne-lle	lahja-n	tänään
S	V	dO	O	A
Pekka	give	han/hun	gave	i dag
(nominativ)	3. singularis	allativ	genitiv	
(singularis)	(præsens)	(singularis)	(singularis)	
	(indikativ)			
	(aktiv)			

(Kristensen 2000: 85 – bearbejdet til dette speciales annotation)

Ved første syn ligner sætningens struktur i høj grad en lignende dansk, hvis man kigger på ledfølgen. En grammatikalitetsundersøgelse blandt 8 finere, viste imidlertid, at ud af de 120 mulige kombinationer blev de 80 % vurderet til at være grammatisk korrekte. Der er altså tale om en ret fri ledfølge på finsk. Det betyder, at de enkelte leds funktioner i ovenstående analyse må være udtrykt morfologisk, når topologien er så fri, som den er.

Som modsætning til meget morfologiske sprog er der en gruppe sprog med lidt eller ingen morfologi, der må bruge andre midler til at udtrykke den syntaktiske signifikation. Dansk har eksempelvis kun kasusangivelse i forbindelse med pronominer - og kun de tre nominativ, akkusativ og genitiv i modsætning til de 15 i finsk. Derfor må der i dansk andre virkemidler til. Dansk har i

22 Informationer i parentes udgøres af 0-morfemer.

løbet af sproghistorien udviklet en relativ fast ledfølge med få variationsmuligheder. Nedenstående sætning, der for overskuelighedens skyld er sat i Diderichsens sætningsskema²³, er et godt eksempel på topologiens betydning for ledbestemmelse.

F	v	s	a	V	S	A
Dreng-en	slå-r		ikke		hund-en	
S	V		A		O	
SUBST	VERB		ADV		SUBST	
-best, utt	-præs				-best, utt	

I dette eksempel kan subjekt og objektet kun findes vha. sætningens topologi. Subjektet kan, ifølge Diderichsens sætningsskema, kun have to placeringer enten på F eller på s (Annikki 2011: 67), og da s i denne sætning ikke er udfyldt, må substantivet på F være subjekt og det i sætningen senere forekommende *hunden* være objekt pga. verbets, *slår*, valens. Objekter på dansk kan stå på F i alle former, pronominelte på s og som substantiv eller ledsætning på S. Henrik Galberg Jacobsen og Peder Skyum-Nielsen angiver i *Dansk Sprog*, at stilistisk neutrale sætninger enten har adverbial eller subjekt på fundamentspladsen (F). (Galberg Jacobsen 1996: 83) I særlige tilfælde kan objektet og endnu sjældnere dativobjektet optræde i fundamentet, men sådanne sætninger har emfase og må derfor opfattes som markerede. Således er følgende sætning, hverken grammatisk forkert eller utænkelig i dansk.

F	v	s	a	V	S	A
'Hund-en	slå-r	dreng-en	ikke			
O	V	S	A			
SUBST	VERB	SUBST	ADV			
-best, utt	-præs	-best, utt				

Idet s er blevet udfyldt af et substantiv, der kun kan være subjekt, må hunden være objekt. Her er der dog ikke kun topologiske angivelser af den syntaktiske signifikation. Der vil i det

²³ Her i Kristensens udgave, der findes i *Kristensen 2011: 66f*

talte sprog ligeledes være enfase på *hunden*, hvorved høreren af en sådan sætning vil blive gjort opmærksom på, at der her er en særlig sproglig konstruktion, der adskiller sig fra normalen.

I mange sprog vil der som nævnt her ovenover være flere forskellige signifikationsmarkører tilstede samtidigt. Man kan eksempelvis sagtens forestille sig særtryk, kasus og fast ledfølge samtidigt. Der er dog sprog, der angiveligt i langt højere grad end andre bruger flere sproglige systemer samtidigt. Derfor skriver Götzsche også, at ”*particular varieties are, for instance, German and the Romanic languages and they need special treatment.*” (Götzsche 2009: 15). De følgende afsnit skal dels illustrere, hvorfor tysk har brug for ”*a special treatment*”, dels undersøge, hvordan den syntaktiske signifikation foregår på tysk. Derfor skal der i de næste to afsnit undersøges, hvordan led beskrives på tysk, og hvilke muligheder den tyske grammatik giver for syntaktisk signifikation på tysk. De følgende afsnit tager udgangspunkt i en antagelse om, at tysk både er et morfologisk og et topologisk sprog.

4.2 Tysk som morfologisk sprog

I dette afsnit beskrives det overordnet, hvordan tysk kan ses som et morfologisk sprog. Der vil i den forbindelse både blive set på ”traditionens” syn på tysk som morfologisk og dele af det morfologiske system vil blive fremstillet.

4.2.1 LEDBESKRIVELSER I TYSK GRAMMATIK

Formålet med dette afsnit er at undersøge hvilke karakteristika, der gør sig gældende for beskrivelsen af sætningsleddene *subjekt* og *objekt* indenfor moderne tysk grammatik. Sætningsled kan beskrives og defineres på mange måder, men der synes at være visse træk, der går igen, når det gælder beskrivelsen af det tyske subjekt og objekt, og disse vil blive fremstillet i dette kapitel, idet der både inddrages tysk- og dansksprogede grammatiske værker. Der forsøges her at lave en gennemgang, der både inddrager mere forskningsorienterede fremstillinger, der retter sig til universitetsstuderende og – forskere, og didaktiske værker, der retter sig mod undervisning i gymnasieskolen og fremmedsprogsundervisningen generelt. Det er tilstræbt dels at anvende anerkendte og ofte brugte værker, dels at få præsenteret så mange af de mulige opfattelser af de to sætningsleds karakteristika.

Afsnittet er opdelt i tre dele, hvor den første fokuserer på subjektet, den anden på objektet, mens den tredje laver en opsamling. I selve gennemgangen bliver fejlagtige eller mangelfulde fremstillinger ikke kommenteret. Det er derimod formålet med det tredje afsnit, opsamlingen, hvor mangelfulde eller problematiske definitioner bliver kommenteret.

4.2.1.1 Subjektet

I dette afsnit bliver subjektsdefinitionerne fra syv forskellige bøger om tysk grammatik. Standardværket, *Duden 4 : Die Grammatik*, præsenterer i den del af bogen, der handler om sætningen følgende definition af subjektet: ”*ein Aktant in Form einer Nominalphrase im Nominativ*” (Duden 4: 818). Her bliver der altså taget udgangspunkt i to kendetegn: Dels et morfologisk kendetegn, angivet gennem kasus nominativ, dels et semantisk, idet der findes en forestilling om subjektet som aktant i sætningen. Derudover nævner *Duden* subjektets afhængighed af og kongruens med et finit verbal samt hvilke størrelser, der kan udgøre et subjekt. Den semantiske rolle, aktant, der nævnes i den første definition af subjektet, udvides senere til en lang række forskellige semantiske roller: *Agens, Ursache, Stimulus, Possessor, Pseudoaktant* (Duden 4: 819). Derudover bliver det angivet, at subjekter i bisætninger er relativt fjerne fra det finitte verbal, og derfor optræder de først i sætningen. (Duden 4: 820).

Et andet eksempel på subjektsdefinition findes i Peter Eisenbergs *Grundriss der Deutschen Grammatik*, hvor subjektet defineres på følgende måde: ”[das Subjekt] *ist explizierbar damit, dass das betreffende Nominal im Nominativ steht und und mit dem Prädikat formal korrespondiert*“ (Eisenberg 1986: 265). Han fortsætter med en diskussion om et „*semantisches, psychologisches und logisches Subjekt*“. Det såkaldte psykologiske subjekt må, ifølge Eisenberg, ikke nødvendigvis stemme overens med det grammatiske (Eisenberg 1986: 266), men da det sidste er specialets emne, vil det psykologiske subjekt ikke blive omtalt her. For Eisenberg gælder altså for det første et ordklassekarakteristikum, idet subjektet må være en nominal. For det andet gælder et morfologisk karakteristikum, idet det pågældende nominal skal stå i nominativ, mens subjektets og verbalets kongruens inddrages som tredje karakteristikum.

I *Gyldendal Tysk Grammatik*, hvis målgruppe ”*primært er BA-niveauet ved universiteterne samt seminariernes linjefag og sekundært gymnasiets højeste niveau*” (Hansen og Stenestad 2005:11), angiver følgende om subjektet: ”*Subjektet står i nominativ hvis det som kerne har et substantiv eller pronomener [...] ²⁴. Subjektet kan også være a) en sætning [...], b) en infinitivkonstruktion*” (Hansen og Stenestad 2005: 27). Her benævnes altså de mulige størrelser, der kan udgøre et subjekt, og for de nominale gælder også et morfologisk kendetegn gennem nominativ som subjektets kasus.

Grammatikbogen *Tysk Grammatik* af A. Rossen, der er ment til gymnasiebrug leverer

²⁴ Eksempler udeladt

denne definitionen af subjektet: ”*Subjektet står i nominativ og stemmer overens (kongruerer) med det finitte verbum i person og tal.*” (Rossen 1982: 154). Her fokuseres der altså udelukkende på morfologien i forbindelse med subjektet. På samme måde som i de foregående eksempler er nominativ, et vigtigt karakteristikum, og som hos Eisenberg inddrages kongruensen mellem subjekt og verbal som afgørende.

En anden grammatikbog til gymnasiebrug, *Die Grammatik*, anvender tre kendetegn i beskrivelsen af subjektet. Det første må betegnes som semantisk eller aktantbaseret, når det bliver angivet, at man finder frem til subjektet ved at spørge med *hvem*. Det andet er af ordklassetypen, idet det anføres, at ”*subjektet kan være et fællesnavn, et egennavn eller et pronomen*”. Det tredje er morfologisk, idet nominativ angives som subjektets kasus. (Tornberg, Olesen og Vecht 2006: 18)

Annette Lorentsen skriver i *Grammatisk Analyse på tysk*, der ”er en pædagogisk tilrettelagt studiehåndbog, som primært henvender sig til danskere, der studerer eller arbejder med tysk på videregående niveau” (Lorentsen 2004: Bagcover), at ”*subjektet er det led i sætningen, man finder lige efter verballeddet*” (Lorentsen 2005: 27). Senere i samme afsnit giver hun en definition, der lyder:

Den formelle definition på et subjekt lyder: Subjektet er i en sætning det led i sætningen, som står nominativ (eller kan erstattes af en sådan), men som bortfalder, når eller hvis verballeddet laves om til en infinit verbalform (f.eks. en infinitiv).
(Lorentsen 2004: 27)

Lorentsen fremhæver altså det morfologiske, nominativ, det topologiske og afhængigheden af det finitte verbal som det tyske subjekts karakteristika.

Der har i gennemgangen af verbet i det foregående afsnit været visse træk, der er gået igen i beskrivelsen af subjektet på tysk. Herunder opstilles disse træk skematisk for overskuelighedens skyld.

Træk:	Kasus	Korrespondance med verbal	Afhængighed af verbal	Semantik	Mulighed for realisering 25	Topologi
Bog:						
Duden	X	X	X	X	X	(X)
Eisenberg	X	X				
Gyldendal	X				X	

²⁵ Her tages der ikke hensyn til, om alle mulige realiseringsmuligheder er nævnt i fremstillingen.

Rossen	X	X				
Die Grammatik	X			X	X	
Lorentsen	X		X		(X)	X

1: KARAKTERISTIKA FOR SUBJEKTER

Som det kan ses i skemaet ovenfor bruges der en del forskellige karakteristika til at beskrive subjektet på tysk. Mest udpræget er det morfologiske, hvor kasus *nominativ* går igen i samtlige beskrivelser af subjektet på tysk. Derudover går den stærke tilknytning til det finitte verbal – både gennem afhængighed af dette og kongruens med dette, igen flere gange. Semantik bruges ligeledes flere gange, idet subjektet på forskellig vis beskrives som aktant.

4.1.1.2 OBJEKTET

Analogt til det forrige afsnits gennemgang af subjektsbeskrivelser i diverse grammatikker bliver der her lavet en gennemgang af objektsbeskrivelser. Som nævnt i forrige kapitel bliver der i denne fremstilling ment *akkusativobjekt*, hvis der blot bliver skrevet objekt.

Lignende subjektsdefinitionen anfører Duden følgende om objektet: ”*Ein akkusativobjekt ist ein Aktant in Form einer Nominalphrase im Akkusativ*” (Duden 4: 822). Dette bliver suppleret med angivelse om mulige realiseringer, substantiv, substantivering eller pronomen. Derudover omtales muligheden for en ”*objektnebensatz*”. Andetsteds i *Duden 4* omtales det transitive verbum, og de hermed forbundne objekters semantiske roller beskrives dér på samme tid (Duden 4: 398), men semantik indgår ikke som egentligt parameter for objektsbeskrivelse i Duden.

Gyldendal Tysk Grammatik beskriver objekter på følgende måde:

Til et verbum kan der – ud over subjektet – være knyttet et eller flere valensled der som kerne kan have et substantiv eller et pronomen, altså kasusbøjelige ord. [...] En meget stor gruppe verber styrer akkusativ, dvs. de forbindes med et valensled der står i akkusativ hvis det kan kasusbøjes. [...] Dette objekt kan også have form af a) en sætning [...] b) en infinitivkonstruktion.

(Hansen og Stenestad 2005: 28)

Gyldendal Tysk Grammatik fokuserer i sin beskrivelse af objektet på de samme to grammatiske elementer, som det var tilfældet i forbindelse med subjektet: Kasus og mulige realisationsformer.

I *Die Grammatik* angives det, at man finder akkusativobjektet ved at spørge *hvem/hvad* + *verbal* + *subjekt*, så der bruges også her et semantisk kriterium. Derudover bruges det morfologiske

kriterium akkusativ og et ordklassekriterium, idet det angives, at akkusativobjektet kan udgøres af et substantiv, proprium eller pronomen (Tornberg, Olesen og Vecht 2006: 18).

Annette Lorentsen skelner i sin fremstilling ikke mellem de forskellige typer objekter. Hun skriver om disse:

Objekter er verballedets tydeligste underled. De retter sig i kasus efter verbets krav, og de udsiger noget om verbalhandlingen. Man siger, at objekter er styret af verballedet. Hermed menes, at objekterne står i (eller kan erstattes af en størrelse, der står i) en kasus, der er bestemt af verbets stamme og således har et klart tilknytningsforhold til pågældende verbum. [...] Akkusativobjektet har en særlig status blandt objekterne, fordi det bliver til subjekt (nominativ), hvis sætningen omskrives til passiv [...]. Alle andre objekter end akkusativobjektet bevarer deres kasus (dvs. de forbliver objekter) i passiv. (Lorentsen 2004: 31)

Ikke overraskende er de karakteristika, der kendetegner objekterne, som man kan se af nedenstående skema, meget lig dem, der blev brugt til at karakterisere subjektet i forrige afsnit.

Træk/ Grammatik	Kasus	Afhængighed af verbal	Semantik	Mulighed for realisering ²⁶
Duden	X	X	(X)	X
Eisenberg				
Gyldendal	X	X		X
Rossen				
Die Grammatik	X	X	X	X
Lorentsen	X	X		

2: KARAKTERISTIKA FOR OBJEKTER

4.1.1.3 OPSAMLING

I de to foregående afsnit er der blevet påvist hvilke karakteristika, der normalt fremdrages, når sætningsleddene *subjekt* og *objekt* bliver defineret. Et af hovedtrækkene er, at der i den tyske grammatik hovedsagligt fokuseres på morfologien og i særdeleshed på kasus, når de enkelte led i en

²⁶ Her tages der ikke hensyn til, om alle mulige realiseringsmuligheder er nævnt i fremstillingen.

sætning skal bestemmes og beskrives. Således gik nominativ igen som karakteristikum for subjektet, og akkussativ for objektet. Dette kan ganske sikkert forklares med latins betydning som udgangspunkt for meget traditionel grammatik og sprogbeskrivelse i Europa. Kristensen skriver eksempelvis om dette:

Gennem tiden har der desuden sideløbende med de deskriptive studier af specifikke sprog været en mere eller mindre imperialistisk tendens til, at et sprogs kasussystem er blevet sat som norm for beskrivelsen af et andet sprogs kasussystem for derigennem at påvise universalier. [...] Trods det åbenlyst uhensigtsmæssige i dette forehavende er den dog ikke blot et udtryk for fortidens synder og uvidenhed. For nyligt stiftede jeg bekendtskab med noget nyt undervisningsmateriale: *Fra ord til sætning. En introduktion til almen grammatik* (Milling, Nedergaard og Norsk 2004), som er produceret til brug i gymnasieskolen til faget Almen sprogforståelse. Materialet har et klart pædagogisk sigte, nemlig at give eleverne i ungdomsuddannelserne en større forståelse for almen grammatik ved at introducere dem for dansk grammatik. Om materialet når sit mål er tvivlsomt, idet det latinske kasussystem bruges som norm for beskrivelsen af det danske kasussystem og den danske syntaktiske struktur. (Annikki Kristensen 2006:59f)

Ved udelukkende eller hovedsagligt at fokusere på morfologi og kasus opstår der nogle problemer. Kun substantivfraser og pronominer kan som subjekter eller objekter stå i kasus. Derved tager en kasusafhængig definition ikke hensyn til ledsætninger, proprier eller infinitte verber, når disse optræder som subjekter eller objekter. Semantik som kriterium er ligeledes problematisk, idet et aktantkriterium for substantiver eksempelvis ligeledes ville ekskludere ledsætninger som mulige substantiver, idet de ikke kan anses for handlende, mens visse typer af verber ligeledes ikke kan have et handlende substantiv, dette gælder eksempelvis vejr-verberne *regnen*, *donnern*, *schneien* osv., mens de verber, der kræver subjektsprædikat, eksempelvis *sein* eller *heißen* ej heller kan have et handlende subjekt.

I det følgende kapitel bliver dels det morfologiske system, dels det topologiske system i moderne tysk fremstillet. Forventningen er, at der ikke i tysk kan tales om en en-til-en-korrespondance mellem kasus og sætningsled, og at den i hvert fald ikke er entydig, hvorfor også topologien må inddrages i sætningsledsbestemmelsen.

4.2.2 DET TYSKE MORFOLOGISKE SYSTEM

Tysk har, som det også kunne ses i forrige afsnit, et veludbygget morfologisk system, hvilket vil blive fremstillet i dette afsnit. Formålet med dette afsnit er ikke at give en lærebogslignende gennemgang af det tyske bøjningssystem, men derimod at påpege de muligheder, som den tyske grammatik åbner for morfologisk syntaktisk signifikation, og i hvilke tilfælde morfologien ikke er entydig eller helt fraværende. Der blev i forrige afsnit beskrevet, hvordan man traditionelt har arbejdet ud fra en en-til-en-korrespondance mellem kasus og ledfunktion. Derfor indtager kasus i dette afsnit en særstilling, men verbalernes personbøjning inddrages dog også kort til sidst i afsnittet.

Kasus angives på tysk i forbindelse med artikler, pronominer, adjektiver og i meget begrænset omfang ved substantiver. Overordnet set markeres kasus kun på en ordklasse, således andre efterfølgende led er markeret med en svag bøjning, ofte -e eller -(e)n. Skemaet nedenfor viser dette, samt i hvilke tilfælde, der er sammenfald mellem flere kasusformer inden for et genus. Kasusmarkeringen er markeret med fed, hvis det er den eneste form inden for det enkelte bøjningsparadigme, der ser sådan ud.

Maskulinum:

Nom	großer Mann	ein großer Mann	der große Mann	die großen Männer
Akk	großen Mann	einen großen Mann	den großen Mann	die großen Männer
Gen	großen Mannes	eines großen Mannes	des großen Mannes	der großen Männer
Dat	großem Mann	einem großen Mann	dem großen Mann	den großen Männern ²⁷

Femininum:

Nom	große Frau	eine große Frau	die große Frau	die großen Frauen
Akk	große Frau	eine große Frau	die große Frau	die großen Frauen
Gen	großen Frau	einer großen Frau	der großen Frau	der großen Frauen
Dat	großer Frau	einer großen Frau	der großen Frau	den großen Frauen

Neutrum:

Nom	großes Haus	ein großes Haus	das große Haus	die großen Häuser
Akk	großes Haus	ein großes Haus	das große Haus	die großen Häuser
Gen	großen Hauses	eines großen Hauses	des großen Hauses	der großen Häuser
Dat	großem Haus	einem großen Haus	dem großen Haus	den großen Häusern

Som anskueliggjort ovenfor markeres kasus kun direkte på substantivet ved maskulinum og neutrum genitiv og dativ pluralis²⁸. Tabellen viser ligeledes, at det kun er ved maskulina med foranstillet artikel eller adjektiv, hvor hver bøjningsform kan udgøre et og kun ét kasus. Neutrum, femininum og pluralis-formerne har alle sammenfald mellem nominativ og

²⁷ For maskulina gælder desuden, at der findes en gruppe ord, der bøjes efter den såkaldte svage bøjning, hvor alle former udover nominativ ender på -n. Det gælder eksempelvis *der Student – den Studenten – des Studenten – dem Studenten osv.* Disse ord markerer i endnu mindre omfang end de herovenfor anførte ord kasus på substantivet, men har dog tydelig forskel mellem nominativ og akkusativ.

²⁸ Dativ pluralis kan kun ses morfologisk på substantivet, såfremt substantivets pluralis ikke dannes vha. -n.

akkusativformerne, hvilket medfører, at det i mange tilfælde er umuligt morfologisk at afgøre, hvorvidt et ord er subjekt eller objekt.

Ved siden af bøjningen af (substantiverne), artiklerne og adjektiverne bøjes også pronominerne. Her er entydigheden større. Der er dog stadigvæk visse sammenfald, som vist i skemaet herunder.

	Singularis					Pluralis		
Person Kasus	1	2	3,m	3,f	3,n	1	2	3
Nom	Ich	Du	Er	Sie	Es	Wir	Ihr	Sie
Akk	Mich	Dich	Ihn	Sie	Es	Uns	Euch	Sie
Gen	Meiner	Deiner	Seiner	Ihrer	Seiner	Unser	Eurer	Ihrer
Dat	Euch	Dir	Ihm	Ihr	Ihm	Uns	Euch	Ihnen

Sammenfaldene inden for pronomensystemet findes på stort set samme pladser som inden for det substantiviske system, nemlig ved tredje person femininum og neutrum og i tredje person pluralis, hvilket måske ikke er så mærkeligt, når det er de pladser i det sproglige system, hvor de netop kan alternere med et substantiv. Entydigheden i den morfologiske angivelse bliver altså hverken større eller mindre ved, at *die Frau* byttes ud med *sie*. Ved første og anden person er entydigheden dog noget større end ved substantiverne.

Det andet store morfologiske område i tysk udgøres af verbalsystemet. Ud fra en syntaktisk signifikations synsvinkel er blot personmarkeringen interessant, mens tempus, modus og diatese i denne sammenhæng er ligegyldig. Verber, der står i første eller anden person er ligeledes mindre interessante, idet de, som vist ovenfor, vil være ledsaget af et pronomen, der altid vil være entydigt. Ved tredje person kan verbet derimod være udslagsgivende, såfremt et tredje person singularis substantiv eller pronomen er forbundet med et tredje persons pluralis do af et transitivt verbum, idet verbalets form så ville angive, hvilket af de to led, der er subjekt pga. kongruensen mellem subjekt og verbal.

Dette afsnit har vist, at det tyske sprog vakler i dets morfologiske angivelser. I nogle tilfælde er en given bøjningsform altid lig et bestemt kasus, mens en form i andre tilfælde kan være udtryk for flere forskellige kasus. Til trods for disse sammenfald i kasussystemet inddrages der i beskrivelserne kun begrænset omfang andre karakteristika end kasus og evt. semantik, der dog ej heller er et godt kendetegn, da det også kun i begrænset omfang gælder. Specialets antagelse er, at

topologi i forbindelse med tysk også spiller en relativ vigtig rolle, selv om den stort set ikke indgår i ledbeskrivelserne i grammatikbøgerne. Dette kan der dog eventuelt findes en forklaring på i den grammatiske tradition. Kristensen forklarer den manglende inddragelse af topologi i sætningsledsbeskrivelser på følgende måde:

Når der har været en en-til-en-korrespondance mellem en morfologisk form og en syntaktisk funktion, synes det umiddelbart unødvendigt med lange udredninger af de specifikke sprogs syntaktiske strukturer, idet den morfologiske beskrivelse så at sige også har udgjort den syntaktiske beskrivelse, hvorfor de syntaktiske beskrivelser givetvis kun har fået tildelt en ringe plads i de deskriptive grammatikker.
(Kristensen 2006: 59)

Dette speciale gør med baggrund i den ovenfor påviste sammenfald i kasusformerne op med tanken om en-til-en-korrespondance mellem kasus og sætningsled, og undersøger derfor topologien nærmere for at kunne fastslå, hvorvidt topologien også spiller en rolle i den syntaktiske signifikation.

4.3 Tysk som topologisk sprog

Der er ingen tvivl om, at den tyske topologi er præget af visse faste mønstre. Damaris Nübling skriver eksempelvis i *Historische Sprachwissenschaft des Deutschen*, at ”die deutsche Syntax ist für ihre **Komplexität** [sic!] und sog. **Diskontinuität** [sic!] bekannt” (Nübling 2008: 91). Som eksempel drager hun begrebet *Klammerbildung*, klammedannelse, der ifølge hende udgør stor del af hele den tyske grammatik. Klammedannelse dækker over det fænomen, at ord eller sætningsdele bliver sat i faste rammer/klammer af andre ord. Nübling bringer en definition af begrebet, der lyder, ”dass syntaktisch und/oder funktional zusammengehörige Elemente in Distanzstellung zueinander treten” (Nübling 2008: 92). Denne fremgangsmåde har den funktion at hjælpe høreren eller læseren til at forstå en given sætnings sammenhæng, idet grænserne, hhv. begyndelsen og slutningen af en sammenhængende enhed, bliver markeret. Der optræder på tysk tre forskellige former for klammer inden for det syntaktiske område.

Den første er de såkaldte hovedsætningsklammer, der består af:²⁹

- a) Verbalklamme: Verbalfrase bestående af det finitte hjælpe- eller modalverbum og et infinitivt fuldverbum. Eks: Er hat die Arbeit innerhalb nur 10 Tage gemacht eller Sie wollte immer Urlaub in Berlin machen.
- b) Leksikalklamme: Verbalfrase bestående af et finit verbum og løst sammensat præfiks.

²⁹ De såkaldte klammer er i det følgende understreget.

Sætningens mening kommer først til udtryk gennem præfikset, idet det modificerer verbalets betydning. Eks: *Er bringt das Mädchen weg/hin/um*. Til denne gruppe hører også fraseologismer som *aus den Augen verlieren* eller *in Erfahrung bringen*, der ligeledes skilles i verbal del først i sætningen og adverbial del til sidst: *Er verliert sein Kind aus den Augen*.

- c) Kopulaklammer : Verbalfrase bestående af minimum kopulaverbum³⁰ og prædikativ. Eks: *Das Kind war in der Schule nicht besonders talentiert*.

Den anden type klammer er nominalklammerne, der sætter et enkelt led i rammer og består af en nominalfrase eller en præposition med styrelse. Eks: *die schöne, aber immer böse Frau* eller *in der Frankfurter Paulskirche*.

Den tredje type er bisætningsklammen, der består af en underordnende konjunktion og et verbalkompleks med det finitte verbal til sidst. Eks: *Sie sagte, dass sie das Buch gekauft habe eller der Mann, der das Buch gelesen hat, war klug*. (Nübling 2008: 92)

I Duden 4 : Die Grammatik bliver der ud fra de forskellige typer sætningsklammer lavet en sætningsmodel, hvor forskellige dele af følgende skema bliver udfyldt (Duden 4 : 874ff):

Forfelt – venstre klamme – midterfelt – højre klamme

Med udgangspunkt i dette skema bliver der traditionelt lavet tre sætningstyper på tysk:

Sætningstype 1 har et udfyldt forfelt og et finit verbal i den venstre klamme. Eks: *Sie hat das Buch gekauft*.

Sætningstype 2 har intet led i forfeltet og et finit verbal i venstre klamme. Eks: *Hat sie das Buch gekauft?*

Sætningstype 3 har intet led i forfeltet og en underordnende konjunktion eller et relativt pronomen i den venstre klamme og finit verbal i højre klamme. Eks: *[Die Frau,] die das Buch gekauft hat, [war alt]*.

Klammedannelsen skaber et overordnet billede af den tyske sætning, dens former og hvilke regler, den er underlagt. Der kan dog tegnes et tydeligere billede. Ove K. Clausen har ud fra

30 Kan også bestå af finit modal- eller hjælpeverbum og infinit kopulaverbum.

Peter Jørgensens topologiske beskrivelser af tysk, lavet et sætningsskema for tysk inspireret af Diderichsens sætningsskema for dansk. Det ser ud som følger (Jørgensen 1992c: 223f)³¹:

Anfangsfeld				Mittelfeld					Schlußfeld				
				Leichtgliederfeld			Normalgliederfeld						
Konjunktion			Vf ⁰		Obj.		A		Vf ⁰	i ¹	estes Glie	i ³ Vi ² Vi ¹	f ⁰
ko	sub				dir	ind							
A	b	C	d	a	b	c	d		a				
und	-	Deshalb	hat	er	-	ihr	also	dennoch die Bücher nicht mit der Post	-	-	zurück-	schicken können	-
-	weil	-	-	er	sie	-	also	Dennoch seiner Frau nicht mit der Post	hat	-	zurück-	schicken können	-
und	daß	Dann	-	Der Mann	sie	ihr	also	dennoch nicht			zurück-	geschickt	hat
-	-	Die	-	-	-	ihr	also	Ihr Mann mit der Post	-	-	zurück	-	schickt e
-	daß	-	-	man	-	-	-	Ebensogut den Bedienten mit der silbernen Drommete sich	hätte	könn en	voran-	reiten lassen	-

Til trods for en anden terminologi og en mere fintmasket fremstilling hos Clausen kan der ikke overraskende identificeres flere lighedspunkter. Således er både Clausens og Dudens midterfelt og Clausens slutfelt og Dudens venstre klammer ens, mens sætningens begyndelse tolkes forskelligt, da Clausen har det finitte verbal med i sit initialfelt, Duden placerer den venstre klamme, hvori det finitte verbal bl.a. kan indgå i venstre klamme mellem forfeltet og midterfeltet. Clausens skema beskriver alle sætningsmuligheder på tysk, idet der dog forekommer en del felter, der står i komplementær distribution til hinanden. Eksempelvis kan kun et af de tre Vf⁰-felter i hhv. initial- eller slutfeltet være udfyldt, idet en sætning kun kan have et finit verbum. På samme måde kan b/c og d i initialfeltet ikke være udfyldt samtidigt, da b- og c-pladserne er underordnende konjunktioner, der forårsager, at det finitte verbal skal stå i slutfeltet.

Den danske lingvist Peter Colliander opererer i bogen *Tysk basislingvistik* (Colliander 2002: 202) med tre felter, initial-, central- og finalfeltet. Disse kan i høj grad sammenlignes med Clausens inddeling, om end Clausen i den ovenfor viste skema fremfører en mere detaljeret fremstilling end den der findes i *Tysk Basislingvistik*. Colliander fremhæver, at brugen af bestemte

31 Skemaet her er en gengivelse fra Jørgensen 1992c, 223f og derfor på tysk. I det følgende vil følgende danske betegnelser bliver brugt. Anfangsfeld: Initialfelt, Mittelfeld = Midterfelt, Schlusfeld = Slutfelt, Leichtgliederfeld = Letledsfelt, Normalgliederfeld = Normalledsfelt, festes Glied = fastled. De her angivne eksempler stammer alle fra Ove K. Clausens fremstilling.

ledfølger ”bruges som udtryksmiddel på tysk [...] det drejer sig om det fænomen som man kalder *informationsstruktur*”. (Colliander 2002: 199) Brugen af informationsstruktur til at forklare bestemte ordstillingsforhold er, som det også senere kan ses i kapitel 5.2.1 om beskrivelser af den oldhøjtyske topologi, ofte brugt i den tyske grammatiske tradition.

I forhold til den syntaktiske signifikation er verbalets placering mindre interessant, da der i forbindelse med bestemmelsen af disse aldrig er utydelighed: Et konjugeret verbum er per definition sætningens verbal. Det mest interessante er derimod subjektets og de forskellige objekters indbyrdes placering. Og her må subjekt før objekt være normen, mens den indbyrdes placering af akkusativ- og dativobjekt derimod kan variere alt efter disses typer. Peter Jørgensen skriver, at ”når både subjekt og objekter er normale led, er rækkefølgen i reglen: subjekt – indirekte objekt – direkte objekt. [...] Hvis både subjekt og objekter er lette led [personligt eller reflektivt pronomener], er rækkefølgen normalt: subjekt – indirekte objekt – objekt” (Jørgensen 1992c: 174f)

Dette afsnit har vist, hvordan tysk har en relativ fast ledfølge, der har topologiske regler for langt de fleste tilfælde. Som beskrevet i afsnittet om arbejdsteserne antages det, at denne faste ledfølge ikke blot er et ekstra grammatisk lag, men også har en funktion i sproget.

Det blev i starten af dette kapitel påvist, at topologien traditionel ikke bliver inddraget i videre omfang i beskrivelser af de syntaktiske funktioner på tysk. I de fleste tilfælde blev topologiens betydning overhovedet ikke tematiseret, men der findes også eksempler, der taler direkte mod topologiens betydning for den syntaktiske signifikation. Ole Stig Johannesen skriver eksempelvis i bogen *Tysk Syntaks*: ”Tysk har ikke en fastlåst ordstilling; således tillader kasussystemet i nogle tilfælde en omstilling af leddene, da kasusmærket angiver de enkelte ledes indbyrdes forhold” (Johannesen 1980: 267). Senere hedder det i samme bog: ”Subjektet står forrest i sætningen, om end langt fra altid på førstepladsen; det kan således f.eks. fortrænges af et *es*, et spidsstillet objekt eller et prædikat, af et spørgeord eller et adverbium/adverbialled”. (Johannesen 1980: 272).³²

4.4 Opsamling : Syntaktisk signifikation på tysk

Som beskrevet i de foregående afsnit har tysk både et meget udfoldet morfologisk system og en relativ rigid sætningsstruktur. Dette afsnit kobler iagttagelserne fra disse afsnit sammen med beskrivelsen af begrebet *syntaktisk signifikation*. Afsnittet består af fire eksempler, der viser de

32 De følgende kommentarer beskæftiger sig udelukkende med subjektet, men mange af punkterne gælder også for andre sætningsled, eksempelvis objekt og dativobjekt.

muligheder, henholdsvis den tyske morfologi, den tyske topologi eller et sammenspil mellem disse har for at angive den syntaktiske signifikation. Dette illustreres gennem tre tyske sætninger, der er konstruerede til dette speciale. Den første lyder:

Der Junge schläg-t den Hund

S-----	V		O-----
bART	SUBST	VERB	bART SUBST
nom		præs	akk
m, sg		-3, sg	m, sg

Den syntaktiske signifikation i den ovenstående sætning er relativt simpel. I tysk står subjektet per definition i nominativ (Duden 4: 792), og da der kun forekommer et led i nominativ, må dette nødvendigvis være sætningens subjekt. Verbet *schlagen* er transitivt, hvorfor det eneste led i sætningen, der fremstår i akkussativ, *den Hund*, må være objekt. Den ovenstående sætning er et godt eksempel på en sætning, hvor morfologien tydeligt angiver den syntaktiske signifikation. Laver man imidlertid sætningen om, så den lyder som følger, er situationen en anden.

Fritz	schlägt	Rex
S	V	O
PROP	VERB	PROP
	præs	
	-3, sg	

Her er kun verbalet markeret morfologisk, mens de to led *Fritz* og *Rex* som proprier er udeklinerede. Ledmarkeringen må derfor finde sted på en anden måde, nemlig gennem sætningens topologi. Som angivet i forrige afsnit kommer subjektet normalt før objektet, hvorfor det første led, der lever op til de andre kriterier for subjektet, vil kunne antages at være subjekt. Subjekt før objekt-reglen kan imidlertid opløses, hvis der er noget, der taler imod denne. Sætningen kan som tidligere angivet være særligt markeret – eksempelvis gennem emfase, hvilket er tilfældet i den følgende sætning:

'Rex	schlåg-t	Fritz
O	V	S
PROP	VERB	PROP
	præs	
	-3, sg	

Sætningen vil således have emfatisk tryk på første led for at markere, at det er netop Rex og ikke enhver anden hund, der bliver slået. Som Rossen angiver, kan også den verbale bøjning bruges til bestemmelse af subjektet. Dette er tilfældet i den følgende sætning.

Die	Jungen	schlagen		das	Mädchen
S-----		V		O-----	
dA, pl	SUBST	VERB, præs, ind, 3pl		dA, sg	SUBST

Verbalet udgør her den eneste morfologiske markering, der entydigt udsiger noget om sætningsleddene, idet der er synkretisme mellem nominativ- og akkusativformerne i både *die Jungen* og *das Mädchen*. Da der skal være kongruens mellem subjekt og verbal, må subjektet være *die Jungen*, der som verbalet står i pluralis. Men da sætningen samtidigt lever op til det før angivne mønster subjekt før objekt skal det rettelig anføres, at der også her er tale om topologisk syntaktisk signifikation.

4.5 Egen undersøgelse

Det forrige afsnit viste, at der er flere muligheder for syntaktisk signifikation på tysk. Det skete dog på baggrund af konstruerede eksempler. Derfor vil sprogbrugen i fire artikler fra *Zeit*, *Spiegel* og *Bild-Zeitung* blive undersøgt i dette afsnit, og det skal besvare spørgsmål som, om hvor tit den morfologiske syntaktiske signifikation er entydig, om ledfølgen er fastere, når morfologien er u- eller tvetydig, og om den verbale morfologiske syntaktiske signifikation bliver brugt. Undersøgelsen bygger på egne grammatiske analyser af fire artikler, der med grammatisk annotation kan findes bilag

2, 3 4 og 5. Det drejer sig om følgende fire artikler:

- „Gebellt wird immer, gelesen nicht“ (Speigel, d.17.03.2011)
- „Die FDP sucht ihren neuen Chef“ (Zeit, d. 2.4.2011)
- „Einfach irre! Briten sehen überall Hitler“ (Bild, d. 4.4.2011)
- „Papst Benedikt spielt Schubert“ (Bild, d. 4.4.2011)

4.5.1 SUBJEKTETS OG OBJEKTETS MORFOLOGI

Analysematerialet består af 57 helsætninger og dertil en del ledsætninger. I 28, altså halvdelen, af sætningerne forekommer der et objekt, mens der findes 12 sætninger med subjektsprædikat. I det følgende afsnit vil disse leds morfologi blive analyseret nærmere.

Subjektet udgøres i 27 tilfælde af et pronomen, i 19 tilfælde af et substantiv eller en frase med et substantiv som habitat³³, i 8 tilfælde af et proprium og i tre tilfælde af en ledsætning. På grund af avisartiklens berettende form forekommer der stort set kun tredje personsformer af pronominerne. Da flere af artiklerne har mænd i centrum, udgør det personlige pronomen *er* de 13 ud af pronominerne. Derudover optræder *es* både som subjekt og som foreløbigt subjekt nogle gange³⁴, mens *sie* (sg) blot optræder en gang. Derudover optræder der enkelte andre utydeligt markerede pronominer som eksempelvis *nichts*. 16 af subjekterne er entydigt nominativ, heraf er de 12 i form af et pronomen. Det skal dog tilføjes at tre, T15, T16 og T43, er interpolerede som *er*. Disse tre ville evt. kunne være interpoleret som noget andet, eksempelvis et substantiv eller et proprium, der ikke nødvendigvis ville være entydigt. Af de 19 substantiver eller fraser med substantivfraser med substantiv som habitat er blot de tre entydigt nominativ.

Objektet udgøres i 13 tilfælde af et substantiv, hvoraf de syv entydigt er akkusativ, hvilket som oftest angives gennem tilhørende artikel eller adjektiv. I seks tilfælde er et pronomen objekt; det er dog i de fem tilfælde det refleksive *sich*, og i et af disse (T57) bør det måske rettelig analyseres som dativobjekt pga. verbet *nachhelfen*, hvis valens gør, at det medfører dativobjekt, hvilket dog ikke kan ses på *sich*, hvorfor også Peter Jørgensen kalder det refleksive pronomens bøjning ”*ufuldstændig*” (Jørgensen 1992a: 152). Når *sich* i T57 analyseres som dativobjekt er det altså blot ud fra viden om verbet og hverken ud fra syntaktisk funktion som ”indirekte objekt” eller

³³ Kristensens term for en frases kerne (Kristensen 2011: 95).

³⁴ De foreløbige subjekter ikke talt med i de 34 pronominer. Ligeledes skal det bemærkes, at *es* flere gange er interpoleret, når der ikke var et eksPLICIT subjekt i sætningen.

ud fra morfologien.

I sætning T43 er det maskuline pronomener *ihn* objekt og dermed entydigt akkusativ. Objektet udgøres derudover i fem tilfælde af en ledsætning og i tre tilfælde af et proprium. I alt er objektet i 16 tilfælde ikke entydigt akkusativ, mens det i 12 tilfælde er det. Ved siden af det ovenfor anførte dativobjekt er det eneste dativobjekt, der forekommer *ihm* i T42.

Alt i alt viste dette afsnit, at kasus kun i begrænset omfang er fyldestgørende i beskrivelsen af sætningsled, idet kun ca. halvdelen af subjekterne og mindre grad objekterne lod sig bestemme entydigt morfologisk.

4.5.2 LEDFØLGE I UNDERSØGELSESMATERIALET

Forrige afsnit viste, i hvilket omfang leddene objekt og subjekt var morfologisk markeret entydigt som sådanne. I dette afsnit bliver ledfølgen fremstillet. Det er som tidligere nævnt specialets tese, at der findes en relativt fast ledfølge, der kompenserer for den tvetydige morfologi.

Afsnittet fokuserer hovedsagligt på forholdet mellem subjekt og objekt. Verbalet bliver stort set ikke behandlet, da det gennem dets specielle karakter i syntaktisk signifikation er mindre interessant. Er der tvivl om et verbum er infinitiv eller første eller tredje person pluralis, må det afgøres ud fra udelukkelsesmetoden: Er der ingen tydeligt finitte verbaler, og er der en nominal størrelse, der kan være første eller tredje person pluralis, må det pågældende verbum være verbal. Verbalerne skal dog ligeledes kort omtales, da de til at påvise tyske sætningers faste struktur er en udmærket indikator. Verbalet optræder i blot fire af de 57 sætninger ikke på sætningens anden ledplads, også kaldt venstre klamme af *Duden*. Af disse er de to, T25 og T45, spørgende sætninger uden spørgeord, hvorfor de helt naturligt har verbalet på første plads. De to resterende, T5 og T11, er derimod mere specielle konstruktioner, der omtales senere. Overordnet set er verbalets placering dog ret fast, og fænomenet klammedannelse, der blev omtalt tidligere, kan da også registreres i 14 tilfælde. Dog skal det nævnes at et enkelt af disse tilfælde, T16, ikke har det infinitte verbal til allersidst i sætningen, idet der optræder en præpositionsforbindelse efter perfektumformen, men dette led til sidst i sætningen må og kan analyseres som ekstraposition, og det er da også adskilt fra resten af sætningen gennem en tankestreg.

Den nedenstående gennemgang er opbygget, således subjekt, objekt og dativobjekt behandles samtidigt. Der arbejdes i det følgende hovedsagligt på helsætningsniveau. Derfor gælder de følgende optællinger på helsætningsniveau. I skemaet i slutningen af bilag 2, kan de enkelte sætningers ledfølge aflæses.

Det hyppigst forekommende led i sætningens første felt, fundamentet, er adverbialt,

der forekommer i 24 tilfælde. Dernæst forekommer subjektet 16 gange, hvor de 3 dog er interpolerede subjekter, der ikke fremgår i originalteksten. Dertil kommer tre foreløbige subjekter³⁵, *es*. Objektet forekommer i fire tilfælde på førstepladsen.

Et af specialets formål var at undersøge i hvilket omfang den morfologiske og den topologiske syntaktiske signifikation spiller sammen. I syv af sætningerne er hverken subjektet eller objektet morfologisk markeret som sådan. Det gælder i sætningerne T20, T36, T39, T40, T42, T46 og T56. Subjektet kommer i seks af de syv sætninger før objektet, udgøres to gange af et pronomen, *sie* (sg) og *es*, en gang af en nominalfrase, *die so genannte kleine Lösung* og tre gange af et proprium, *Papst Benedikt*. I disse sætninger kan specialets forventning om fast ledfølge som compensation for manglende morfologi altså ses.

T42³⁶ består af en foranstillet (hoved)sætning, der samtidigt er objekt i den følgende sætning. T42 eksemplificerer dermed et brud på en forventning om subjekt før objekt. Der kan være forskellige forklaringer på dette brud; der ville/kan for eksempel ikke være emfase på en hel sætning, og dermed er også den fonetiske forklaring udelukket. En mulighed ville være, at der er en tendens til at ledsætninger oftere er objekter end subjekter. Det er dog kun en formodning, der ikke umiddelbart kan bevises, ej heller gennem analyse af empiriens ledsætninger. Der optræder i materialet 13 ledsætninger, og de fordeler sig med fire som adverbelle sætninger, og de resterende 12 fordeler sig ligeligt på følgende tre kategorier: Subjekt, Objekt, og relative ledsætninger. Der findes imidlertid et enkelt grammatisk forhold, der kan være en forklaring. I ledsætningen optræder verbalformen *erlaube* i konjunktiv et, og da denne konjunktiv 1 er udløst af helsætningens verbal *klagte*, kan ledsætningen ikke være subjekt, da verbalet ikke kan udøve indflydelse på subjektet. En sidste yderligere mulighed for at forklare sætningens syntaktiske signifikation byder sætningens kontekst. I de foregående sætninger er *Benedikt* subjekt, hvorfor det også er nærliggende, at subjektet forbliver det samme i den efterfølgende sætning.

I sætningerne T11, T30, og T34, der udgør de resterende tre af de fire sætninger med objektet på førstepladsen, er enten subjekt eller objekt tydeligt morfologisk markeret. I T11 står objektet *einen neuen Roman* tydeligt i akkusativ, mens subjektet *Meyer* er morfologisk umarkeret. I T30 og T34 er subjekterne *er* og *einer* tydeligt nominativ, mens objekterne der udgøres af *das* og en ledsætning derimod ikke er entydige. Sætning T11 blev ovenfor fremhævet som speciel pga. inversionen, der er imidlertid også et andet specielt karakteristikum ved denne sætning, der lyder:

35 I nogle grammatikker, eksempelvis *Duden*, omtales det foreløbige subjekt også som "Platzhalter-es" (*Duden* 4 : 831f).

36 Sætning T42 lyder: "Sein enger Terminplan erlaube es ihm allerdings viel zu selten, sich Zeit für ein Klavierstück von Schubert zu nehmen, klagt Benedikt in einer Dokumentation für den britischen History Channel."

Ein-en	neu-en	Roman	allerdings	ha-t	Meyer	gar	nicht	geschrieben.
O-----		A-----		V-->	S----	A-----		<-V-----
bART	ADJ	SUBST	ADV		VERB	PROP	ADV	ADV
								VERB
-akk	-akk				præs			perf
m, sg	m, sg				3, sg			

Tyske fremsættende hovedsætninger har som tidligere fremstillet det finitte verbum på sætningens andenplads, derfor kan det undre, at denne sætning har et adverbial – udtrykt gennem adverbiet *allerdings* – på andenpladsen. Havde det været mundtligt sprogbrug, ville en sådan placering have overrasket mindre, men her forekommer den som et normbrud, der må skulle forklares stilistisk og viser, at den tyske syntaks ikke er helt fast. Dette *allerdings* får dog en betydning for sætningens trykfordeling, og både morfologi og trykfordeling medvirker her til den syntaktiske signifikation.

Generelt gælder det, at subjektet kommer før objektet også i de tilfælde, hvor sætningens fundament udfyldes af et adverbial. Der er dog nogle tilfælde, hvor dette ikke helt er tilfældet. Der er tidligere blevet omtalt de fem tilfælde, hvor pronomet *sich* er objekt eller dativobjekt. De tre af disse har objektet før subjektet, hvilket i alle tilfældene er på højre side af verbalet. Dette kan muligvis forklares med den tætte tilknytning til verbet, som det refleksive pronomen har, og det faktum, at *sich* viser hen til sætningens subjekt. Morfologisk er *sich* desuden entydigt ikke-nominativ, og det vil derfor aldrig kunne forveksles med subjektet. Selvom situationen med det refleksive pronomen er et andet mønster end det hidtil skitserede, er det et godt eksempel på nogle faste mønstre og strukturer i den tyske syntaks.

En anden særlig interessant sætning er ligeledes T40, der er overskrift i *Bild*-artiklen. Sætningen lyder:

Papst	Benedikt	spiel-t	Schubert
S-----		V	O
SUBST	PROP	VERB	PROP
		præs	
		3, sg/2, pl	

Sætningen er et paradeeksempel på topologisk syntaktisk signifikation. Der er ingen morfologiske kendetegn, der beviser, at hverken *Papst Benedikt* eller *Schubert* er subjekt eller objekt, og da sætningen er overskrift, kan sammenhængen ej heller bruges som argument. Sætningen kan derfor formelt ikke afgøres. Der er dog størst sandsynlighed for at det førstforekommende led, der

kan være subjekt også er det. Og det er en god illustration på de forhold, der er blevet fundet i løbet af artiklen. Det ser ud til, at topologien spiller en væsentlig større rolle i den syntaktiske signifikation, end der er tradition for at beskrive i traditionelle grammatikker.

I det følgende afsnit vil der kort blive opridset nogle overvejelser om artikelformens betydning for de analyserede sætninger, før dette kapitels resultater opsummeres i den efterfølgende delkonklusion.

4.5.3 FORBEHOLD

De foregående afsnit har vist nogle relativt tydelige tendenser. Der skal dog tages visse forbehold, hvilket kort skal skitseres her. Avisartiklen blev valgt som empiri på baggrund af en forventning om en forholdsvis lav grad af stilistiske markeringer, da avisen som medium - og specielt artiklen - skal opfylde en berettende og oplysende funktion i et relativt neutralt sprog. Som empiri til at vise sprogets sætningsstruktur kan der dog være visse problemer. Der var i det undersøgte materiale kun to sætninger med verbet på førstepladsen. Dette kan hænge sammen med avisens funktion som berettende medium. Verbet forekommer blandt andet på førstepladsen i spørgende sætninger, men de forekommer sjældent i aviser. Ligeledes har den berettende form den betydning, at de pronominer, der anvendes i teksterne, hovedsagligt vil være tredje person. I afsnit 4.2.2 blev det påvist, at netop disse pronominers kasusmærker ofte er tvetydige, hvilket formodentligt har den betydning, at antallet af sætninger uden entydig morfologisk syntaktisk signifikation i avisartikler er mindre end i sproget generelt. Derudover skal der på baggrund af undersøgelsens omfang også tages det forbehold, at en større og mere omfattende undersøgelse kunne have vist et andet resultat. Det blev i metodekapitlet anført, at der var udvalgt aviser med forskellig karakter for at gøre undersøgelsen mere dækkende. Det synes dog ikke at være tilfældet, at der er forskel i de enkelte avisers ledfølger.

4.6 Opsamling og forventninger til oldhøjtysk

Traditionelt arbejder tyske grammatikker med en forestilling om helt eller delvis en-til-en-korrespondance mellem kasus og sætningsled, således at nominativ bliver sat lig subjekt, akkusativ lig objekt osv. De foregående afsnit har vist, at der ikke uden videre kan forventes en sådan situation. For det første er der i mange tilfælde sammenfald mellem nominativ og akkusativ, og en entydig markering af kasus kan dermed ikke finde sted. Dermed er eksempelvis Karen Lunds opfattelse af tysk heller ikke dækkende, når hun påstår, at ”*substantivsyntagmerne skal [...] forsynes med forskellige bøjningsmorfemer alt efter om de står som subjekt, objekt eller indirekte objekt.*” (Lund 2009: 30) Kasus kan i moderne tysk ikke umiddelbart bruges til en fyldestgørende beskrivelse af den syntaktiske signifikation på tysk.

Både den teoretiske fremstilling samt specialets egen analyse af de 57 sætninger viste, at den tyske topologi er relativ fast, således subjektet normalt kommer før objektet. I kun fire tilfælde optrådte objektet tidligere i en sætning end subjektet og i de tre af disse tilfælde var subjektet eller objektet entydigt markeret som hhv. nominativ eller akkusativ. En sådan grad af entydighed i den morfologiske angivelse er væsentligt højere end undersøgelsesmaterialet generelt, hvor hverken subjekt eller objekt i 9 ud af de 28 sætninger med objekter er morfologisk entydige. Sikkerheden i en udtalelse om en tendens på baggrund af blot fire sætninger med inversion, er dog temmelig lav, men det faktum, at der blot forekommer fire sætninger med inversion, er måske netop beviset på, at topologien er ret vigtig, og at muligheden for at fremhæve særlige led topologisk kun benyttes i mindre omfang – i hvert fald i avisartikler.

Egentligt er blot 15 af de 57 subjekter³⁷ entydige, mens det samme er tilfældet for 11 af 28 objekter. Dette står som modsætning til den faste ledfølge, der fandtes i eksempel materialet, og topologien bør derfor få en plads inden for både beskrivelsen af de enkelte led, men også inden for klassifikationen af tysk i det hele taget. Der er ganske vist nogle få variationsmuligheder inden for den tyske topologi, men som analysen viste, er eksempelvis inversion et relativt sjældent forekommende fænomen.

Med baggrund i de observationer, der er blevet lavet i forbindelse med undersøgelsen og den fremstilling der skete af henholdsvis den tyske morfologi og topologi i begyndelsen af dette kapitel, kan det altså fastslås, at syntaktisk signifikation i moderne tysk er en proces, hvor både topologi og morfologi spiller en rolle, altså dobbeltmorfologi, og det tyske sprog må karakteriseres som morfotopologisk.

I det forrige kapitel 3. *Sprogforandring* blev der præsenteret den almene formodning, at de indoeuropæiske sprog bevæger sig i retning af mere analytisme. Hvis dette også gælder for tysk, må det forventes, at den syntaktiske signifikation i de tidlige faser af tysk, eksempelvis oldhøjtysk i højere grad var præget af morfologien. Samtidigt må det forventes, at der kan findes en mindre fast eller fri topologi, idet morfologien burde kunne angive den syntaktiske signifikation.

Hvis man tager Skafte Jensens udsagn for pålydende, skal det dog tilføjes, at der allerede i tidlige sprogstadier må forventes en relativ fast topologi, idet denne er forudsætning for et kasusbortfald. I hvilken periode skiftet skulle ske, er det dog ikke umiddelbart muligt at forudsige.

37 Det skal dog rettelig anføres, at nogle af de 57 består af det interpolerede ”es”.

5 SYNTAKTISK SIGNIFIKATION I OLDHØJTYSK

Formålet med dette kapitel er at undersøge, hvordan den syntaktiske signifikation finder sted i oldhøjtysk. Dette sker for det første ved hjælp af en fremstilling af den oldhøjtyske morfologi og topologi. Der er her større fokus på ledfølge end generelt i grammatikbøger om tidlige stadier af det tyske sprog, hvor de morfologiske og fonologiske beskrivelser fylder relativt meget i tyske, mens topologi kun indtager en beskeden del. Eksempelvis udgør afsnittet om syntaks blot fem ud af 50 sider om Oldhøjtysk i *Geschichte der deutschen Sprache* (Schmidt 1993). For det andet analyseres der i dette kapitel uddrag af tre oldhøjtyske tekster, der gennemgås enkeltvis, mens kapitlet afsluttes med en opsummering og en fremdragning af de vigtigste udviklingstræk mellem oldhøjtysk og de analyserede avisartikler. Der bliver her kun i ringe grad gået ind på de forskningsdiskussioner, der knytter sig til inddelingerne i sproghistoriske perioder. De tidligste sprogtrin såsom indogermansk og fællesgermansk bliver der i denne fremstilling ikke gået nærmere ind på. Blandt andet da der fra disse perioder næsten ingen skriftlige vidnesbyrd findes, og de der findes er blot enkeltord, hvor der ikke kan laves syntaktiske analyser. Derudover må specialet også af omfangsmæssige årsager begrænses. Der bliver dog i forbindelse med beskrivelsen af den oldhøjtyske morfologi lavet enkelte sammenligninger med gotiske bøjningsformer. Dette sker for at påvise, hvordan kasusbortfaldet ved især substantiverne må være begyndt relativt tidligt.

Den oldtyske periode er den første, hvor man kan tale om et særligt tysk sprog – altså et tysk sprog, der adskiller sig fra andre (vest)germanske sprog, herunder eksempelvis oldengelsk og oldsaksisk. Den oldhøjtyske periode starter i det 6. århundrede.³⁸ Det første tidslige og stedslige bevisbare eksempel på oldhøjtysk stammer fra en alemannisk indskrift på den såkaldte *Wurmlinger Lancespids* fra ca. 600, men der hersker dog i forskningen uenighed, om oldhøjtyske dialekter ikke taltes tidligere. (Schmidt et al 1976: 159). Oldhøjtysk adskiller sig fra de andre vestgermanske dialekter gennem den anden germanske lydforskydning, også kendt som den oldhøjtyske lydforskydning. Perioden slutter i slutningen af 1000-tallet, idet en del slutvokaler er blevet reduceret til det tryksvage /e/.

I forbindelse med det oldhøjtyske sprog er der en række problemer og punkter, som kræver særlig opmærksomhed – især i forbindelse med arbejdet med dets topologi. Hovedkilderne til oldhøjtysk er særligt poesi, hvor eksempelvis Hildebrandskvadet ofte går igen som en af de første og meget anvendte kilder til oldhøjtysk. Poesi er ingen god kilde til topologi, da der i denne indgår

38 Om det 6. århundrede som starttidspunkt er der blandt sproghistorikere en del uenighed.

særlige stilistiske træk, hvorfor en særlig ordstilling må forventes. Om dette anføres det følgende eksempelvis af Schrodts:

Stellungsregularitäten können nur an Texten beschrieben werden, die keine poetischen und metrischen Einflüsse auf die Syntax aufweisen und entweder frei von lehnsyntaktischen Erscheinungen sind oder von der Vorlage abweichende Stellungen enthalten (Schrodt 2004: 210).

Schrodt omtaler i samme citat et andet væsentligt kendetegn ved mange af de oldhøjtyske kilder. Blandt disse findes der nemlig, en lang række oversættelser fra latin, især inden for liturgiske områder, der i denne periode for første gang skulle overføres til tysk. At prosaen især er præget af liturgiske kilder hænger bl.a. sammen med klostrenes position som stort set eneste skriftcentre. Denne mulige latinske indflydelse på sproget kan også have en betydning for syntaks i denne periode, om end man til trods for visse afsmitninger må kunne gå ud fra, at oversætteren i et vist omfang har holdt sig inden for de oldhøjtyske normer, såfremt der fandtes sådanne.

Desuden kan det være problematisk at tale om ét oldhøjtysk, da der egentligt ikke er tale om ét sprog, men en lang række dialekter, og der kan da også ses sproglige forskelle alt efter, i hvilken del af det højtysksprogede³⁹ område teksterne er nedskrevet.⁴⁰ Men i en tidlig sproghistorisk periode med få skriftlige kilder, er man nødt til at acceptere disse elementers mulige indflydelse på resultatet.

I det følgende afsnit bliver det nominale system i oldhøjtysk præsenteret. Dette sker for at undersøge i hvilket omfang, det er muligt at bruge kasus som entydig angivelse af den syntaktiske signifikation. For kort at opridses overgangen fra fællesgermansk til oldhøjtysk bliver der desuden lavet nogle sammenligninger til gotisk.

5.1 Oldhøjtysk morfologi

Germansk, der er sprogtrinnet før spaltningen af de enkelte germanske sproggrene (vest-, nord- og østgermansk), findes i dag kun i meget begrænset omfang kildemæssigt bevist gennem

³⁹ Oldhøjtysk beskæftiger sig kun med de såkaldt højtyske dialekter, der findes i de sydlige dele af det tysksprogede område. Grænsen mellem høj- og nedertysk udgøres normalt af Benrathlinjen, der baseres på fonologiske forskelle mellem høj- og nedertysk. (Nübling 2008: 5)

⁴⁰ Dette speciale tager dog ikke hensyn til disse, og det er ej heller muligt at sige noget fast på baggrund af tre korte uddrag.

enkelte navneindskrifter på mønter fra det første århundrede før Kristus. Den germanske periode strækker sig fra ca. det første århundrede før Kristus indtil ca. år 200, hvor der efter forskellige fonologiske udviklinger kan tales om øst-, nord- og vestgermansk, der igen omkring 500-600 videreudvikler sig til oldhøjtysk (Nübling 2008: 6). På grund af de få belæg for germansk bliver østgermansk, der eksisterede gennem det nu uddøde gotisk⁴¹, ofte brugt som udgangspunktet for beskrivelse af dette. Gotisk er i forhold til mange andre tidlige sprogtrin godt bevaret gennem Bibeloversættelsen af biskop Wulfilla fra det fjerde århundrede (Meier-Brügger 2010: 160), og kendetegnes ved i forhold til de andre germanske sprog at have et meget udbygget morfologisk system, hvorfor det med Lüdtkes sprogforandringslov i baghovedet må være tættere på germansk end de andre germanske sprog, idet det vil forekomme usandsynligt, at netop gotisk skulle udvikle sig i en morfologisk retning, når de andre germanske sprog udvikler sig i retning af mindre morfologi. Det vil sige, den udvikling med eksempelvis sammen- og bortfald af kasus, der i det følgende bliver beskrevet, er sket tidligst efter spaltningen i øst-, nord- og vestgermansk.

I det følgende illustreres det oldhøjtyske kasussystem. Sammenligner man gotisk og oldhøjtysk kan det fastslås, at der allerede i disse meget tidlige sprogstadier er sket en udvikling, hvor oldhøjtysk er påbegyndt den proces, hvor ubetonede endelsesstavelser mister distinkt udtale af vokalen, hvilket på længere sigt fører til næsten totalt bortfald af kasusmarkeringer på substantiver. Nedenfor ses ordet *Tag* bøjet i hhv. gotisk, oldhøjtysk, middelhøjtysk og nyhøjtysk. (Braune/Ebinghaus 1970: 31).

⁴¹ Ved siden af gotisk blev østgermansk også udgjort af vandalsk og burgundisk, der i dag blot findes i meget begrænsede brudstykker. (Meier-Brügger 2010: 161)

Kasus\Sprog	Gotisk	Oldhøjtysk	Middelhøjtysk	Nyhøjtysk
<u>SG:</u> Nom.	Dags	Tag	Tac	Tag
Gen.	Dagis	Tages (-as)	Tages	Tages
Dat.	Daga	Tage(-a)	Tage	Tag
Akk.	Dag	Tag	Tac	Tag
Inst.	V. dag	Tagu, -o	-	-
<u>PL:</u> Nom.	Dagōs	Taga (-â)	Tage	Tage
Gen.	Dagē	Tago	Tage	Tage
Dat.	Dagam	Tagum, -om; -un, -on	Tagen	Tagen
Akk.	Dagans	Taga (-â)	Tage	Tage

I forhold til den syntaktiske signifikation kan der ved hjælp af ovenstående skema fastslås en interessant udvikling. I gotisk er der en distinkt forskel mellem nominativ- og akkusativformerne, mens dette ikke er tilfældet i oldhøjtysk. Eksemplet herover, ”tag”, er bøjet efter den stærke maskulinum a-deklination⁴². Lignende mønstre findes for –ja und –wa-stammerne. For neutra med samme stamvokal gælder derimod, at der i gotisk ej heller var forskel mellem nominativ- og akkusativformerne. For ord med hhv. *i* og *u* som stammevokal gælder ligeledes, at der ved nogle genus er tale om sammenfald også i gotisk, mens der i alle tilfælde på oldhøjtysk er sammenfald mellem kasusmarkeringen i nominativ og akkusativ (Braune/Ebinghaus 1970: 30-37).

Ved de konsonantisk bøjede substantiver, også såkaldte svagtbøjede, er billedet dog anderledes, idet der her er tale om forskellige former, alt efter om et substantiv står i nominativ eller akkusativ, mens der er sammenfald ved de andre former. Denne forskel er dog til dels er bortvisket i pluralisformerne. Dette gælder til stadighed i moderne tysk, hvilket også blev beskrevet i afsnit 4.2.2.

I tabellen ovenfor eksisterer der i singularisformerne en instrumentalisform. Denne kasusforms funktioner bliver dog i løbet af perioden erstattet af dativ, hvorved femkasussystemet ved den oldhøjtyske periodes ophør er blevet erstattet af firekasussystemet (Meinecke 2001: 286).

Hvad angår adjektiverne, er billedet ligeledes lidt uklart, idet der både findes stærkt og

⁴² De oldhøjtyske substantiver var inddelt i forskellige bøjningsparadigmer.

svagt bøjede adjektiver, hvor der i nogle tilfælde er sammenfald, mens der i andre ikke er sammenfald. Der bliver her ikke leveret nogen samlet fremstilling af hverken hele substantivdeklinationsystemet eller af adjektivdeklinationerne. Det ovenfor anførte har derimod det formål at påvise, at kasus allerede i oldhøjtysk kun i begrænset omfang kan bruges til syntaktisk signifikation pga. sammenfald af især nominativ og akkusativformerne.

I afsnit 4.2.2 blev der påvist visse sammenfald inden for de personlige pronominers bøjning. Særligt interessante var der det personlige pronomen i nominativ og akkusativ singularis i femininum og neutrum, samt i pluralisformerne. I oldhøjtysk ser de personlige pronominers bøjning i tredje person ud som følger. (Braune/Ebinghaus 1970: 48f)

	Maskulinum	Femininum	Neutrum
SG: NOM	ēr	siu; sī, si	iz
GEN	sīn	ira	ēs
DAT	imu, imo	iru, -o	imu, imo
AKK	inan, in	sia (sie)	iz
PL: NOM	sie	sio	siu
GEN	iro	iro	iro
DAT	im, in	im, in	im, in
AKK	sie	sio	siu

Bortset fra femininum singularis⁴³ fandtes der allerede i oldhøjtysk de samme sammenfald mellem nominativ og akkusativ inden for de personlige pronomener. Det vil altså sige i nominativ og akkusativ neutrum singularis og mellem nominativ og akkusativ pluralis i alle genus.

⁴³ Femininum singularis nominativ og akkusativ udvikler sig først som følge af den middelhøjtyske ”Nebensilbenschwächung” til en sammenfaldende form (Nübling 2008: 93).

Her er der igen en forskel mellem gotisk⁴⁴ og oldhøjtysk, idet gotisk ikke har sammenfald i en eneste af de her ovenfor nævnte former (Braune/Ebinghaus 1970: 48-49).

Ud fra det foregående kan det altså fastslås, at infortissvækkelsen allerede var påbegyndt med overgangen til oldhøjtysk, og med Skaftes Jensens antagelser om en fast(ere) ledstilling som forudsætning for sammenfald i morfologien *in mente* må det forventes, at der allerede i denne periode kan iagttages de første tegn på en vis fasthed i topologien. Dette vil ud fra et syntaktisk signifikationssynpunkt også være at forvente, idet en situation uden nogenlunde tydelige signifikationsmarkører er sprogligt problematisk – især når det gælder skriftsprog, hvor der ikke findes tryk.

5.2 Oldhøjtysk topologi

Det forrige afsnit viste, at der allerede i oldhøjtysk var tilfælde, hvor der ikke kan være tale om entydig morfologisk signifikation. Derfor vil den oldhøjtyske syntaks med særlig fokus på leddenes rækkefølge blive fremstillet.

Dette sker dels på baggrund af den forhåndenværende forskningslitteratur, men også på baggrund af egne analyser. Der synes nemlig at være en udtalt enighed blandt grammatikere og sproghistorikere om ikke eller kun i begrænset omfang at komme med udsigelser om sætningsleddenes indbyrdes rækkefølge. Det kan skyldes, at det ikke er af interesse i sprogvidenskabelige traditioner, hvor især morfologi og fonologi bliver undersøgt, men det kan også skyldes, at der kun i begrænset omfang er noget at sige om det, idet topologien er fri.

5.2.1 OLDHØJTYSK TOPOLOGI I FORSKNINGSLITTERATUREN

For det meste, hvis overhovedet, bliver kun verbets stilling i sætningen omtalt i forskningslitteraturen og lærebøger om oldhøjtysk. Eksempelvis skriver *Ingerid Dal* følgende: ”*Im Ahd. war Anfangsstellung des Verbs auch im selbständigen Aussagesatz nicht selten. [...] Im Deutschen macht sich aber die Regel von dem Verb als zweitem Satzglied früh geltend.* (Dal 1966: 173f) På samme måde anføres det af Schmidt, at

⁴⁴ Som repræsentant for germansk

die Zweitstellung des finiten Verbs im Aussagesatz [...] im Adh. noch nicht fest ist, wenn auch sehr häufig. [...] Daneben ist aber auch – im Gegensatz zum Nhd. – die Anfangsstellung des finiten Verbs gebräuchlich. (Schmidt et al 1976: 215f).

Katrin Axel skriver eksempelvis også i sin doktorafhandling, at ”*the verb-second constraint seems to have also been operative in OHG*”. (Axel 2005: 4) Så selvom udsagnene om ledfølge er begrænsede, synes der dog at være enighed om en relativ fast stilling af verbet i sætninger med hovedsætningsstruktur. Der synes ligeledes at være enighed om, at de fleste ledsætninger har bisætningsstruktur med placering af det finitte verbal på sætningens sidsteplads. Således skriver Eckard Meinecke i *Einführung in das Althochdeutsche*:

Im eingeleiteten Nebensatz ist die Tendenz zur Rahmenbildung noch viel stärker als in den anderen Formen des Elementarsatzes. Allerdings wird hier der Rahmen nicht von den beiden Teilen der analytischen Verbform gebildet, sondern der Beginn des Rahmen bilden die den Nebensatz einleitenden Wörter und das Subjekt, das oft mit dem Einleitungswort zusammenfällt oder ihm folgt, während das Ende des Rahmens von der finiten Verbform oder dem finiten Teil der analytischen Verbform gestellt wird. (Meinecke 2001: 322)

Selv om verbalet(s placering) i syntaktisk signifikationssammenhæng er mindre interessant, er visse regler inden for placeringen af verbalet dog tegn på en ikke-fri topologi. Når det gælder de andre led er udsagnene som tidligere anført derimod begrænsede. Der er dog en vis tendens til, at deres placering i høj grad opfattes som stilistisk betinget. Naumann beskriver eksempelvis i sin relativt tidlige bog om tysk historisk syntaks de udprægede muligheder for at benytte ledstilling som stilmiddel. Således anfører han, at ”*der Stil [...] unter den Möglichkeiten der Syntax [auswählt]*” (Naumann 1915: 2), men samtidigt, at ”*bereichern kann der Stil die Syntax nicht, denn er kann nicht gegen ihre Gesetze verstossen*”. (Naumann 1915: 3) De stilistiske muligheder for at placere leddene ligger altså inden for faste rammer, og de er dermed også beviser på en ledfølge med visse begrænsninger, omend ikke fast, da den jo netop levner plads til stilistiske variationer.

Sproghistorikeren Schmidt er fortalende for en ret fri syntaks. Han skriver:

Subjekt, Objekte und Umstandsergänzungen sind im Althochdeutschen ebenso wie in der Gegenwartssprache beweglich; ihre Stellung im Satz ist auch jener Zeit durch den kommunikativen Inhalt des Satzes bedingt. Auf diese Weise kann also die erste Stelle im Satz von den verschiedenen Satzgliedern besetzt sein. (Schmidt et al 1976: 215f)

Det samme plæderer han i et lidt senere værk for:

Die Stellung der Satzglieder ist im Ahd. Abgesehen von Interlinearversionen, bei denen durch die lat. Vorlage die Wortfolge vorgegeben ist, und abgesehen von den Endreimdichtungen, vor allem vom Inhalt der Aussage und von der Intention abhängig. Bewegliche und feste Wortstellungen stehen in einem Verhältnis zu einander, indem Subjekt, Objekte und Adverbialbestimmungen je nach Inhalt des Satzes beweglich sind, während sich bereits im Ahd. Die feste Stelle des Prädikats in den einzelnen Satztypen herauszubilden beginnt. (Schmidt 1993: 220)

Den videnskabelige litteratur arbejder altså kun i begrænset omfang med oldhøjtysk ledfølge, og når den beskrives, er der ikke enighed. Men der lægges altså umiddelbart op til en relativt fri topologi – bortset fra verbalet, der tidligt indtager andenpladsen - hvor sprogbrugeren har mulighed for at bruge ledfølge som kommunikativt eller stilistisk middel til at fremhæve bestemte led. Som anført er det dog sparsomt med egentlige udsagn i mange værker, hvorfor der i det nærværende speciale bliver gennemført en egen undersøgelse for at fastslå, hvor fast den oldhøjtyske syntaks var.

5.3 Egen undersøgelse

Denne undersøgelse bygger på forskellige udvalgte tekster fra forskellige steder og tidspunkter i den oldhøjtyske periode. Den første tekst er et uddrag fra Matthäusevangeliet i de såkaldte Monsee-Wiener⁴⁵ fragmenter, der er den første oversættelse af en hel bibeltekst til tysk og fra perioden mellem 790-820. (Gernentz 1979: 335) Den næste tekst er et uddrag af Tatians *Das Leben Christi*. Teksten er oprindeligt skrevet af syrereren Tatian i det andet århundrede efter Kristus. Den her analyserede udgave stammer fra en tysk oversættelse fremstillet på et kloster i Fulda i det første årti af det niende århundrede og er altså nogenlunde samtidig med *Monsee-Wiener Fragmenterne*. (Gernentz 1979: 335) Den sidste tekst er ligeledes en oversættelse. Det drejer sig om *Den Ældre Fysiologus*, skrevet på græsk i det andet århundrede og oversat til tysk i 1070 i Klosteret Hirshau. (Gernetz 1979: 344) *Den Ældre Fysiologus* er altså fra den helt sene del af oldhøjtyske periode, men regnes for at høre til denne, hvilket bl.a. kan ses ved, at den er optaget i flere antologier over oldhøjtysk eksempelvis *Braune und Ebinghaus 1962* og *Gernetz 1979*.

Alle tre tekster er altså oversættelser fra latin. Tidligere blev dette opfattet som meget problematisk i forbindelse med syntaks arbejder, idet man forventede, at latin ville udøve stor

45 Staves også i nogle fremstillinger Mondsee-Wiener

indflydelse på den tyske syntaks. Schrodts skriver eksempelvis meget kritisk om brugen af oversættelserne: ”Die lateinische Vorlage bei Übersetzungstexten und die metrische Form vieler Texte erlauben keinen sicheren Schluss auf die wirklichen Stellungenregularitäten (Schrodt 2004: 198). Det er til trods for disse problemer anvendt oversatte tekster i dette speciale. Dette sker for det første, fordi der kun er et begrænset antal ikke-poetiske tekster fra oldhøjtysk til rådighed. Det er desuden tidligere anført, at Naumann mente, at stilistikken ikke kan berige syntaksen, men måtte arbejde inden for dennes rammer. Dette må også forventes at gælde for oversættelse, der ligeledes må holde sig inden for de eventuelle normer, der fandtes i oldhøjtysk.⁴⁶ At benytte oversættelser af især bibeltekst i den sproghistoriske forskning er desuden ofte forekommende, og både Lutherbiblen og Chr. III.s Bibel har været brugt i forskningen som belæg for forskellige undersøgelser, hvorfor det vurderes også her at være forsvarligt at bruge bl.a. bibeltekst som udgangspunkt.

Det følgende bygger på et mindre antal analyserede sætninger, hvorfor der igen skal tages det forbehold, at en større datamængde vil kunne føre til et andet resultat. Det er dog forsøgt gennem valget af tre forskellige tekster og analysen af i alt 36 sætninger at gøre undersøgelsen så repræsentativ som mulig inden for specialets rammer og begrænsninger.

Den ældste af de analyserede tekster, Monsee-Wiener-Fragmenterne, er i analysen repræsenteret med syv helsætninger. I de fire af disse otte sætninger forekommer der i forfæltet kun ét led, tre gange subjekt og en gang adverbial, hvormed det finitte verbal optræder som andet led. I de resterende tre sætninger forekommer der to led, henholdsvis subjekt og adverbial eller adverbial og subjekt, før det finitte verbal. Fire af sætningerne indeholder et objekt, og dette kommer i alle tilfælde efter subjekt og verbal.

Subjekterne udgøres af et proprium, en substantivfrase, et substantiv og fem pronominer. Af disse syv subjekter er blot fire, der alle udgøres af pronominer, entydigt nominativ, mens de resterende tre har synkretisme mellem nominativ- og akkusativformerne. For objekterne, der udgøres af to substantiver, et pronomen og en ledsætning gælder, at ingen af disse er entydigt akkusativ. De to dativobjekter, *im* og *imo*, er begge pronominer, der tydeligt er dativ. Det gælder altså for uddraget fra Monsee-Wiener-Fragmenterne, at der ikke umiddelbart kan tales om entydig morfologisk signifikation, og rækkefølgen af sætningernes led viser da også, at topologien spiller en rolle i den syntaktiske signifikation.

⁴⁶ Det skal her tilføjes, at ingen af de anvendte tekster er såkaldte inter-linear oversættelser, der netop ikke tager hensyn til syntaks, men i højere grad blot er en-til-en oversættelse af enkeltord.

Fra uddraget af Tatian, der ligesom Monsee-Wiener-Fragmenterne er fra starten af det niende århundrede, analyseres der 11 helsætninger. I disse 11 optræder der blot et enkelt objekt, hvorfor det i mindre grad er muligt at sige noget om den syntaktiske signifikation: Er der blot et led, der kan være subjekt, må dette nødvendigvis være det. De 11 sætninger tages dog alligevel med i den samlede analyse, da de giver et godt billede af den øvrige topologi, bl.a. verbalets placering, og sætningernes morfologi underbygger ligeledes det samlede billede af den oldhøjtyske grammatik, hvorfor det også forekommer relevant. Af de 11 subjekter er ingen af dem entydigt nominativ; dette til trods for at de udgøres af kategorier, der burde kunne være entydigt nominativ. Dette gælder særligt substantiver, artikler (foranstillet substantiver) og pronominer. Det enkelt forekommende objekt udgøres af pronominet, *thaz*, der ligeledes både kan være nominativ og akkusativ. Ledstillingen viser som i den foregående tekst derimod et relativt fast billede. I otte af sætningerne befinder det finitte verbal sig i den venstre klamme eller på anden ledposition. Subjektet udgør i otte tilfælde det første led⁴⁷, mens de tre resterende fundament er udgøres af adverbialer. Den ene sætning med objekt, OHT18, har en lidt anden sætningsstruktur, idet den har ledfølgen: S-O-A-V.

Selv om det kan være svært at sige noget om ledfølgen, når der stort set kun optræder tre slags led, subjekt, adverbial og verbal, synes der dog også ud fra Tatians *Das Leben Christi* at kunne tegnes et relativt fast mønster: Topologien er ikke fri, men ligner i overvejende grad den, som kendes fra moderne tysk, og morfologien er kun i begrænset omfang egnet til at bruges til ledbestemmelse.

Fra den sidste af de tre analyserede tekster, *Physiologus* fra det 11. århundrede, analyseres 18 helsætninger fra forskellige dele af teksten. Der findes en fast ledstruktur, der i høj grad ligner den kendte fra det moderne sprog. Det finitte verbal placeres i hovedreglen, som også omtalt i litteraturen og som det kunne iagttages i de foregående tekster, på andenpladsen i sætningen. Dette gør sig gældende i 16 af de 18 sætninger, hvoraf der dog i to tilfælde er blevet interpoleret et manglende subjekt på sætningens førsteplads. I de to resterende sætninger kan det diskuteres, om det finitte verbal forskubbes til sætningens tredjeplads, eller om der for sætningens første led rettere skal tales om en forforfelt⁴⁸: Der forekommer OHT29 og OHT33 en adverbialledsætning på førstepladsen i sætning, og denne adverbialsætning genoptages så med et ”so” før det finitte verbal, dermed kommer sætningens verbal på tredjepladsen medmindre man vil operere med et forforfelt. Dette er eksempelvis tilfældet i sætningen:

⁴⁷ Her ses bort fra sideordnende konjunktioner, der opfattes som værende uden for sætningen.

⁴⁸ I den danske grammatiske tradition ville man her bruge udtrykket ekstraposition, men der anvendes her det tyske forforfelt, som det bl.a. bruges i Duden 4.

OHT 33

Vnde so siu after diuu gehien, so phaet siu.

K^S A----- A V S

A S A----- V

KONJ ADV PRN^P PRP PRN^P VERB ADV VERB PRN^P

Pl pl præs præs f, sg

Nom/akk dat 3, pl 3, sg nom

Und so nachdem sie [sich] vereinigen, empfängt sie.

Ikke kun verbalerne i helsætninger placeres efter et fast mønster, hovedsætningsstruktur, men også i ledsætningerne findes der fast struktur, idet verbalerne her placeres efter bisætningsstrukturens mønster. Dette illustreres godt gennem nedenstående eksempel:

OHT 29

Tenne sos-er chint hab-in uuile, so uer-it er mit sine-mo

A----- A V S A----->

A A S O V-----

ADV ADV PRN^P SUBST VERB VERB ADV VERB PRN^P PRP PRN^{POS}

Nom -inf 3, sg 3, sg nom dat

M, sg præs præs m, sg n, sg

Uuib-e ze de-mo paradys-e, dar diu mandragora uuass-et,

<-A A-----

A S O V

SUBST PRP PRN^{DEM} SUBST ADV PRN^P SUBST VERB

-dat -dat -dat NOM NOM/AKK 3, sg

n, sg n, sg n, sg f, sg f, sg præs

Denn sobald er ein Kind haben will, so geht er mit seiner Frau zu dem Paradies, wo sie Alraune essen.

I den adverbiale ledsætning ”*Tenne soser chint habin uuile*” findes både det finitte *uuile* og det infinitte *habin* sidst i sætningen, og den relative ledsætning ”*dar diu mandragora uuasset*” har ligeledes det finitte *uuasset* på sidstepladsen.

Det skal dog også bemærkes, at der er en del inkonsekvenser i tekstuddraget. Eksempelvis forekommer interpunktionen relativt usammenhængende, da eksempelvis relative ledsætninger er adskilt fra det, der henvises til, gennem et punktum – eksempelvis i OHT35. På samme måde optræder der ligeledes det beskrivende led *uôlla uuâzerres* adskilt gennem et punktum fra det *grûba*, som det lægger sig til.

I forhold til den syntaktiske signifikation er der dog en/to sætning(er), der er særlig interessant(e)⁴⁹. Det gælder sætningen:

OHT31

So	izz-it	der	helfant	tie	uurz
A	V	S-----	O-----		
ADV	VERB	bART	SUBST	bART	SUBST
	Præs	m, sg	m, sg	f, sg	f, sg
	3, sg	nom	nom/akk	nom/akk	nom/akk

So isst der Elefant die Wurzel

OHT32

unde	sin	uuib	[izzit	tie	uurz].
K ^s	S-----	V	O-----		
KONJ	PRN ^{Pos}	SUBST	VERB	bART	SUBST
	N, sg	n, sg	præs	f, sg	f, sg
	Nom/akk	nom/akk	præs	nom/akk	nom/akk

und seine Frau isst die Wurzel

⁴⁹ I bilagsmaterialet bliver sætningen tolket som to sætninger, hvilket begrundes nedenfor.

Her er der umiddelbart to muligheder. Ved leddet *sin uuib* er der sammenfald i nominativ og akkusativ, hvorfor dets ledstatus ikke kan fastslås vha. kasus. Topologisk set er *tie uurz* og *sin uuib* ligestillede og burde derfor udgøre samme ledfunktion. Den første mulighed er derfor, at elefanten æder urten og sin kone. Der er nemlig ikke noget, der taler for, at *uuib* skulle være subjekt, og *izzit* er konjugeret i 3. person singularis. Den anden mulighed er, at leddene *izzit* og *tie uurz* skal interpoleres, så perioden består af to sætninger, hvoraf den sidste skulle lyde: *unde sin uuib izzit tie uurz*. At det er den sidste mulighed, der er den gældende, må udledes af konteksten, idet hunelefanten i næste sætning undfanger og føder en unge, og derfor ikke kan være blevet spist af sin mage. I denne sætning må der derfor være tale om, hverken topologisk eller morfologisk syntaktisk signifikation, men en kontekstbestemt.

Som det er fremgået af de forrige afsnit om de tre undersøgte tekster, placeres leddene efter relativt faste mønstre, hvor adverbialer og subjekter i høj grad placeredes på sætningens fundament, mens verbalet også relativt konsekvent, dog med enkelte undtagelser, indtog den venstre klamme eller sætningens anden ledplads, mens objekterne kom som hovedregel efter subjekterne.

Samtidigt var der en del tilfælde, hvor morfologien ikke var entydig i dens kasusangivelse, og sætningsled derfor kun i begrænset omfang kunne udledes af kasus, og derfor må der på baggrund af de her undersøgte uddrag, konkluderes at der i disse, som i de analyserede nyhøjtyske avisartikler, er tale om et sammenspil mellem morfologi og topologi, når den syntaktiske signifikation finder sted. Til forskel fra den nyhøjtyske grammatik, er der dog forskel på, hvilke kategorier, der angiver hvad: I de oldhøjtyske tekster findes der kun i begrænset omfang artikler, der angiver kasus, mens substantiverne til stadighed i et vist omfang angiver denne information. I det næste afsnit bliver de større udviklingslinjer mellem oldhøjtysk og nyhøjtysk skitseret.

5.4 Opsamling og sammenligning mellem moderne tysk og oldhøjtysk

Ud af specialets undersøgelse synes der sig at tegne to mønstre. Det første er udviklingen indenfor substantiverne, hvor kasus i dag kun i ringe grad markeres på selve substantivet. Dette er i sig selv ikke overraskende, og denne udvikling er i høj grad allerede beskrevet og udforsket. Germanisten Helmut Glück skriver eksempelvis i bogen *Gegenwartsdeutsch* følgende om denne udvikling:

Es ist vielfach konstatiert worden, dass sich das Deutsche in den letzten tausend Jahren vom flektierenden zum analytischen Sprachtypus entwickelt habe. Die Markierung der Kasus und der Numeri bei den Substantiven war von dieser Entwicklung betroffen. Markiert werden in vielen Fällen nicht mehr die Substantive selbst, sondern davon abhängige Artikel und Adjektive. In einigen Fällen regelt lediglich die Wortstellung, welcher Kasus einem Substantiv zuzuweisen ist.
(Glück 1997: 49)

I ovenstående citat beskriver Glück den udvikling, der også kunne fastslås i løbet af specialet, nemlig substantivernes udvikling fra meget deklinerende til kun i ringe grad deklinerende i dag. Samtidigt gentager han den antagelse om en sprogtypologisk ændring fra flekterende/morfologisk til analytisk/topologisk. Som compensation for den manglende kasus ved substantiverne er der dog i stedet for opstået artikler som en af de vigtigste kasusbærende ordtyper, og der er i løbet den tyske sproghistorie sket en spaltning, således substantiver ikke længere eller kun i ringe grad markeres morfologisk med hensyn til kasus. Nübling kalder denne process ”*Kasusnivellierung*”, og den har angiveligt den funktion at forbedre mulighederne for numerusforskelle (Nübling 2008: 58). Hovedsagligt foranstillede artikler og til dels adjektiver overtager derimod rollen som kasusbærende element i grammatikken, hvilket også kunne iagttages i de analyserede sætninger, hvor der i de første kun i meget begrænset omfang var artikler til stede. Nübling beskriver denne udvikling som ”*de[n] stark diskontinuiernde[n] Sprachtyp des Deutschen: Die Informationen, die der Rezipient zu grösseren Informationskomplexen zusammensetzen muss, werden nach und nach über den Satz verteilt*“ (Nübling 2008: 93). Ved at sammenligne det kasusbøjede substantiver fra oldhøjtysk med artikel og substantiv fra moderne tysk, viser der sig imidlertid det interessante billede, at kasus er stort set lige så entydigt i moderne tysk som i oldhøjtysk, som det er eksemplificeret i skemaet herunder⁵⁰:

Kasus\Sprog	Oldhøjtysk	Moderne Tysk	Oldhøjtysk	Moderne Tysk
SG: Nom.	tag	der/ein Tag	gēba	die/eine Gabe
Gen.	tages (-as)	des/eines Tages	gēba (gebu, -o)	der/einer Gabe
Dat.	tage(-a)	dem/einem Tag	gēbu -o	der/einer Gabe
Akk.	tag	den/einen Tag	gēba	Die/eine Gabe
Inst.	tagu, -o	-		

⁵⁰ Som tidligere nævnt havde oldhøjtysk en lang række forskellige bøjningsparadigmer, og nogle af disse viser eventuelt andre tendenser, hvad angår entydigheden.

PL: Nom.	taga (-â)	die/einige Tage	gēbā	die/einige Gaben
Gen.	tago	der/einiger Tage	Gēbōno	der/einiger Gaben
Dat.	tagum, -om; -un, -on	den/einigen Tagen	Gēbom, ō, on	den/einigen Gaben
Akk.	taga (-â)	die/einige Tage	Gēbā	die/einige Gaben

Som man kan se i skemaet, er eksempelvis *Tag*, når det optræder i moderne tysk med en artikel mere entydigt end den tilsvarende oldhøjtyske udgave. Og som det fremgik af afsnittene 4.2.2 og 5.1 findes der ligeledes visse sammenfald inden for de personlige pronominers bøjning, og her er tvetydigheden kun blevet begrænset større, idet der ved tredje person singularis i femininum nominativ og akkusativ er sket et sammenfald, mens oldhøjtysk dér havde to former.

Topologien har i løbet af sproghistorien ændret sig, idet den er blevet fastere, men ændringerne er ikke så store, som det blev forventet. Allerede i de oldhøjtyske tekster kunne der iagttages ret faste mønstre, hvor en subjekt-verbal-objekt-ledfølge er det normale, idet der dog var enkelte tilfælde, hvor der eksempelvis forekom to led før det finitte verbal. I de moderne tekster er ledfølgen endnu fastere, og der gjorde reglen om subjekt før objekt sig i stort omfang gældende, og i tre ud af fire med objekt først var det tydeligt morfologisk markeret.

Der kan altså i begge de undersøgte sproghistoriske perioder bruges betegnelsen *dobbeltsignifikation* om situationen, idet både relativt meget morfologi og en ret fast topologi spiller en rolle og supplerer hinanden. Nogle af udtryksmåderne er derimod forskellige, hvor udviklingen af et kasusbærende artikelsystem er det mest påfaldende, mens substantivernes kasusmarkering i stort omfang er forsvundet.

At kasus i så høj grad er blevet bibeholdt i det tyske grammatiske system er i et sprogsammenlignende perspektiv interessant, og modstridende til de sprogforandringsteorier, der blev præsenteret. De andre germanske sprog, eksempelvis dansk og engelsk, har i overvejende grad opgivet den morfologiske kategori kasus, selvom de som tysk har udviklet en foranstillet artikel. Eksempelvis engelsk udviklede den foranstillede artikel, *the*, mens artiklen til bestemthed i dansk udviklede sig til delvist efterstillet⁵¹, mens enkelte danske dialekter ligesom tysk og engelsk udviklede en rent foranstillet – i vestjysk eksempelvis igennem [æ]. Mens udviklingen af den

⁵¹ På dansk er artiklen til bestemthed dog foranstillet, hvis der også optræder et adjektiv: *Mand-en overfor den sure mand*.

bestemte artikel⁵² i engelsk og nogle danske dialekter – blot førte til angivelse af bestemthed, udtrykker artiklen på dansk både bestemthed, køn og tal, mens den tyske derudover også udtrykker kasus.

Kategori\Sprog	Engelsk – vestjysk	Dansk rigssprog	Højtysk
Bestemthed	X	X	X
Genus		X	X
Numerus		X	X
Kasus			X

Inden for adjektiverne kan tegnes et stort set lignende billede. De engelske adjektiver bærer ingen morfologiske informationer, den danske har køn og tal, mens den tyske derudover også har kasus.

Denne bevaring af kasus er overraskende, når der allerede i oldhøjtysk kunne registreres en relativt fast ledfølge, og kasus alligevel ikke var entydig, og er samtidigt et bevis på, at udviklingen mod analytisme ikke på samme måde er slået igennem, når det gælder tysk. Derfor vil det i det næste kapitel blive diskuteret, hvilke årsager, der kan være til dette faktum.

⁵² For den ubestemte artikel gælder de samme forhold som anført for den bestemte artikel blot med den tilføjelse at den ikke udtrykker bestemthed, men ubestemthed

6. MULIGE FORKLARINGER PÅ MANGLENDE ELLER FÅ FORANDRINGER

Det er i de foregående afsnit blevet påvist, at der i det tyske sprog siden oldhøjtysk har været en dobbelthed. I løbet af de 1000-1200 års sproghistorie mellem moderne tysk og oldhøjtysk er der ganske vist forsvundet en del kasusangivelser på substantiver, mens artiklerne har udviklet sig som angivelse af køn og kasus. I samme periode kan man også se udviklingen af en fastere topologi, hvilket også eksempelvis Roelcke fastslår: ”*Die Geschichte der deutschen Sprache zeigt seit dem Mittelalter eine zunehmende Reglementierung der Wort- und Satzgliedstellung*” (Roelcke 1997: 148), men overordnet set er der i begge perioder tale om brug af begge systemer til ledbestemmelse.

I kapitel tre blev der bragt en række sprogforandringsteorier, der alle plæderede for, hvorfor sprog udvikler sig mod mere topologiske eller analytiske, hvilket det også har været tilfældet med andre germanske sprog som eksempelvis dansk og engelsk. Derfor kan det undre, at tysk til stadighed – trods visse modifikationer – ved siden af den faste topologi har fastholdt så mange bøjninger. Her bliver det nødvendigt at opsøge andre forklaringer. I dette kapitel vil det blive diskuteret hvilke årsager, der kan stå bag dette faktum. Disse forklaringer bliver til dels præsenteret som internalistiske, altså forårsaget af andre grammatiske forhold i det tyske sprog, og eksternalistiske, altså uden for det sproglige område.

6.1 Internalistiske forklaringer

Det kan overvejes, om bibeholdelsen af et dobbeltsystem skal forklares ved hjælp af grammatikken selv. Joseph Greenberg⁵³ har på baggrund af sine sprogtypologiske undersøgelser indført et begreb, der hedder *basisledfølge*. Det er et begreb for den mest frekvente og mindst markerede deklarative sætningskonstruktion, og kan bl.a. bruges til sprogtypologiske bestemmelser (Whaley 1997: 79ff). Basisledfølgebegrebet kan eventuelt være med til at belyse bevaringen af kasus. På tysk er der forskellig ledfølge i hoved- og bisætninger, hvorfor det kan være svært at afgøre, hvorvidt basisledfølgen på tysk er SVO eller SOV. Om netop dette emne har der i germanistikredse hersket en stor diskussion, der i det store hele endte med, at man talte for SOV-følgen som den

⁵³ Joseph Greenberg (1915-2001) var amerikansk lingvist og sprogtypolog. Han udviklede ”*Universals of human language*”, der er et værk, der opstiller en række sproglige universalier, der er gældende på alle sprog.

afgørende. John Ole Askedal opsummerer i artiklen ”Überlegungen zum Deutschen als sprachtypologischem ”Mischtyp““ denne diskussion således:

Es folgte eine intensive Diskussion über die deutsche Grundwortstellung – als (S)VO wie in Hauptsätzen oder (S)OV wie in Nebensätzen-, die sich nun sowohl im generativen Lager als auch bei den nichtgenerativen Sprachtypologen weitgehend zugunsten der Verbendstellung entschieden zu haben scheint.

(Askedal 1995 in *Berens* 1996: 371)

Der kan argumenteres for dette gennem det faktum, at SVO-rækkefølgen udelukkende optræder i hovedsætninger med blot ét hovedverbum. I bisætninger står verbalet/verbet altid til sidst i sætningen, og i verbalfraser bestående af flere verber vil udelukkende hjælpe- eller modalverbet stå i andenposition eller venstre klamme, mens fuldverbet, der er forudsætning for sætningens andre led⁵⁴, herunder eksempelvis objekt(er), prædikativer mm., står til sidst. Det vil derfor give mening i sådanne sætninger også at tale om SOV-rækkefølge, selvom det finitte verbal kommer før objektet. At bisætningernes struktur skulle være den grundlæggende kan også understøttes af andre faktorer. Kenjurô Matsuda fra *Kobe Shoin Women's University* skriver i artiklen ”On the Conservatism of Embedded Clauses” (Matsuda 1997: 1), at det flere gange er blevet påvist, at udviklingen i bisætningsstrukturen har været forsinket i forhold til hovedsætningsstrukturen, og at bisætningsstrukturen derfor kan fremhæves som mere konservativ end hovedsætningsstrukturen. Hun fremhæver tysk og skriver:

A typical example of such conservatism is found in German word order, where the conservative SOV sequence is preserved in embedded clauses while an innovative Verb-second order is found in main clauses.

(Matsuda 1997: 1)

Verbalets placering i sætningens venstre klamme fremhæves altså som innovativ, mens bisætningsstrukturen er ”preserved”, bevaret. T. Givón angiver i bogen *Syntax : An Introduction* ligeledes, at:

[many languages are] displaying one word-order in their main clause, another one in (some or all of) their subordinate clauses. Quite often, this apperent ‘disharmony’ is the result of word-order change, initiated in main clauses but not yet extended to subordinate clauses. As a

⁵⁴ Bortset fra subjektet.

result, subordinate clauses in such cases display a more *conservative* [kursiv i original] word-order.
(Givón 2001: 241)

Der synes altså at være enighed om, at bisætningsstrukturen har udviklet sig langsommere end hovedsætningsstrukturen, hvis der er forskel på disse. Årsagen til denne forskel vil ikke blive behandlet yderligere i dette speciale, da det ville ligge uden for specialets rammer, men hvis man accepterer den præmis, at der på tysk kan tales om en SOV-basisledfølge, kan Joseph Greenbergs universalium 41 eventuelt bruges som forklaring. Greenbergs universalium 41 lyder: "*If in a language the verb follows both the nominal subject and nominal object as the dominant order, the language almost always has a case system*" (Greenberg 1963 in Roberts 2007: 61). Det er altså, ifølge Greenberg, en fast regel, at sprog med verbalet efter subjekt og objekt har et kasussystem. Greenberg sætter denne regel sammen med postpositionale sprog. Tysk lader sig imidlertid ikke udelukkende beskrive som postpositionalt: Ser man på ratioen mellem præ- og postpositioner hælder tysk i overvejende grad til førstnævnte, selv om postpositioner også forekommer som eksempelvis *meiner Meinung nach*. Gælder det genitivkonstruktioner forekommer ligeledes begge muligheder, idet genitivforbindelser med substantiv som underled er postpositionelle, *das Haus des Mannes*, mens proprier som underled kommer før: *Helgas Haus*. Hvad angår adjektiverne kan der findes et lignende billede, hvor postpositionerne må siges at være arkaiserede: *eine rote Rose - Röslein rot*.

Tysk synes altså ikke udelukkende at kunne beskrives som postpositionelt, og dermed synes man også at kunne man spørge sig selv, om den proces, der på længere sigt kan opløse bisætningsstrukturen på tysk og synes påbegyndt med verbalet i venstre klamme efter *weil*-sætninger (Nübling 2008: 1), overgangen til foranstillede adjektiver og overvejende præpositioner er forbundet med nedbrydningen af kasussystemet. Disse ting må, hvis Greenberg har ret, være uløseligt forbundne, og der synes at være udviklinger eller have været udviklinger inden for alle de nævnte områder. Og den kompleksitet, der afspejles i disse mange tilsyneladende sproglige fakotrer, kan eventuelt være med til at forsinke udviklingsprocessen mod mindre morfologi. Det er dog ikke muligt inden for dette speciales rammer at påvise det i yderligere omfang, end det er sket her, og det ovenfor anført må derfor blot ses som en mulig overvejelse.

6.2 Eksternalistiske forklaringer

Bibeholdelsen af de to samtidige systemer kan dog eventuelt også forklares ved hjælp af sprogligt eksternalistiske faktorer. Det moderne højtysk er reelt et kunstprodukt opstået gennem

skriftsproget. Dette anføres eksempelvis også af Werner König i *DTV-Atlas Deutsche Sprache*, når han skriver:

Die Entstehung des Nhd. findet ausschließlich im Bereich der Schriftlichkeit statt. Es gibt in dieser Zeit zu wenig Kommunikationssituationen, die Überregional verständliche mündliche Sprachformen nötig gemacht hätten. Die Schriftlichkeit des Frühnhd. zeigt trotz der immer vorhandenen Schreibtraditionen stets auch Reflexe der gesprochenen Sprache, und gesprochene Sprache heißt bis in 19 Jh. Hinein in der Regel: Dialekt.
(König 2007:91)

I skabelsen af dette kunstsprog, det skriftbaserede nyhøjtysk hhv. det tidlige nyhøjtyske, bliver traditionelt to personer fremhævet som særlige vigtige. Den første er Martin Luther med sin oversættelse af det Nye Testamente fra 1522. König beskriver hans betydning således: ”*Luther war nicht der Erste, der die Bibel ins Deutsche übersetzt hat: Aber er war der Erste, dessen Übersetzung sich im weiten Kreisen durchsetzte*“ (König 2007: 97). Med Luther opstod altså et af de første tysksprogede værker, der fik en større læserskare, der ikke var geografisk bundet til en del af det tysksprogede område. Tidligere var det i høj grad reglen, at bøgernes rækkevidde var geografisk begrænsede og derfor problemfrit kunne indeholde dialektale træk. Hans betydning for udvikling af en fællestysk grammatik må dog, ifølge König, ikke overvurderes, da han i høj grad blot betjente sig af sine samtidiges sprog, og altså ikke selv opfandt et nyt sæt grammatiske regler. Hans skriftsprog var dog mere forståeligt end det normale skriftsprog, idet han inddrog træk fra det talte sprog, eksempelvis flere småord, en middelvej mellem hypo- og paratakse og enklere konjunktioner, i sine skrifter. (König 2007: 97).

En anden vigtig milepæl i det tyske sprogs historie er Guttenbergs opfindelse af bogtrykkerkunsten fra 1445, der dog først i midten af det 16. århundrede slår rigtigt igennem og bliver vigtigere end håndskrifter (König 2007: 99). Tidligere var de håndskrevne værker skrevet med en bestemt modtager(skare) i sigte og dermed også tilpasset disse i sproget. Med bogtrykkerkunsten bliver læseren anonymiseret, og

das Werk soll möglichst vielen Benutzern entgegenkommen, soll möglichst viele Käufer finden. Je mehr Lesern der gedruckte Text auch sprachlich entgegenkommt, desto größer können die Auflagen werden, desto größer ist auch der Einfluss dieser Sprachform auf andere, die die gleiche Wirkung erzielen wollen.
(König 2007: 99)

Det tyske sprogområde er forholdsvist stort i forhold til mange andre⁵⁵, og med skriftsproget som et kunstprodukt, der ligger eller i hvertfald tidligere lå som et øvre lag over de mange dialekter kan det måske også forklares, at tysk har udviklet sig langsommere end andre sprog. En enkelt talt variation af sproget havde svært ved afgørende at ændre skriftsproget, og Tysklands sene samling i 1871 kan her også spille en rolle, da der før denne tid heller ikke kunne være tale om nogen samlet statsadministration med magt til at ændre det tyske skriftsprog gennem særlig brug eller sprogpolitik, og den tysksprogede elite var spredt i mange lande, hertugdømmer og byer. De politisk og sprogligt store regionale forskelle kan altså have bidraget til en relativt konservativ sprogudvikling. Det bliver eksempelvis fremført i Götzsches artikel ”Die Bibel Christians III: Zwischen Morphologie und Topologie – eine vorläufige Hypothese”, at det danske sprogs udvikling i høj grad var præget af tilstedeværelsen af ét magcentrum, København (Götzsche 2007). Manglen på et sådant i Tyskland kunne således være en forklaring på mere konservativ udvikling.

Samtidigt må et stigende uddannelsesniveau i brede befolkningsklasser også medregnes: En mindre relativt højt uddannet klasse af skriftkloge, der i særtilfældet Tyskland er samlet i mange kulturelle centre, kan i højere grad beholde et mere kompliceret grammatisk system, mens ”demokratiseringen” af sproget, hvor mange skal udfolde sig skriftligt i højere grad kan føre til sprogforandringer- og forenklinger. Derfor kan de seneste træk i retning af afviklingen af kasussystemet som eksempelvis forvinden af dativ-e’et og genitivens svækkelse eventuelt også forklares ”sprogdemokratisk”.

En anden faktor, der kan inddrages i overvejelserne, er spørgsmålet om sprogkontakt og dermed indflydelse fra andre sprog. Det tysktalende sprogområde er omgivet af andre sprogtyper, og den tysktalende befolkning har i høj grad levet blandet med blandt andre dansk-, fransk-, nederlandsk-, polsk- tjekkisk, ungarsk- og italiensktalende naboer, og det kan derfor også overvejes om det tyske sprogs mikskarakter skyldes netop denne midterposition mellem mange sprogfamilier og –typer, der på forskellig vis påvirker tysk. Uwe Hinrichs skriver i artiklen ”Vorbemerkungen zum Analytischen Sprachtyp in Europa“:

Die slavischen mit den baltischen Sprachen im Osten, das Isländische im äussersten Westen Europas, bilden nicht nur geographisch, sondern auch typologisch eine periphere, konservative Zone aus. Das „Kernland der Deklination“ erstreckt sich im Osten auf Litauisch, Lettisch, Russisch, Ukrainisch, Polnisch, Tschechisch, Slowenisch, bis hinunter zum Kroatischen und Serbischen; die (nichtindogerm.) Sprachen Estisch, Finnisch und Ungarisch mit ihrer

⁵⁵ Her skal det bemærkes, at eksempelvis engelsk først er blevet et stort sprogområde gennem de britiske kolonier efter udviklingen fra morfologisk til topologisk.

„reichen“ Kasusmorphologie werfen zumindest die Problematik eines historischen Sprachkontaktes auf, der stützend, i.e. Kasus-konservierend auf die anderen Sprachen gewirkt haben könnte
(Hinrichs 2004 in Hinrichs 2004: 20)

Dette kan igen være svært at påvise, men Bernhard Comrie fra universitetet i Leipzig anfører, at eksempelvis litauisk – mod den forventede udvikling - har udviklet nye kasus, hvilket forventes at være som følge af påvirkning fra et ”*ostseefinischen Substrat*”, ligesom også den russiske genitiv er ved at spalte sig i to underkasus forventeligt forårsaget af samme indflydelse. (Comrie 2004 in *Hinrichs 2004*: 421).

Der kan altså findes en lang række mulige forklaringer på det tyske sprogs (manglende) udvikling. Det har dog ikke været dette speciales mål at finde og påvise disse, og i mange tilfælde kan der kun være tale om mere eller mindre kvalificerede overvejelser.

7. KONKLUSION

Formålet med dette speciale er at undersøge udviklingen inden for den syntaktiske signifikation mellem oldhøjtysk og nyhøjtysk, og sammenligne resultatet af denne undersøgelse med gængse antagelser om sprogforandring.

Det blev påvist i specialet, at den syntaktiske signifikation i moderne tysk er en blanding af både topologiske og morfologiske faktorer. Der findes en lang række sammenfald i de kategorier, der tydeligt kan angive kasus, og der findes en lang række mulige subjekter og objekter, der ikke kan angives morfologisk. Dette til trods bliver de tyske subjekter og objekter i forskellige grammatikbøger i langt overvejende grad beskrevet morfologisk og eventuelt semantisk, hvilket også er problematisk. Der blev i specialet undersøgt 57 sætninger fra forskellige avisartikler, og i blot 16 ud af 57 subjekter var entydigt nominativ, mens det gjaldt for 12 ud af 28 objekter, at de var entydigt akkusativ. I ni af de 28 sætninger med objekt var hverken dette eller subjektet entydigt markeret som nominativ eller akkusativ. Disse tve- eller utydigheder kommer til udtryk gennem adjektiv- eller artikelformer med flere forskellige kasus, gennem ledsætninger, infinitte verber med nominal funktion eller alenestående substantiver. På den anden side viste der sig at være en relativ fast ledfølge i de undersøgte sætninger. Første ledplads blev i langt de fleste tilfælde udfyldt af et subjekt eller et adverbial, og subjekt kom med blot fire undtagelser efter objekt. Det er derfor tydeligt, at den syntaktiske signifikation i de analyserede tekster er en dobbelt proces, hvor både topologi og morfologi spiller en rolle.

Den oldhøjtyske morfologi har ligesom den moderne kun i begrænset omfang mulighed for entydigt at angive den syntaktiske signifikation. Topologi spiller i beskrivelserne af oldhøjtysk kun en begrænset rolle, og ofte omtales blot verbalets stilling, der tidligt i sproghistorien indtager sætningens anden ledplads i hovedsætningerne. Andre leds placering bliver ofte reduceret til et spørgsmål om informationsstruktur. Der blev i specialet undersøgt uddrag af tre tekster fra den oldhøjtyske periode, og det viste sig, at der ligesom i de moderne tekster var tale om dobbeltsignifikation, idet der både er en del morfologi, der dog i mange tilfælde ikke er entydig, og en relativ fast topologi.

Selve dobbeltsignifikationen er som sprogligt karakteristikum for tysk gældende i begge de undersøgte perioder. Der er dog forskel på angivelsen af de morfologiske oplysninger. Ved de oldhøjtyske substantiver er kasusangivelser angivet direkte på substantivet som bøjningsendelser, mens de i moderne tysk angives hovedsagligt gennem foranstillede artikler. En sammenligning af udvalgte bøjningsparadigmer i henholdsvis oldhøjtysk og moderne tysk viste, at graden af entydighed

stort set ikke har ændret sig, og at muligheden for morfologisk syntaktisk signifikation stort set er lige stor i oldhøjtysk og moderne tysk. Det skal dog tilføjes, at topologien synes lidt fastere i moderne tysk.

Dette er i uoverenstemmelse med sprogforandringsteoriene, der antager, at de indoeuropæiske sprog udvikler sig i retning af at blive mere analytiske eller topologiske. Lüdtkes sprogforandringslov, der forudsiger, at sprog med tiden vil slibe endelserne af, accentforskydningen, der medførte hovedtryk på første stavelse og dermed intet tryk på bøjningsendelserne, og Bybees relevansprincip, der anfører, at kasus for en sprogbruger er mindre relevant end andre grammatiske kategorier som eksempelvis numerus, kan være med til at forklare, hvorfor kasus er forsvundet som bøjningsendelser på substantiverne. Men at de er slået så stærkt igennem på artiklerne, hvilket ikke er tilfældet i de fleste af de andre germanske sprog, kan undre. Dansk angiver ved en foran- eller efterstillet artikel genus, numerus og bestemthed, engelsk blot bestemthed, mens tyske artikler både udtrykker kasus, genus, numerus og bestemthed, og det er derfor ikke dækkende entydigt at påstå, at tysk er på vej mod analytisme, men den til stadighed tilstedeværende dobbelthed i den tyske grammatik forekommer sprogligt uøkonomisk.

Specialets synsvinkel har været på et ret overordnet niveau. Bevægelsen mod analytisme og topologi kunne dog også undersøges på anden vis med fokus på de senere års udvikling. Her ville udviklingen inden for de enkelte kasus være et godt udgangspunkt: Genitiv som kasus være et muligt analyseobjekt, idet det synes at være ved at forsvinde som objektskasus (Glück 1997:49f), og et kasus' forsvinden i en given syntaktisk funktion er et analytismetegn. Glück anfører i *Gegenwartsdeutsch* ligeledes, at der i visse især talesprogsnære tilfælde er bortfald af akkusativmarkøren, når der ikke er tvivl om den syntaktiske funktion. Han angiver visse eksempler i imperativ "*Kein Schutt abladen*", hvilket rettelig skulle hedde "*Keinen Schutt abladen*". Glück skriver om fænomenet:

Es gibt die Tendenz, die normgerechte Markierung von Akkusativobjekten durch die entsprechenden Endungen aufzugeben. Dennoch bleiben die Nomina als Akkusativobjekte erkennbar, und zwar wegen ihrer Stellung im Satz und/oder wegen der Flexionsendung(en) des Subjektsausdrucks: ist er eindeutig ein Nominativ, kann das unmarkierte Objekt bewegt werden.
(Glück 1997: 53)

Eksemplet med akkusativobjekterne viser, at det tyske sprog netop i enkelte tilfælde er ved at opgive dobbeltsignifikationen, og synes at ligge i god tråd med forudsigelserne i sprogforandringsteoriene, og et yderligere fokus på det allernyeste sprog, evt. i talesprogsnære genrer, ville kunne vise tendenser, der ikke fandtes i specialets undersøgelser af standardsproget.

RESÜMEE

Diese Masterarbeit vergleicht gängige Theorien zum Thema *Sprachwandel* mit der Entwicklung der deutschen Sprache. Es ist eine These der vergleichenden Sprachwissenschaft, dass die indogermanischen Sprachen sich in Richtung Analytismus bewegen, das bedeutet Abbau der Morphologie und Ausbau der Topologie.

Ausgehend vom Begriff *Syntaktischer Signifikation*, der eine Bezeichnung für die Weise auf welche einzelne Satzglieder grammatisch als solche gekennzeichnet werden ist, wird in der Masterarbeit untersucht, wie dieser Prozess im modernen Deutschen und im Althochdeutschen stattfindet, bzw. stattfand. Diese Untersuchung findet sowohl mithilfe unterschiedlicher Grammatikbücher, in welchen Deutsch vor Allem als morphologisch dargestellt wird, als auch durch eine eigene Analyse von vier Artikeln aus dem Jahre 2011 bzw. von drei Texten aus dem Althochdeutschen statt.

In den modernen Texten war das Ergebnis, dass die Syntaktische Signifikation sowohl mithilfe morphologischer als auch topologischer Merkmale stattfindet. Dieses zeigt sich dadurch, dass beispielsweise die Subjekte nur ungefähr in der Hälfte der Fälle eindeutig als nominativ ausgedrückt werden, und was die Objekte angeht ist das Ergebnis gleichfalls, dass die Morphologie nur begrenzt die Syntaktische Signifikation angeben kann. Die Topologie dagegen ist relativ fest und es gilt in dem grössten Teil der Fälle die Regel, dass Subjekt vor Objekt kommt, und wenn dieses nicht der Fall ist, ist das Objekt öfter eindeutig als solches morphologisch angegeben.

Das Ergebnis der Untersuchung der althochdeutschen Texte zeigte ebenfalls, dass sowohl Topologie als auch Morphologie in der Syntaktischen Signifikation eine Rolle spielen. In vielen Fällen ist es mithilfe der Morphologie nicht möglich, den Kasus eindeutig zuzuweisen. In der Literatur über das Althochdeutsche wird die Wortstellung kaum berücksichtigt, und wenn doch, so wird nur die Stellung des Verbs beschrieben, während die allgemeine Auffassung ist, dass die anderen Glieder nach informationsstrukturellen Kriterien platziert werden können. Dieses stimmt aber nicht mit dem Ergebnis der Untersuchung dieser Arbeit überein, da die Topologie in den drei untersuchten Textauszügen ziemlich fest war: Subjekt oder Adverbialglieder nehmen hauptsächlich die erste Satzstelle ein, und Objekt kommt nach Subjekt.

Es ist also in beiden sprachhistorischen Perioden eine Art Doppelsignifikation festzustellen, in welcher sowohl Topologie und Morphologie von Bedeutung sind. Die Art und Weise auf die die Kasus ausgedrückt werden ist jedoch nicht die selbe: Im Althochdeutschen geschah dieses

durch Beugungselemente direkt am Substantiv, während die vorangestellten Artikel diese Rolle im Neuhochdeutschen übernommen haben.

Dass Kasus in so hohem Maße beibehalten worden ist, steht im Gegensatz zu den anderen germanischen Sprachen und auch im Gegensatz zu den gängigen Auffassungen, die Bewegung in Richtung Analytismus voraussagen. Die Erklärungen für diese Tatsache werden in der Masterarbeit nicht systematisch untersucht, aber mögliche Erklärungen werden überlegt.

LITTERATUR

Bøger

- Axel, Katrin (2005). Studies on Old High German syntax : left sentence periphery, verb placement and verb-second. (Linguistik aktuell : 112). Amsterdam/Philadelphia : J. Benjamins Pub
- Bach, Axel (1970). Geschichte der deutschen Sprache. 9. Oplag. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- Behagel, Otto (1923). Deutsche Syntax: eine geschichtliche Darstellung. Heidelberg.
- Braune, Wilhelm (Forfatter) og Ebinghaus, Ernst A. (Bearbejder) (1970). Abriss der Althochdeutschen Grammatik. (13. oplag). Tübingen : Max Niemeyer Verlag.
- Colliander, Peter (2002). Tysk Basislingvistik. 2. Oplag. København : Handelshøjskolens forlag.
- Crystal, David (2008). A Dictionary of Linguistics and Phonetics. 6. Udgave. Oxford: Blackwell Publishing.
- Dal, Ingerid (1966). Kurze deutsche Syntax. 3. Udgave. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Eggers, Hans. (1986). Deutsche Sprachgeschichte. Reinbek: Rowohlt.
- Gernentz Joachim (1979). Althochdeutsche Literatur : von der "Benediktinerregel" zum "Ezzolied" ; eine Auswahl. Berlin : Union Verlag
- Givón, Talmy (2001). Syntax : An Introduction. Amsterdam : John Benjamins Publishing
- Glück, Helmut og Sauer, Wolfgang W. (1997). Gegenwartsdeutsch. 2. oplag. Stuttgart/Weimar: Verlag J.B. Metzler.
- Hansen, Agnete Bruun og Stenestad, Elva (2005). Gyldendal Tysk Grammatik. 2. udgave, 2. oplag. København : Nordisk Forlag.
- Johannesen, Ole Stig. (1980). Tysk syntaks. København : Gyldendal.
- Jørgensen, Peter. 1992. Tysk grammatik I-III. 3. Udgave. 1. Auflage.. Gads Forlag. København (De tre bind er samlet i en bog, men bliver i teksten omtalt Jørgensen 1992a, Jørgensen 1992b og Jørgensen 1992c, da sidetallene ellers ikke ville stemme.)
- Keller, Rudi (1994). Sprachwandel. (2. bearbejdede og udvidede udgave). Tübingen/Basel: Francke Verlag
- Kristensen, Susanne (2011). Grammatiske Grundbegreber : sætningen, ordet og sproget. (University of Southern Denmark Studies in Scandinavian Languages and Literatures, vol. 90) Odense: Syddansk Universitetsforlag
- König, Werner (2007). Dtv-Atlas Deutsche Sprache. (16. korrigerede oplag). München : Deutscher Taschenbuchverlag.
- Lorentsen, Annette (2004). Grammatisk analyse på tysk. 2. Oplag. Aalborg : Institut for sprog og international kulturstudier, AAU.
- McMahon, April M.S. (1994). Understanding Language Change. Cambridge : Cambridge University Press
- Meier-Brügger, Michael (2010). Indogermansiche Sprachwissenschaft. (9. udvidede udgave. Berlin/ New York: De Gruyter
- Naumann, Hans (1915). Kurze historische Syntax der deutschen Sprache. Strassbourg: Trübner Verlag.
- Nübling, Damaris (2008). Historische Sprachwissenschaft des Deutschen: Eine Einführung in die Prinzipien des Sprachwandels. 2. Oplag. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Roelcke, Thorsten (1997). Sprachtypologie des Deutschen. Berlin/New York : Walter de Gruyter
- Schendl, Herbert. (2001). Historical linguistics. Oxford : Oxford University Press
- Schildt, Joachim (1981). Abriss der Geschichte der deutschen Sprache: zum Verhältnis von Gesellschafts- und Sprachgeschichte. 2. oplag. Berlin: Akademie Verlag.
- Schleicher, August (1873). Die Darwinistische Theorie und die Sprachwissenschaft. Weimar : Böhlau.

- Schmidt, Wilhelm (1976). *Geschichte der deutschen Sprache*. Berlin: Volk und Wissen Volkseigener Verlag.
- Schmidt, Wilhelm; Langer, Helmut og Bentzinger, Rudolf (1993). *Geschichte der deutschen Sprache: Ein Lehrbuch für das germanistische Studium*. 6. Oplag. Stuttgart: Hirzel Verlag.
- Sommerfeldt, Karl-Ernst (1988). *Entwicklungstendenzen in der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Tornberg, Ulla; Olesen, Ole Frimann og Vecht, Bitten (2006). *Die Grammatik*. København : Nordisk Forlag
- Wermke, Matthias (Udgiver); Kunkel-Razum, Kathrin (Redaktion og udgiver) og Scholze-Stubenrecht, Werner (Udgiver). 2005. *Duden 4 : Die Grammatik*. 7. udgave. Mannheim : Bibliographisches Institut und Brockhaus AG.
- Whaley, Lindsey (1997). *Introduction to Typology : The Unity and Diversity of Languages*. Thousand Oaks, USA : Sage Publication.

Artikler og enkelte bogkapitler i antologier

- Askedal, John Ole (1995). *Deutsch als sprachtypologischer "Mischtyp"*. In Lang, Ewald og Zifoun, Gisela (Udgivere) (1996). *Deutsch – Typologisch*. (Institut für deutsche Sprache – Jahrbuch 1995). Berlin/New York : Walter de Gruyter.
- Comrie, Bernhard (2004). *Analytische Tendenzen in den nichtindogermanischen Sprachen Europas*. In Hinrichs, Uwe (Udgiver) (2004). *Die europäischen Sprachen auf dem Wege zum analytischen Sprachtyp*. (Eurolinguistische Arbeiten : 1). Wiesbaden : Harrassowitz Verlag.
- Greenberg, Joseph (1963). Some Universals of Grammar with particular Reference to the Order of Meaningful Elements. In Roberts, Ian (Red.) (2007): *Comparative Grammar*. London/New York: Routledge (41-74)
- Götzsche, Hans (1997). Forklaringsmodeller I sproghistorien belyst med et eksempel fra den aktuelle sprogudvikling. In Widell, Peter (Red.) og Kunøe, Mette (Red.) (1997). 6. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog til møde om Peter Skautrup 1896-1996. Århus : Århus Universitet.
- Götzsche, Hans (2007). Die Bibel Christians III : Zwischen Morphologie und Topologie – eine vorläufige Hypothese. In Fix, Hans (Udgiver) (2007). *Beiträge zur Morphologie : Germanisch, Baltisch, Ostseefinnisch*. Odense : Syddansk Universitetsforlag
- Götzsche Hans (2011). *Language as History and Memory : Challenges for Historical Linguistics*. In Götzsche, Hans (Red.) (2011). *Memory, Mind and Language*. Cambridge : Cambridge Scholars Publishing
- Hinrichs, Uwe (2004). *Vorbemerkungen zum analytischen Sprachtyp in Europa*. In Hinrichs, Uwe (Udgiver) (2004). *Die europäischen Sprachen auf dem Wege zum analytischen Sprachtyp*. (Eurolinguistische Arbeiten :). Wiesbaden : Harrassowitz Verlag.
- Kristensen, Susanne Annikki (2006). *Aktanterne har udspillet deres rolle*. In: *Tidsskrift for Sprogforskning*, Vol. 4, Nr. 1-2, 2006, s. 55-91.
- Leiss, Elisabeth (1998). Ansätze zu einer Theorie des Sprachwandels auf morphologischer und syntaktischer Ebene. In Besch, Werner; Betten, Anne; Reichmann, Oskar und Sonderegger, Stefan (Udgivere) (1998): *Sprachgeschichte : Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*. 2. Nybearbejdede og udvidede udgave. Berlin/New York: Walter de Gruyter
- Mastuda, Kenjiro (1997). *On the Conservatism of Embedded Clauses*. (ftp://ftp.cis.upenn.edu/pub/matsuda/ICHL/V6/ICHL_pub6.doc d. 30/6 2011) også udgivet i: Smid, Monika et al (Red) (1997). *Historical Linguistics, 1997 : selected papers for the 13th*

International Conference on Historical Linguistics, Düsseldorf, 10-17 August 1997. Amsterdam : John Benjamins Publishing

- Roelcke, Thorsten (2004). Analytismus im Deutschen. In Hinrichs, Uwe (Udgiver)(2004). Die europäischen Sprachen auf dem Wege zum analytischen Sprachtyp. (Eurolinguistische Arbeiten : 1). Wiesbaden : Harrassowitz Verlag.

Upublicerede Afhandlinger, Specialer, arbejdspapirer mm.

- Götzsche, Hans (2009). A Very Short Introduction to Formative Grammar (Epi-Formal Analysis in Syntax (EFA(X)2)). Arbejdspapir, ikke publiceret
- Kristensen, Susanne Annikki (2000). Morfologiske syntaktiske strukturer : om en morfologisk variant af den epi-formale syntaksteori formuleret på baggrund af tyrkisk og finsk. Speciale ved Danskstudiet, Institut for Kommunikation, AAU.
- Kristensen, Susanne Annikki (2005). Syntagmatiske Strukturer : frasestrukturelle beskrivelser af adverbieelle udtryk i dansk og finsk. Ph.D.-afhandling, Institut for Kommunikation, AAU
- Raunsmed, Ellen (2009). Die FoG-Theorie und deren Differenzierung zwischen morphologischen und topologischen Sprachen : Eine Untersuchung der deutschen Sprache anhand des Textes "Die Geschichte von einer Mutter". Speciale ved Danskstudiet, Institut for Sprog og Kultur, AAU.

WWW

- <http://dsn.dk/sproghjaelp/ofte-stillede-spoergsmaal/forfordele-bjoernetjeneste-laps-godt-rimelig-mv> (15.06.2011)

Primærkilder

- Braune, Wilhelm og Ebinghaus, Ernst (1969). Althochdeutsches Lesebuch. Tübingen : Max Niemeyer Verlag.
- <http://www.spiegel.de/kultur/literatur/0,1518,751411,00.html> (22.3.2011)
- <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2011-04/fdp-westerwelle-parteivorsitz> (2.4.2011)
- <http://www.bild.de/news/ausland/adolf-hitler/irrsinn-mit-hitler-objekten-17188914.bild.html> (4.4.2011)
- <http://www.bild.de/news/ausland/papst-benedikt/papst-spielt-am-klavier-17225462.bild.html> (4.4.2011)

BILAG

Oversigt over bilag

Bilag 1: Fortegnelse over anvendte forkortelser

Bilag 2: „Gebellt wird immer, gelesen nicht“

Bilag 3: „Die FDP sucht ihren neuen Chef“

Bilag 4: ”Der Pabst spielt Schubert“

Bilag 5: ”Einfach Irre : Briten sehen überall Hitler”

Bilag 6: „Übersetzung des Evangeliums Matthaei“

Bilag 7 : „Das Leben Christi“

Bilag 8: „Der ältere Physiologus“

Bilag 1: Fortegnelse over anvendte forkortelser

A=adverbialled	nom=nominativ
ADJ=Adjektiv	NUM=numeral
ADV=adverbium	O=objekt
akk=akkusativ	OP=objektsprædikativ
bA=bestemt artikel	ord=Ordinaltal
dat=dativ	perf=Perfektum
DO=Dativobjekt	pl=pluralis
F=Femininum	PRO ^{P / Poss/ D / R / Ref / I / U} =
fO=Foreløbigt objekt	Pronomen (P=Personligt, Poss = Possesivt,
fS=Foreløbigt subjekt	D=Demonstrativt, R=Relativt, Ref=Refleksivt,
	I=Interrogativt, U=Ubestemt)
gen=genitiv	pos=positiv
imp= imperfektum	PRP=Præposition
uA=ubestemt artikel	præs=præsens
kar=Kardinaltal	PSP=Postposition
komp=komparativ	S=subjekt
KONJ=konjunktion	sg=singularis
konj=konjunktiv ⁵⁶	SP=subjektsprædikativ
K ^{S / U / SAM} =konjunktion	SUBST=Substantiv
M=Maskulinum	V=verballed
N=Neutrum	VERB=verbum
Neg=Negation	

56 På tysk skelnes der mellem Konj1 og Konj2, der hhv. er præsens og imperfektum.

Bilag 2: „Gebellt wird immer, gelesen nicht“

(<http://www.spiegel.de/kultur/literatur/0,1518,751411,00.html> – 22.3.2011)

T1

Kurz	nach	Mittwochmitternacht	ist	er	bei	der
A-----			V->	S	A----->	
ADV	PRÆP	SUBST		VERB	PRO ^P	PRÆP bART
		sg		præs, ind	nom	dat
			3, sg	3, m		f, sg

traditionsreich-en Großlesung in der Leipziger Moritzbastei

<-A-----

ADJ		SUBST	PRP bART	ADJ	PROP
-dat			DAT		
-f, sg			f, sg		

aufgetreten,

<-V

VERB

perf

T2

a-m	Donnerstagvormittag	war	er	zu	Gast	in	ein-er
A-----		V	S	SP-----	A----->		
PRP-bA	SUBST		VERB	PRN ^P PRP	SUBST	PRP ubA	
	dat sg		præt	nom		-dat	
	m, sg		1/3, sg	3, sg		-f, sg	

Galerie.

<-----

SUBST

sg

T3

Mittags ging es in die Messehalle zu-r,

A----- V S A----- A-->

ADV	VERB	PRN ^P	PRP	bART	SUBST	PRP-bART
	præt	nom/akk	akk	sg		-dat
	1/3, sg	n, sg	f, sg			-f, sg

witzig, witzig!, "Ausbild-Bar".

<-A-----

INTER INTER SUBST

sg

T4

Das ist während der Leipziger Buchmesse der "Treffpunkt

s V A----- SP----->

PRN ^P	VERB	PRP	bART	ADJ	SUBST	bART	SUBST
nom/akk	præs		gen/ (gen) ⁵⁷	sg	nom	sg	
	3, sg		f, sg		m, sg		

für alle, die sich für eine Ausbildung

<-SP----->

S O A----->

PRP	PRN ^{??}	PRN	PRN ^R	PRP	uART	SUBST
akk	nom/akk	akk	akk	sg		
	pl		f, sg			

57 Om *der* her udtrykker genitiv eller dativ, er usikkert, da *während* i stigende grad reagerer dativ i stedet for genitiv, og *der* er sammenfald mellem formerne.

in der Buchbranche interessier-en".

<-SP-----

<-A----- V

PRP bART SUBST VERB
dat sg -præs, 1/3 pl
f,sg eller inf

T5

Nachmittags dann verleiht er den Alfred-Kerr-Preis

A A v-> S O----->

ADV ADV VERB PRN^p bART SUBST
præs nom akk, sg
m,sg

für Literaturkritik an die Journalistin Ina Hartwig

<-O----- <-V PO-----

PRP SUBST PRP bART SUBST PROP PROP
sg akk sg
f,sg

T6

es folgt eine weiter-e Lesung,

fS V S-----

PRN^p VERB uART ADJ SUBST
nom/akk præs nom/akk nom/akk sg
3,sg 3sg/2pl sg f,sg

T7

[es folgt] dann eine Radiodiskussion

fS V A S-----

PRN^p VERB ADV uART SUBST
nom/akk præs nom/akk sg
3,sg 3sg/2pl f,sg

T8

[es folgt] ein Lyrikvortrag in der Kleintierpraxis A.S.

<-S----- V
 A S V
 ADV PRN^P VERB VERB
 nom præt præt
 pl 1/3,pl 1/3,sg

T13

drei Jahr-e [ist es her], dass er für sein-en Storyband
 A----- V fs S----->
 K^U S A----->
 NUM SUBST VERB PRN^P ADV KONJ PRN^P PRP PRN^{POS} SUBST
 kar -pl præs nom/akk nom -akk sg
 3,sg n,sg -m,sg

"Die Nacht, die Licht-er" mit dem Preis der
 <-S----->
 <-A----- A----->
 bART SUBST bART SUBST PRP bART SUBST bART
 nom/akk nom/akk -pl dat sg gen
 f,sg pl m,sg f,sg

Leipziger Buchmesse ausgezeichnet wurd-e.

<-S-----
 <-A----- V-----
 ADJ SUBST VERB VERB
 sg perf præt
 1/3,sg

T14

2011 ist er lediglich als Übersetzer dabei

A V S A SP----- A
 NUM VERB PRN^P ADV KONJ SUBST ADV
 kar præs nom sg/pl
 3,sg m,sg

T15

[2011] hat [er] "Dir zu Füßen", ein-en Band mit

A V S O----->

NUM VERB PRN^N PRN^P PRP SUBST uART SUBST PRP

kar præ s nom dat pl akk sg

3,sg m,sg 2,sg m,sg

"Gedicht-e-n von Hund-e-n" in -s Deutsch-e übertragen

<-O----- A-PO?----- V

SUBST PRP SUBST PRP bART SUBST VERB

-dat,-pl dat,pl akk sg,-akk perf

T16

und [er hat] ein Vorwort geliefert - für "Das Herz auf

K^S S V O----- V A----->

PRN^P VERB uART SUBST VERB PRP bART SUBST PRP

nom præ s nom/akk sg perf nom/akk sg

m,sg 3,sg n,sg n,sg

der Haut literarisch-e Geschicht-en über das Tattoo" (Mare).

<-A-----

bART SUBST ADJ SUBST PRP bART SUBST

dat sg -nom/akk -pl akk sg

f,sg -pl n,sg

T17

Es geht eben auch ohne Roman.

S V A A A-----

PRN^P VERB ADV ADV PRP SUBST

nom/akk præ sg

n,sg 3,sg/2,pl

T18

[Das ist] [a]uf der Leipziger Buchmesse 2011 eine durchaus

S V A----- SP----->

bART VERB PRP bART ADJ SUBST NUM uART ADV

nom/akk præ dat sg kar nom/akk

n,sg 3,sg f,sg f,sg

entscheidend-e Erkenntnis.

<-SP-----

ADJ SUBST

-nom/akk f,sg

f,sg

T19

Die Welt mag gebannt auf die Katastrophe in Japan schauen

S----- V-> A A-PO----- <-V

bART SUBST VERB VERB PRP bART SUBST PRP PROP VERB

nom/akk præs PERF Akk sg inf

f,sg 1/3,sg f,sg

T20

sie darf nicht unbedingt erwarten,

S V-> A----- <-V

PRN^p VERB ADV ADV VERB

nom/akk præs inf

f,sg/pl 1/3,sg

dass der Roman dazu jemals erscheint.

O-----

K^U S----- A A V

KONJ bART SUBST ADV ADV VERB

nom præs

m,sg 3,sg/2,pl

Egal, ob 11. September, Mauerfall oder Tschernobyl:

T21

Nur selten haben Schriftsteller den vielbeschworen-en,

A----- V-> S O----->

ADV ADV VERB SUBST bART ADJ

PRÆS akk -akk

1/3,pl m,sg -m,sg

/INF

groß-en Roman zu ein-em Ereignis der Weltgeschichte abgeliefert.

<-O----- A----->

uART	SUBST	PRP	uART	SUBST	bART	SUBST	VERB
-akk	sg		-dat	sg	gen	sg	perf
-m,sg			-n,sg		f,sg		

T22

Anders als 1792, als Goethe persönlich die Kanonade

A----->

	A	S-----	O-----		
ADV	ADV NUM	ADV PROP	ADJ	bART	SUBST
	kar			nom/akk	sg
				f,sg	

von Valmy beobacht-ete und [Goethe die Kanonade von Valmy]

<-A----->

<-O-----	V	K ^s	S	O-----	
PRP PROP	VERB	KONJ PROP	bART	SUBST	PRP PROP
	-præt		nom/akk	sg	
	-1/3,sg		f,sg		

zu -m Ereignis von historisch-en Dimension-en adel-te,

<-A----->

A----- V

PRP-bART	SUBST	PRP ADJ	SUBST	VERB
dat	sg	-dat	-pl	præt
n,sg		-pl		1/3 sg

beschäftig-en sich die entscheidend-en literarisch-en

V O S----->

VERB	PRN ^R	bART	ADJ	ADJ
præs	akk	nom/akk	-nom/akk	-nom/akk
1/3 pl/	sg/pl	pl	-pl	-pl

Neuerscheinung-en dies-es Frühjahr-s zu -m Großteil

<-S----- A-----

SUBST	PRN ^D	SUBST	PRP u/bART	SUBST
-pl	-gen	sg,-gen	dat	sg
	-n,sg	-sg	m,sg	

mit Geschehniss-e-n weit jenseits der Nachrichtenspalte-n.

A-----

PRP	SUBST	ADV	PRP	bART	SUBST
	-dat			gen	-pl
	-pl			pl	

T23

Keiner der fünf für den Preis der Leipziger

s----->

PRN	bART	NUM	PRP	bART	SUBST	bART	ADJ
nom	gen	kar		akk	sg	gen	
m,sg	pl			m,sg		f,sg	

Buchmesse nominiert-en Belletristiktitel ist ein groß-er Roman.

<-S----- V SP-----

SUBST	ADJ	SUBST	VERB uART	ADJ	SUBST
	gen		præs	nom -nom	sg
	pl		3,sg	m,sg m,sg	

Bilag 3: „Die FDP sucht ihren neuen Chef“

(<http://www.zeit.de/politik/deutschland/2011-04/fdp-westerwelle-parteiivorsitz> (2.4.2011))

T24

Die FDP such-t ihr-en neu-en Chef

S----- V O-----

bART PROP VERB PRN^{POS} ADJ SUBST

nom/akk præs -akk -akk sg

f,sg 3,sg/ -m,sg -m,sg

2,pl

T25

Überleb-t Westerwelle dies-es Wochenende politisch?

V S O-A?----- A

VERB PROP PRN^D SUBST ADV

præs nom/akk sg

3,sg/ n,sg

2,pl

T26

Noch neutralisier-en sich die Kritiker,

A V O S-----

ADV VERB PRN^R bART SUBST

præs akk nom/akk pl

1/3,pl

T27

doch es wird ungemütlich.

K^S S V SP

KONJ PRN^P VERB ADJ

nom/akk præs

n,sg 3,sg

T28

Ein Hintertürchen ist bereits offen.

S----- V A SP

uART SUBST VERB ADV ADJ

nom/akk sg præs

bekannt wurde-n,		versand-te er		zahlreich-e SMS an	
<-A-----		V	S	O-----	A->
SP	V				
ADJ	VERB	VERB	PRN ^P	ADJ	SUBST PRP
	præt	præt	nom	nom/akk	pl
	1/3,pl	1/3,sg	m,sg	pl	

$\leftarrow A$
SUBST
-p1

Die	Botschaft: Freiwillig werd-e er "keinesfalls"				
		A	V->	S	A
bART	SUBST	ADV	VERB	PRN ^P	ADV
nom/akk	sg		præs	nom	
f,sg			konj	m,sg	
			1/3,sg		

SP?----- <-V
KONJ SUBST VERB
sg perf

Zweitens	führ-te	er	Gespräch-e	und	Telefonat-e
A	V	S	O-----		
ADV	VERB	PRN ^P	SUBST	KONJ	SUBST
	præt	nom	-pl		-pl
	1/3, sg	m, sg			

A-----

PRP ADJ	SUBST	PRP SUBST KONJ SUBST
-pl, dat	-pl	sg
		-pl
		-dat

T34

Hier warb Westerwelle um Unterstützung

O----->

A V S A-PO?-----

ADV VERB PROP PRP SUBST

præt sg

1/3,sg

und [er] zeigte sich "selbstkritisch-er als in der

<-O----->

K S V O OP----->

KONJ PRN^P VERB PRN^{Ref} ADJ KONJ PRP bART

nom præt akk -komp dat

Öffentlichkeit", sag-t ein-er, der angerufen wurd-e.

<-O----- V S-----

S V-----

SUBST VERB uART PRN^R VERB VERB

sg præs nom nom perf præt

3,sg m,sg m,sg 1/3,sg

T35

Drittens ha-t Westerwelle längst ein-en Vorschlag für

A V-> S A O----->

ADV VERB PROP ADV uART SUBST PRP

præs -akk sg

3,sg m,sg

die Umstrukturierung der FDP-Spitze intern kommuniziert.

<-O----- A----- V

bART SUBST bART SUBST ADV VERB

nom/akk sg gen sg perf

f,sg f,sg

T36

Die so genannte "klein-e Lösung" sah-e vor, dass der Parteichef

S----- V----- O----->

K^U S----->

bART ADV ADJ ADJ SUBST VERB ADV KONJ bART SUBST

sein-e Ämt-er vorerst behalten kann

<-O-----

O----- A V-----

PRN^P SUBST ADV VERB VERB

-nom/akk pl inf præs

-pl 1/3,sg

,anders als Birgit Homburger und Rainer Brüderle.

ADV KONJ PROP PROP KONJ PROP PROP

T37

Die Fraktionschef-in und der Wirtschaftsminister stehen

S----- V A->

bART SUBST KONJ bART SUBST VERB ADV

nom/akk -f

f,sg

schon länger auf der Abschlussliste der jung-en

A----- A----->

ADV PRP bART SUBST bART ADJ

dat sg gen -gen

f,sg pl -pl

reformorientiert-en Kräfte der FDP.

<-A-----

ADJ SUBST bART PROP

-gen pl gen f,sg

-pl

T38

Der Westerwelle-Plan sah vor, dass Philipp Rösler neu-er

Wirtschaftsminister	wird	und	dass	das	Gesundheitsministerium
<-O-----	K	O-----			>
<-SP	V	K ^S	K ^U	O-----	
SUBST	VERB	KONJ	KONJ	bART	SUBST
sg	præs			nom/akk	sg
	3, sg			n, sg	

stattdessen Daniel Bahr, der NRW- Landeschef, übernimmt.

<-O-----

A	S-----					V
ADV	PROP	PROP	bART	PROP	SUBST	VERB
			nom			præs
			m, sg			3, sg

Bilag 4 : "Pabst Benedikt spielt Schubert"

(<http://www.bild.de/news/ausland/papst-benedikt/papst-spielt-am-klavier-17225462.bild.html>
(4.4.2011))

T39

Pabst Benedikt spiel-t Schubert

S----- V O

SUBST PROP VERB PROP

præs

3,sg/2,pl

T40

Zu -r Entspannung spiel-t Papst Benedikt XVI. Klavier

A----- V S----- O

PRP bART SUBST VERB SUBST PROP NUM SUBST

dat

præs

ord

T41

und [er] trink-t gern Fanta.

K S V A O

KONJ PRN^P VERB ADV PROP

nom præs

m,sg 3,sg/2,pl

T42

Sein eng-er Terminplan erlaub-e es ihm allerdings viel

O----->

S----- V fO dO A----->

PRN^P ADJ SUBST VERB PRN^P PRN^P ADV ADV

nom -nom sg præs nom/akk dat

m,sg -m,sg konj n,sg m,sg

1/3, sg

zu selten, sich Zeit für ein Klavierstück von Schubert zu nehmen,

<-O-----

<-A----- O-----

dO O-----

Bilag 5: „Einfach Irre : Briten sehen überall Hitler“

(<http://www.bild.de/news/ausland/adolfs-hitler/irrsinn-mit-hitler-objekten-17188914.bild.html> (4.4.2011))

T44

Einfach Irre. Briten sehen überall Hitler.

S	V	A-----	O
SUBJ	VERB	ADV	PROP
-pl	præs		
	1/3,pl/		
	INF		

T45

Ja, sind denn alle verrückt geworden?

V->	A	S	SP	<-V
INTER	VERB	ADV	PRN	ADJ
	præs		-nom/akk	perf
	1/3,pl		-pl	

T46

Neben Hitler-Fisch und Hitler-Haus gibt es sogar eine

A-----	V	s	A	O->
PRP	PROP	SUBST	KONJ	PROP
		SUBST	VERB	PRN ^P
			præs	nom/akk
			3,sg	n,sg
				f,sg

Webseite, die nur Hitler-Katzen sammelt.

<-O-----	S	A	O-----	V
	SUBST	PRN ^R	ADV	PROP
	sg	nom/akk		-pl
				præs
				3,sg/2,pl

T47

Auf den Fotos sind Katzen zu sehen, in deren Antlitz

A-----	V	S->	SP	<-S----->
				A-----
PRP	bART	SUBST	VERB	SUBST
			VERB	PRP
				PRN ^D
				SUBST

dat -pl præs -pl inf gen sg
 pl 1/3,pl pl
 Herr-chen und Frau-chen den Nazi-Diktator zu erkennen glaub-en.
 <-S-----
 S----- O----- V-----
 SUBST KONJ SUBST bART SUBST VERB VERB
 akk sg inf præs
 m,sg 1/3,sg

T48

Ganz weit vorn bei den Hitler-Seher-n sind die Brite-n.
 SP----- V S-----
 ADV ADJ ADV PRP bART PROP SUBST VERB bART SUBST
 dat -dat præs nom/akk -pl
 pl pl 1/3,pl pl

T49

Vor einig-en Tag⁵⁸ bericht-ete die Zeitung „The Sun“
 A----- V S-----
 PRP PRN SUBST VERB bART SUBST PROP
 -præt nom/akk sg
 -1/3,sg
 über ein-en Goldfisch, der wegen sein-er schwarz-en
 A----->
 S A----->
 PRP uART SUBST bART PRP PRN^P ADJ

58 Der er i sætningen uoverenstemmelse mellem *einigen* og *Tag*, idet *einigen* kun bruges om pluralis og *Tag*_er i singularis. Der skulle formodentligt have stået: *einigen Tagen*

akk sg nom -gen -gen
 Fleck-en i -m Gesicht angeblich Hitler ähnel-t.
 <-A-----
 <-A----- A dO⁵⁹ V
 SUBST PRP bART SUBST ADV PROP VERB
 -pl dat sg præs
 3,sg/2,pl

T50

Doch damit [ist] nicht genug:

K A V S SP
 KONJ ADV VERB PRN ADJ

T51

Nur weil ein Haus i -m walisisch-en Swansea ein

A-----
 K^U S----- O->
 ADV KONJ uART SUBST prp bART ADJ PROP uART
 nom/akk sg dat -dat nom/akk
 n,sg n,sg

schräg-es Dach (Scheitel) und ein Haus ein-e schmal-e

<-A-----
 <-O----- K S----- O-----
 ADJ SUBST SUBST KONJ uART SUBST uART ADJ

Holztür (Bart) hat,ist es plötzlich ein Hitler-Haus,

<-A----- V S A SP-----
 <-O----- V

T52

und die Nachbar-n wunder-n sich

K S----- V O

59 Ähneln tager dativ, hvilket dog ikke er synligt i forbindelse med propriet Hitler.

KONJ	bART	SUBST	VERB	PRN ^{REF}
	nom/akk	-pl	præs	akk
			1/3,pl/	
			inf	

über zahlreich-e Foto-Tourist-en.

A-----

PRP	ADJ	SUBST
	-akk	-pl
		-pl

T53

Knüppeldick komm-t es aber von ein-er Webseite,

A V S A A----->

ADV	VERB	PRN ^P	ADV	PRP	uART	SUBST
	præs	nom/akk			-dat	sg
		3,sg/2,pl			-f,sg	

die Bild-er mit Hitler-Katze-n sammel-t.

<-----

S O----- V

PRN ^R	SUBST	PRP	PROP	SUBST	VERB
nom/akk	-pl			-pl	præs
	f,sg				3,sg/2,pl

T54

Da find-en sich Dutzend-e Foto-s von Katze-n,

A V O S----->

ADV	VERB	PRN ^{REF}	SUBST	SUBST	PRP	SUBST
	præs	akk	-pl	-pl		-dat
		1/3,pl/				-pl
	INF					

die alle irgendein-en schwarz-en Fleck unter

<-S----->

S----- O----->

PRN ^R	PRN?	PRN??	ADJ	SUBST	PRP
nom/akk	nom/akk	-akk	-akk	sg	

pl pl m,sg m,sg

der Nase hab-en.

<-S-----

<-O----- V

bART SUBST VERB

dat sg præs

f,sg 1/3,sg/

inf

T55

Ganz klar [ist], dass es sich um Hitler-Katze-n handel-t...

SP V S-----

K S O A----- V

ADV ADJ VERB KONJ PRN^P PRN^{Ref} PRP PROP SUBST VERB

præs nom/akk akk -pl præs

3,sg n,sg 3,sg/2,pl

T56

Wer nichts Besseres zu tun hat, kann sogar

S----- V-> A

S O----- V

O----- V

PRN^I PRN SUBST VERB VERB VERB ADV

nom præs præs

3,sg 1/3,sg

sein eigen-es Katzenbild hochladen.

O----- <-V

PRN^{Pos} ADJ SUBST VERB

nom/akk -nom/akk sg INF

n,sg -n,sg

T57

Und falls der schwarz-e Fleck nicht an der richtig-en

K^S A ----->

K^U S----- A A----->

KONJ KONJ bART ADJ SUBST ADV PRP bART ADJ

	nom	nom		sg		dat	-dat
	m,sg	m,sg				f,sg	-f,sg
Stelle	ist,	läss-t	[es]	sich		vielleicht	
<-A-----	V->	S		DO		A	
<-A---	V						
SUBST	VERB	VERB		PRN ^P		PRN ^{Ref}	ADV
sg	præs	præs		nom/akk		KASUS?	
	3,sg	3,sg					
mit etwas Schminke nachhelfen.							
A-----						<-V	
PRP	PRN ^{??}	SUBST		VERB			
		sg		inf			

Bilag 6 : Aus der Übersetzung des Evangeliums Matthaei

(Braune/Ebinghaus 1962: 23)

OHT1

In	der-u	zīt-i		fuor	Iesus	in	restitag-e	after	sātīm
A-----				V	S	A-----	A-----		
PRP	PRN ^{DEM}	SUB		VERB	PROP	PRP	SUBST	PRP	SUBST
	-f,	f		præt	Sg		m,sg		
	-sg,dat	-gen/dat/akk,sg		1/3sg			-dat		

In dieser Zeit fuhr Jesus im Sabbat entlang [einiger] Saaten

OHT2

Sin-e	iungir-un	auh	uuar-un	hunrag-e
S-----		A	V	SP-----
PRN ^{POS}	SUBST	ADV	VERB	ADJ
-nom/akk	-nom/akk		-1/3,pl	-pl
-pl	-pl		-præt	-nom/akk

Seine Jünger waren aber hungrig

OHT3

Bigunn-un	raufen	diu		ahar	enti	ezan
V----->	<-V---	S		O	K ^S	<-V
VERB	VERB	bART		SUBST	KONJ	VERB
-1/3,pl	inf	nom/akk,pl				inf
-præt						

Sie begannten die Ähre zu raufen und zu essen

OHT4

Phariser-a	dhuo	daz	gasehante	quuā-tu-n	imo
S	A	O	V	V	DO
SUBST	ADV	PRN ^P	VERB	VERB	PRN ^P
-nom/akk		nom/akk		-præt	dat
-pl		sg		-1/3,pl	m,sg

Darauf dass sie das gesehen hatten sagten die Pharisäer ihm

See	din-e		gungir-un	tuo-ant	daz		sie		ni
O	----->								
V	O	----->							
	S	-----			O	----->			
					K ^U O		S		A
VERB	PRN ^{Pos}		SUBST	VERB	PRN ^{Rel}		PRN ^P		ADV
Imp	-nom/akk, pl		-nom/akk,pl	-1/3,pl	-nom/akk,sg		nom/akk,sg		
				-præs					

Möz-un	tuo-an	in	feratag-um
<-O	-----		
<-O	-----		
<-O	-----		
V	-----		
	A	-----	
VERB	VERB	PRP	SUBST
-1/3,sg	-inf		m
-præs			-pl, dat

Sieh deine Jünger tun etwas, das sie nicht an Feiertagen tun dürfen.

OHT5

Enti aer quua-t im: 'Inu ni laru-t ir huuaz David te-ta,

K^S S v DO O-----

A V S O-----

O S V

3ONJ	PRN ^P	VERB	PRN ^P		ADV	VERB	PRN ^P	PRN	PROP	VERB
	M,sg	præs	m,sg			perf	2,pl	n,sg	m,sg	præt
	nom	3,sg	dat				nom	nom/akk	nom	3,sg

duo inan hungart-a enti dea mit imo uuär-un?

<-O-----

A V K S A----- V

ADV VERB KONJ PRN PRP PRN^P VERB

Præt m,pl m,sg præt

3,sg nom/akk dat -1/3,pl

Und er sagte ihnen: Habt ihr nicht gelesen, was David tat, als sie, die mit ihm waren, hungerten?

OHT6

Hueo aer genc in daz got-es hūs

A S V A-----

ADV? PRN VERB PRP bART PROP SUBST

M,sg præt m,sg m,sg n,sg

Nom 3,sg nom/akk -gen nom/akk

OHT7

Enti [aer] āz uuizōdbrōth daz aer ezan ni muosa

K S V O-----

KONJ PRP VERB SUBST PRN^R PRP VERB ADV VERB

nom 3,sg nom/akk nom/akk nom inf 3,sg

m,sg præt n,sg m,sg præs

Und er ass das Schaubrot, das er nicht essen durfte.

Bilag 7 : Aus Tatian

Joh. 1, 1-5 (Braune/Ebinghaus 1962:)

OHT 8

In anaginn-e uuas uuort

A----- V S

PRÆP SUBST VERB SUBST

N,sg præt n,sg

-dat 3,sg nom/akk

Im Anfang war das Wort

OHT 9

inti thaz uuort uuas mit got-e

K^s S----- V A-----

KONJ bART SUBST VERB PRÆP SUBST

N,sg n,sg præt m,sg

nom/akk nom/akk 3,sg -dat

Und das Wort war mit Gott

OHT 10

inti got selbo uuas thaz uuort

K^s S----- V SP-----

KONJ SUBST PRN VERB bART SUBST

M,sg m,sg præt n,sg n,sg

Nom nom 3,sg nom/akk nom/akk

Und Gott selber war das Wort.

OHT 11

Thaz uuas in anaginn-e mit Got-e.

S V A----- A-----

PRN^P VERB PRP SUBST PRP PROP

nom/akk 3,sg -dat,sg -dat,sg

N,sg præt N M

Das war in Anfang mit Gott.

Das [Wort] war im Anfang mit Gott.

OHT 12

Alliu thuruh thaz vvurdun gitān

S A----- V-----

PRN PRP PRN^P VERB VERB

Pl, n,sg præt

nom akk 1/3 pl

Alles wurde dadurch getan

OHT 13

inti ūzzan sīn ni uuas uuiht gitan-es; Thaz thār gi-tān uuas,

K^S A----- S-----> V----- <-S-----

S A V-----

KONJ PRP PRN^P ADV PRN^P VERB VERB PRN^R ADV VERB VERB

M,sg n,sg -PERF Nom/akk -PERF 3,sg

akk nom/akk n N,sg præt

und ohne ihn wurde nichts getan, das da getan war

OHT 14

thaz uuas in imo lib
S V A----- SP
PRN^P VERB PRP PRN^P SUBST
Nom/akk 3,sg dat
das war in ihm Leben

Das Leben war in ihm

OHT 15

inti thaz lib uuas ioht manno.
K S----- V SP-----
KONJ bART SUBST VERB SUBST SUBST
N,sg n,sg præt n,sg m,sg
Nom/akk nom/akk 3,sg nom/akk gen

und das Licht war das Licht der Menschen

OHT 16

Inti thaz lioht in finstarnessi-n luhta
K S----- V
KONJ bART SUBST PRP SUBST VERB
NOM/akk -dat,N præt
Sg,N SG 3,sg

Und das Licht leuchtete im Finsternis

OHT 17

inti finstarnessi thaz ni bigriff-un.
K S----- O A V
KONJ SUBST PRN^P ADV VERB
N,pl n,sg præt
Nom/akk nom/akk 3,sg

Und das Finsternis begriff das nicht

OHT 18

In the-mo sehsten manud-e gisentit uuard engil Gabriel

A----- V----- S-----

PRP bART ORD SUBST VERB VERB SUBST PROP

M,sg m,sg m,sg perf præt m,sg

-dat -dat -dat 1/3 sg nom/akk

In dem sechsten Monat gesandt wurde engel Gabriel

fon got-e in thie burg Galile-e, the-ro nam-o ist Nazareth,

A----- A-----

S----- V SP

PRP SUBST PRP bART SUBST PROP bART SUBST VERB PROP

M,sg f,sg f,sg m,sg m,sg præs

-dat akk akk -gen -gen 3,sg

von Gott in die Burg Galiläa deren Name ist Nazareth

In dem sechsten Monat wurde der Engel Gabriel von Gott in Galliläas Stadt geschickt, deren Name Nazareth ist.

Bilag 8 : Aus dem älteren Physiologus (Braune/Ebinghaus 1962: 79f)

OHT 19

De Leone

Hier begin ih einn-a reda umbe die tier
A V S O----->
ADV VERB PRN uART SUBST PRP bART SUBST
præs nom akk akk akk
1, sg sg sg pl

uuaz siu gesliho bezeihinen.

<-O-----

K^{SP} S A V
PRN^P ADV VERB
Nom/akk præs
Pl,n 1/3, pl

Hier beginne ich eine Rede über die Tiere und was sie geistlich bezeichnen.

OHT 20

Leo bezehinet unserin trohtin. turih sine sterihchi
S V SP
SUBST VERB ART^{POSS} SUBST PRP ART^{POSS} SUBST
Nom Præs, ind m, sg m, sg pl, f pl, f
Sg 3, sg nom nom akk akk
Löwe heisst unser Herr durch seine Stärke

OHT 21

unde be-diu uuiret er ofto an heiliger-o gescript-e genamit.
K^S A V-> S A A----- <-V
KONJ PRÆP- VERB PRN^P ADV PRÆP ADJ SUBST VERB
præs, ind nom m, sg m, sg perf
3, sg 3, sg -dat -dat
m

Und deshalb wird er oft in heiligen Schriften genannt. (NB: Ikke ledsætning på OHT).

OHT 22

Tannan sag-it iacob to er namæta sin-en sun iudan.

A V S A S V O-----

ADV VERB PROP ADV PRN^P VERB PRN^{POSS} SUBST PROP

Præs nom præt m,sg

3,sg 3,M 3,sg akk

So sagte Jacob, damals als er seinen Sohn Judas namengab.

OHT 23

Er choat. Iudas min sun ist uuelf des leuni.

S V O-----

S----- V SP-----

PRN^P VERB PROP PRN^{POS} SUBST VERB SUBST bART SUBST

M,sg præ m,sg m,sg præ m,sg m,sg m,sg

Nom 3,sg nom nom 3,sg nom gen gen

Er sagte: "Judas mein Sohn ist das Jungtier des Löwen."

OHT 24

Ter leo hebit triu dinc ann imo. ti dir unserin trotinin bezeichnenint

S----- V O----->

S SP----- V

bART SUBST VERB ORD SUBST PRP PRN^P PRN^{Rel} PRN^{POSS} SUBST VERB

m,sg m,sg præ pl,f m,sg pl,f m,sg m,sg præ

nom nom 3,sg nom/akk dat nom/akk nom nom 3,pl

Der Löwe hat drei Eigenschaften, die unseren Herren bedeutet.

OHT 25

De Elephante

So heizzit ein tier eleuas,

A V S SP

ADV VERB ART SUBST PROP

præs n,sg n,sg m,sg

3,sg nom/akk nom/akk nom

So heisst ein tier eleuas,

OHT26

daz ist ein helfant

S V SP-----

bART VERB uART SUBST

n,sg præs m,sg m,sg

nom/akk 3,sg nom nom

das ist ein Elefant

OHT 27

Ter heb-et mihuel-a uerstannussid-a an imo

S V O-----

Art^B VERB ADJ SUBST PRP PRN^B

NOM præs AKK AKK DAT

M,sg 3,sg m,sg m,sg m,sg

der hat gross Verstand in ihm

So heisst ein Tier Eleuas, das ist ein Elefant, der hat grossen Verstand in sich

OHT28

Unde [aer] nehebit lihhamhaftuge geruna.

K^s S V O-----

KONJ PRN^P VERB ADJ SUBST

M,sg Præs

und [er] hat keine leibliche Begierde.

OHT 29

Tenne sos-er chint hab-in uuile, so uer-it er mit sine-mo

A----- A V S A----->

A A S O V-----

ADV ADV PRN^P SUBST VERB VERB ADV VERB PRN^P PRP PRN^{POS}

Nom -inf 3,sg 3,sg nom dat

M,sg præs præs m,sg n,sg

Uuib-e ze de-mo paradys-e, dar diu mandragora uuass-et,

<-A A-----

A S O V

SUBST PRP PRN^{DEM} SUBST ADV PRN^P SUBST VERB

-dat -dat -dat NOM NOM/AKK 3,sg

n,sg n,sg n,sg f,sg f,sg præs

Denn sobald er ein Kind haben will, so geht er mit seiner Frau zu dem Paradies,
wo sie Alraune essen.

OHT 30

daz ist chindelin uurz.

S V SP-----
bART VERB ADJ SUBST
n,sg præs f,sg f,sg
nom/akk 3,sg nom/akk nom/akk
Das ist eine kinderbringende Wurzel.

OHT31

So izz-it der helfant tie uurz
A V S----- O-----
ADV VERB bART SUBST bART SUBST
Præs m,sg m,sg f,sg f,sg
3,sg nom nom/akk nom/akk nom/akk

So isst der Elefant die Wurzel

OHT32

unde sin uuib [izzit tie uurz].
K^s S----- V O-----
KONJ PRN^{pos} SUBST VERB bART SUBST
N,sg n,sg præs f,sg f,sg
Nom/akk nom/akk præs nom/akk nom/akk

und seine Frau isst die Wurzel

OHT 33

Vnde so siu after diuu gehen, so phaet siu.
K^s A----- A V S
 A S A----- V
KONJ ADV PRN^p PRP PRN^p VERB ADV VERB PRN^p
 Pl pl præs præs f,sg
 Nom/akk dat 3,pl 3,sg nom

Und so nachdem sie [sich] vereinigen, empfängt sie.

OHT 34

Tene so siu berin sol gât siu eina grûba. Uôlla uuâzerr-es.

A----- V S A-----

A A S V-----

ADV ADV PRN^P VERB VERB VERB PRP^P uART SUBST. ADJ SUBST."

F,sg inf præs præs f,sg f,sg f,sg f,sg n,sg

Nom 3,sg 3,sg nom akk akk akk -gen

Wenn sie gebären soll, geht sie in eine Grube voll von Wasser.

OHT 35

Unde [siu] birit dar durih den drâchen. Dér orp uâret.

K^S s V A A-----

S DO V

KONJ PRN^P VERB ADV PRP bART SUBST PRN^{Rel} PRN^P VERB

F,sg Præs m,sg m,sg m,sg f,sg præs

Nom 3,sg akk akk nom dat 3,sg

Und gebärt da mithilfe des Drachens, der auf ihr achtet.

OHT36

Ter helfant únde sîn uuîb bezeichnet adam unde euun.

S----- K^S S----- V SP K^S SP->

bART SUBST KONJ PRN^{Pos} SUBST VERB PROP KONJ PROP

m,sg m,sg n,sg n,sg præs

nom nom nom/akk nom/akk 1/3 pl

Tîdir dirn-un uuar-in er sí daz obiz azzin.

<SP----->

S SP V A-----

A S O-----> V

PRN^{Re1} SUBST VERB ADV PRN^P bART SUBST VERB

Pl pl,f præt pl n,sg n,sg præt

Nom nom/akk 1/3,pl nom/akk nom/akk

die Jungfrauen waren vorher sie das Obst assen.

Daz in got uerbôt.

<-SP-----

<-O-----

O DO S V

bART PRN SUBST VERB

n,sg pl m,sg præt

nom/akk dat nom 3,sg.

Das ihnen Gott verbot

Der Elefant und seine Frau heissen Adam und Eva, die vorher sie das Obst, das ihnen Gott verbot, aßen, Jungfrauen waren.